

INDUSTRIPARKEN I BERGSLAGEN

VISIONÄRA GESTALTNINGSFÖRSLAG VID FYRA GRUVOR

EXAMENSARBETE VID LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET, SLU UPPSALA 2013
MARTIN ANDERSSON
FAKULTETEN FÖR NATURRESURSER OCH LANTBRUKSVETENSKAP
INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND AVDELNINGEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR

SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET
FAKULTETEN FÖR NATURRESURSER OCH LANTBRUKSVETENSKAP
INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND, AVDELNINGEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR, UPPSALA

EXAMENSARBETE FÖR YRKESEXAMEN PÅ LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET
EX0504 SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE I LANDSKAPSARKITEKTUR, 30 HP
NIVÅ: AVANCERAD A2E
© 2013 MARTIN ANDERSSON E-POST: m_anzon3@hotmail.com

TITEL PÅ SVENSKA: INDUSTRIPARKEN I BERGSLAGEN - VISIONÄRA GESTALTNINGSFÖRSLAG VID FYRA GRUVOR
TITLE IN ENGLISH: THE INDUSTRIAL PARK IN BERGSLAGEN - VISIONARY DESIGNPROPOSALS AT FOUR MINING SITES

HANDLEDARE: YLVA DAHLMAN, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND
EXAMINATOR: SUSAN PAGET, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND
BITRÄDANDE EXAMINATOR: PETTER ÅKERBLOM, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND

FOTOGRAFIER OCH ILLUSTRATIONER: MARTIN ANDERSSON OM INGET ANNAT ANGES. ÖVRIGA FOTOGRAFIER PUBLICERAS MED UPPHOVSMANNENS TILLSTÅND.
ORIGINALFORMAT: A3
NYCKELORD: LANDSKAPSARKITEKTUR, BERGSLAGEN, UPPELVESETURISM, GRUVOR, INDUSTRIMILJÖER
KEY WORDS: LANDSCAPE ARCHITECTURE, INDUSTRIAL REUSE, MINING SITES, URBAN EXPLORATION
ONLINE PUBLICATION OF THIS WORK: [HTTP://EPSILON.SLU.SE](http://epsilon.slu.se)

FÖRORD

Med min anknytning till Kopparberg har besöken till Bergslagen varit många. Liksom i Kopparberg har gruvdriften i århundraden varit den huvudsakliga livsnäringsen i Bergslagsregionen. Ett par mil söder om Kopparberg ligger gruvan i Stråssa som efter nedläggningen 1983 användes som turistgruva under några år. Min familj besökte den när jag var liten och när hissen stannade på 600 meters nivå åkte vi med gruvtåget som tog oss runt bland gångar och öppna schakt. Jag minns att jag var lika rädd som jag var fascinerad. Förutom vaga minnen från besöket har jag kvar en liten sten från souvenirbutik. På ett stycke fejkat sammet i en liten ask av genomskinlig plast ligger ett stycke industrihistoria med namnet "Stråssa" förgyllt. När den här souvenirn limmades ihop var allt redan slut i gruvan.

Samma år som gruvan i Stråssa lades ned föddes jag. Jag är för ung för att ha upplevt den stora krisen, gruvdöden, då gruvnäringen decimerades och gruvorna lades ner på löpande band. På äldre foton finns dock bergsbrukets guldår bevarat. På dessa kan man se hur manskaper efter manskaper sänks ner i djupet. Gruvlavarna står som vaktande torn över schakten och dammet från sovringsverken yr medan de tuggar sönder berg. Gnisslande tågagnar på led knuffar och rycker i varandra i väntan på sin tur att fyllas. Det här är min bild av gruvdriften, en romantiserad och selektiv syn av mig och min generations distanserade förhållande till industrisamhället.

Idag, många år efter att turistgruvan i Stråssa lades ner och försöken att buteljera vattnet i schaktet har gått om intet har jag nu själv ställt in sikten på gruvan och möjligheten att göra något med Stråssa och andra gruvor i Bergslagen. Idag är gruvorna övergivna, de är platser tagna ur sitt sammanhang belägna i en krisande region men som beundras i smyg. På forum och bloggar tisslas och tasslas det sedan en tid tillbaka och nu för tiden är det trafikerat i Bergslagens skogar. Ruinturister,

geocachare, Live-folk, paintballutövare, graffitikonstnärer med flera trängs bland rostade stålkonstruktioner och övervuxna betongmonument. Jag är inte bättre själv men jag ser också den uppenbara problematiken kring dessa platser. Övergivna och förfallet som gör de så attraktiva nu är det som snart kommer att bli deras undergång. Ingenting varar för evigt och när väl växtrötter, is och vatten hittat en väg in i betongen går det fort och förfallet accelererar. Det är en smula ironiskt att dessa platser kanske nu har sin största popularitet samtidigt som många av dem precis passerat gränsen för att kunna räddas. Frågan är om de ska räddas? Vill folk rädda dem? I så fall hur skall de räddas? Och vad ska man göra med dem? Nyfikenheten på dessa frågor ledde mig till att göra detta examensarbete.

“Är det rimligt att miljoner satsas på att underhålla enstaka slott och liknande stormansbyggnader medan alls ingenting gör för att bevara något av gångna tiders industrimiljöers?”

-Marie Nisser, industrihistoriker

“Gruvlaven i Norberg räddades från rivning genom att kommunen köpte hela betongklossen av ägaren. Problemet är bara att de själva inte har en aning om vad de ska göra med den.”

-Jan Jörnmark, ekonomihistoriker

TACK

Jan Jörnmark, Christina Lindeqvist på Ekomuseum Bergslagen och Tomas Larsson på Bergkraft, Jakob Ehrensverd, Ljusnarsbergs hembygdsförening, Sven Arvidsson och bibliotekarierna på SGU i Uppsala. Slutligen vill jag tacka min handledare Ylva Dahlman och kollegor och familj för konstruktiv kritisk läsning med insiktsfulla kommentarer och synpunkter.

SAMMANDRAG

Arbetets syfte är att undersöka hur gamla gruvområden i Bergslagen kan omdanas till platser med rekreativa värden för allmänheten. Studien presenterar idén om industriruiner som utemiljöer och exemplifierar detta genom fyra visionära gestaltungsförslag vid Mossgruvan, Ställbergs gruva, Finngruvan och Stråssa gruva. De utvalda gruvorna ligger utmed riksväg 50, Bergslagsdiagonalen och ingår i ett förnyelsestråk där de gamla gruvorna omdanas och kopplas samman via ett upplevelsestråk, Järnstigen. Gestaltungsförslagen tar sikte på att omforma platserna för att bättre stämma överens med dagens behov. Dagens postindustriella samhälle vurmar för och romantiserar den äldre industrin och den har blivit en trend och arena för kulturell förnyelse. Nya subkulturer favoriserar industrisamhällets ruiner och attraktionen i det övergivna. Gestaltungsförslagen strävar efter att bibehålla industriruinernas spänning och övergivna karaktär samtidigt som bevarande åtgärder och nya funktioner prioriteras. Gestaltningen grundar sig på platsernas kontext där den tidigare industrins syfte, tidens till synes slumpartade övertag och människans påverkan ses som viktiga faktorer att förhålla sig till. De fyra platserna har utformats från strategierna tillgängliggöra, förädla och förstärka vilka skapar spännande och funktionella utemiljöer som gynnar befolkningen i närhet men även lockar den långväga turisten. Arbetet har hämtat inspiration från liknande projekt som Emscherpark och Norges turistvägar och ämnet ligger i tiden i och med de stora satsningar på upplevelseturism som nu görs i Bergslagen. Med detta arbete vill jag bidra till diskussionen om industrier som upplevelsevärden och visa på möjligheter för utvecklingen av bergsbrukets industriella arv.

SUMMARY

BACKGROUND

The purpose of this thesis is to examine how old industrial sites, mainly old mines in the district of Bergslagen can be reused as and altered to recreational hot spots to better serve today's modern society. This concept is exemplified by presenting four visionary design proposals of former mining sites. This thesis represents the idea of industrial ruins as outdoor places for social activity, regional awareness and exciting adventures.

Today's post industrial society favours and romanticizes its predecessor's industrial heritage. Old industries and abandoned facilities prepare the ground for new cultural scenes where the new initiative uses the old structures in a different way than the original purpose. Subcultures like urban exploring, graffiti art and geo caching but also more commercialized culture like fashion, music and design are inspired by the ruins of old industries. This trend is a worldwide phenomenon and was first encountered in the art world in the late 1900s. Today it is quite common to see an old factory building converted to offices or restaurants within the old shell. This kind of industrial reuse often takes place in urbanized areas where new investments in old facilities close to the market reassure the profit. However, in the countryside outside the reach of the urban initiative forces lies the entire industrial mining landscape of Bergslagen abandoned.

During the 20th century, the Swedish industrial engine was mainly fuelled by iron ore. The ore came from the many mines that operated in the middle of the country. In Bergslagen the tradition of mining has been the central industry since mediaeval times. However, due to international competition and reduced profitability the mining industry came more or less to an abrupt halt in the late 1970s. The last mine in Bergslagen closed in 1989. Most of the communities in the region are generated from the mining and depended on them for their prosperity. When the mines shut down one might say that everything shut down.

Today, several years after the closure of the mines, the abandoned facilities still remind people of better times but also the hopelessness of the competition and that they most likely never will reopen. Unused and offering nothing to the society many of the remains of the 600 year industrial tradition is hidden in the dense forests in the later stages of decay. At the same time the region is suffering from depopulation and lack of investments. Young people are left with very few choices for the future and many moves away, leaving the former industrial communities with a shortage of knowledge, new ideas and initiative. With this thesis I want to contribute to the discussion of the reuse and development of industrial sites in Bergslagen as a mean of giving the region a new trademark and a new identity.

The four design proposals aim to present a mixture of genuine industrial gloom, a sense of desolation and at the same time prioritize preservation and social qualities. This study is based on the following questions:

How can old industrial environments be given new functions to better fit modern society?

How to create an experience-based tourism linked to old industrial environments?

How to relate to the sites from a conservation perspective? How much can you change or add while the genuine industrial environment is maintained?

This thesis focuses only on former mining sites in Bergslagen. The reason is the vast number of mining sites compared to other industrial sites in the region. The mines of Mossgruvan, Ställberg, Finngruvan and Stråssa are the sites examined and presented in this thesis.

METHODS

The thesis consists of four parts, an introduction, a pre-study, the design proposals and finally a discussion. The first two parts are based on a literature-study. The literature included three major topics. Firstly, I studied the industrial history of Bergslagen and the situation of today. Secondly, I examined the new popularity of old industries and abandoned places to better understand, who the people using them are and what it is that make these places so interesting. Thirdly, I studied similar projects involving the reuse of old industrial sites and also tourist investments in low populated areas and the relation between conservation and exploitation.

An on-site inventory methodology was used in the pre-study for gaining information of the four mines in Bergslagen. A two day trip around the sites gave me important data and valuable observations for the upcoming design proposals.

The design proposals originated from hand drawn sketches that I further developed using Adobe Illustrator and Adobe Photoshop to create representative illustrations for my ideas.

RESULTS

The information from the pre-study section led to a set of guidelines upon which I built the design proposals. There were three general guidelines in the program: make available, refine and enhance.

The design proposals consist of a primary route Järnstigen (Iron path) which connects all the sites with bicycling and walking trails. Each mine is introduced and described followed by an inventory-analyzing section. Thereafter a program and a design proposal for each mine are presented with a master plan and several visionary settings.

THE SITE AT MOSSGRUVAN

The only remain of this mine is a white head frame built in 1948. The building is an unusual piece of architecture following the angle of the 45° tilted shaft in the ground. The site is overgrown by the surrounding forest and the ground is wet due to the presence of a nearby swamp. Under these circumstances a variety of plants and herbs thrive including many orchids.

The design proposal for Mossgruvan makes the mine available to the public and gives people full access to the facility. The surrounding environment is refined using the existing fauna and character of the site to make it more appealing to visitors. The former industrial site in the swamp has now become a small jewel in the forest with an orchid meadow and a forest pond.

THE SITE AT STÄLLBERG

The remains of what once was the deepest mine in Sweden is a white church-like head frame with the neighbouring concentrator plant. The head frame is one of the first built in concrete and was built between 1920-1922. The surrounding ground is covered with rocks and gravel once separated from the ore. Now it brings a barren character to the landscape. The mine is situated next to a heavily trafficked railway, Bergslagsbanan, which brings people very close to the mine.

The design proposal for Ställberg makes the mine available to the public and gives people full access to the facilities. Even though efforts for making the inside of the mine safe to enter and explore, the exterior with the rough facades are left as they are with the state of decay as a prominent part of the aesthetical expression. The surrounding environment has been given a park-like character with paths and flowerbeds, all in the presence of rusting steel and cracked concrete. In the proposal I use the nearby railway to advertise the reuse-of-old-mining-sites project. Along the tracks lie six terraces with slopes covered with different flowers, plants and herbs

which leave no one on the train unaware of the place.

THE SITE AT FINNGRUVAN

The by far oldest mine presented in this thesis is the copper mine of Finngruvan. The mine closed in 1864 and left 16 craters in an area of roughly 3 hectares. There are no constructions or buildings left from the mines active years, only massive piles of rocks. The ground is bare and darkish grey, which frames the light blue water filling up the craters of the mine. From the site there is a spectacular view over the valley of Ställdalen.

The design proposal for Finngruvan makes the site more accessible for people and more socially friendly. Three shelters, designed to blend in with the barren landscape and at the same time with bold and edgy architecture claim the place. The shelters are also functional elements as they provides both cover from bad weather, places to cook meals and room for overnight stay. After dark the water in the shafts is lit up from the deep creating a visual cool that enhances the experiences of Finngruvan. The lamps are powered by solar cells on the roofs of the shelters.

THE SITE AT STRÅSSA

The vast site at Stråssa can be seen from miles away as it is located on the top of a slope. The area is vast and consists of a large quarry, an enormous dump heap and a complete industrial area with several facilities. Even though some minor activities are still ongoing, the place is in a late state of decay and gives the area a strong sense of desolation. Many buildings are of pure industrial architecture thus creating a scene of extraordinary concrete monuments and industrial statues.

The quarry is a magnificent piece of landscape made up by sharp cliffs, large boulders and vertical walls, a dark place reminiscent of J.R.R Tolkiens' hell like Mordor. The scenery in the quarry is perfected by an emerald green

water surface at the bottom of the pit. At the other end of the mining site towards the valley lies the enormous dump heap. Made from rocks and gravel it stretches more than 1300 meters in length. The plateau-like heap shoots out several hundreds of meters from the slope making a visual impact in the landscape and a landmark of the region.

Through the design proposal for Stråssa the industrial area, quarry and dump heap are made accessible to the public. The industrial facilities are made fully available for people to explore, all in a park-like environment between the buildings. Some parts of the industrial area are staged and give the visitor an idea of how the mine once operated. In the design proposal for the quarry, major efforts have been taken to make it safe and easy to access. Both beautiful and useful the quarry offers its majestic landscape to a large variety of adventurous activities such as rock climbing, bouldering, mountain biking, hiking and bathing in the mine. The design proposal for the dump heap makes it easier to appreciate the volume and the vast scale of the mass. The vegetation has been refined with monocultural fields of pine and birch on the south side. On the north side the ground has been modified, making a 40 meter high ramp spring up from the plateau; a viewpoint over the landscape of Bergslagen and Stråssa.

DISCUSSION

Considering the popular trends that favour old industrial forms and shapes and the rise of subcultures using old industrial sites for different activities, the project of reusing and developing old mining sites in Bergslagen could be a successful investment. A good role model is the Emscher park in the industrial area of Ruhr in Germany. However there are several factors that can bring the proposed project to a halt.

First of all, in contrast to Ruhr, Bergslagen is a low populated area and the municipalities already have

strained budgets that barely meet the need of schooling, healthcare and taking care of the elderly. It would be a major risk to invest in such a long-term project with no guaranties of a positive return. This is also one of the reasons for the difference in scale of the mining sites and design proposals. For example Stråssa might be too expensive for the municipalities but the design of Finngruvan is much more simple and easier to fund.

Second, even though this project will benefit local residents and be useful to the public the success of the project in this low populated area is dependent on outside tourism. Therefore it is vital for an interdisciplinary co-operation that meets the demands for hotels, restaurants and other conveniences. This will further increase the cost of the project but hopefully also the financial returns for the community.

Third, the mining sites in Bergslagen are on a smaller scale compared to the vast industrial landscape of the coal-mines in Ruhr. The competition from the Emscher park might make it hard to niche this project as just a tour of industrial culture as it is both smaller and more narrow.

The financial issue is the main problem and with already heavily burdened municipalities funding must be sought elsewhere. At first glance of the criteria of the UNESCO world heritage list for cultural landscape it is my belief that the industrial landscape of Bergslagen would meet at least four of the ten criteria. Classified as a world heritage the old industrial sites in Bergslagen would become subject to preservation and maintenance founded by both the government and the UNESCO thus making the financial efforts from the local municipalities less of a problem.

INNEHÅLL

FÖRORD	3	REFERENSOBJEKT	14
SAMMANDRAG	3	REFERENSOBJEKT EMSCHERPARK	14
SUMMARY	4	REFERENSOBJEKT NASJONALE TURISTVEGER	14
<u>DEL 1 INTRODUKTION</u>		BERGSLAGEN	16
 		BEGREPPET OCH REGIONEN	16
INLEDNING	9	GRUVDRIFT OCH BERGSBRUK	16
PROBLEMRYMD	9	KRISERNA OCH AVFOLKNING	16
INTRESSEOBJEKT	9	BERGSLAGET - BEGREPPET IDAG	17
SYFTE OCH MÅL	9	SATSNINGEN PÅ BERGSLAGEN OCH BERGSLAGSSATSNINGEN	17
AVGRÄNSNING	9	 	
METOD	10	FOKUSOMRÅDE	19
LÄSANVISNINGAR	10	BERGSLAGSDIAGONALEN	19
BEGREPPSFÖRKLARING	11	STRÄCKAN GRÄNGESBERG - STORÅ	19
 		FALLSTUDIER	19
 		SAMMANFATTNING AV FÖRSTUDIEN	20
<u>DEL 2 FÖRSTUDIE</u>		<u>DEL 3 INDUSTRIPARKEN I BERGSLAGEN</u>	
DET INDUSTRIELLA ARVET	13	PROGRAM	22
INDUSTRIER I POSTINDUSTRIALISMEN	13	GENIUS LOCI	22
URBAN EXPLORATION	13	HUVUDSTRATEGIER VID GESTALTNING	22
VARFÖR VIKTIGT ATT BEVARA ARVET	13	RIKTLINJER FÖR GESTALTNING	22
INDUSTRIMILJÖER SOM KULTURMILJÖER	13		

INNEHÅLL

JÄRNSTIGEN	24	GRÅBERGET	47
		INVENTERING OCH ANALYS	47
MOSSGRUVAN	26	PROGRAM	48
INVENTERING OCH ANALYS	26	GESTALTNING	48
PROGRAM	26		
GESTALTNING	26	DAGBROTTET	52
		INVENTERING OCH ANALYS	52
STÄLLBERG	30	PROGRAM	52
INVENTERING OCH ANALYS	31	GESTALTNING	53
PROGRAM	31		
GESTALTNING	32	<u>DEL 4 DISKUSSION</u>	
		ALLMÄN DISKUSSION	59
FINNGRUVAN	36	KOMMUNERNAS RÄDSLÅ	59
INVENTERING OCH ANALYS	37	INITIATIV	59
PROGRAM	37	ETAPPTÄNK -UTTRYCK GER INTRYCK	59
GESTALTNING	37	ANTAGANDEN -UNESCO M.M.	59
		REFERENSOBJEKT	60
STRÅSSA	40	DISKUSSION METOD	60
		DISKUSSION RESULTAT	61
INDUSTRIOMRÅDET	42		
INVENTERING OCH ANALYS	43		
PROGRAM	43		
GESTALTNING	43		

DEL 1 INTRODUKTION

INLEDNING

PROBLEMRYM D

De senaste decenniernas industriella trend både i Sverige och globalt, där mindre verksamheter i allt större grad koncentreras till stora industriella konglomerat, har efterlämnat flertalet tomma lokaler och byggnader. Ofta står de och förfaller utan nytta för allmänheten och slutar ofta som ämnen för hätska debatter kring vem som ska bekosta rivningen. I slutändan blir det ofta en kostnad för samhället. Varför förfall oftast är det vanligaste ödet för dessa industrihistoriska anläggningar handlar främst om resursbrist i glesbygdskommunerna men också om en allmänt bristande kompetens kring hur dessa industriruiner skulle kunna återanvändas.

Det finns goda exempel på hur industriella miljöer har omdanats till nya attraktioner, de gamla skalerna har fyllts med nya funktioner för att bättre passa in i det samtida samhället. Upplevelsevärdena är många och platserna är viktiga historiebärare av regionens tidigare betydelse. Exempel på sådana projekt inbegriper allt från det enorma projektet Emscherpark i Ruhrområdet i Tyskland till det privata initiativet med Äventyrsgruvan i Tuna Hästberg.

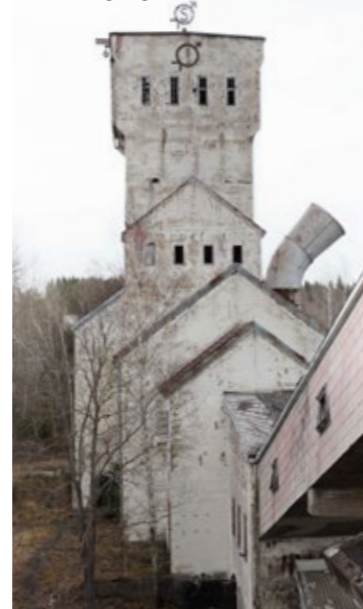
Oavsett skala är frågan hur man som exploatör ska förhålla sig till den här typen av platser viktig. Hur får man fördelarna av att på ett eller annat sätt nyttja platserna att överväga andra alternativ som att riva och sanera dem.

När dagens övergivna industriruiner en gång i tiden byggdes var de moderna och ibland banbrytande arkitektoniska konstruktioner, stolta symboler för ortens näring och vitalitet. Efter strukturomvandlingen och stålkrisen i mitten av 1970-talet var det dock få av de tidigare så optimistiska satsningar inom gruvnäringen som klarade sig. Vintern 1989 stängde så den sista gruvan i Bergslagen, Grängesberg och en över 600 årig industritradition var över (Ericsson 2011).

INTRESSEOBJEKT

Gruvorna i Bergslagen är av varierande karaktär, allt ifrån enstaka håligheter i berget gömda i skogen till stora anläggningar med brutala konstruktioner i råbetong. Betongens intåg under tidigt 1900-tal tillät konstruktörerna att bygga större anläggningar och innan funktionalistiska och modernistiska ideal hade slagit igenom uppfördes betonglavarna ofta på samma formmässiga grundtankar som träkonstruktionerna hade haft (Thoweman 2004). Detta kan tydligt ses vid en jämförelse mellan Ställbergs gruvlave från tidigt 1920-tal och den 40 år yngre gruvlaven vid Stråssa. De flesta anläggningar som återfinns idag är byggda i betong och uppförda mellan 1920-1960-talet.

Ställbergs gruvlave

Stråssa gruvlave

Gruvlavarna, de stora uppfodringsanläggningarna sträcker sig inte sällan över trädkropparna och står som landmärkande spiror i landskapet där de påminner om sin forna funktion. Arkitekturen vid dessa industrihistoriska miljöer är ofta av unik karaktär, nästan egendomlig sett med dagens ögon. Arkitekturen är ett resultat från både dess byggnadsår med dåvarande tekniker och

byggnadens specifika funktion, att hämta berg ur jordens inre, krossa det och separera malm från gråberg. Dessa anläggningar med dåtidens arkitektur skulle inte byggas idag bara för byggandets skull vilket gör de till objekt med höga arkitektoniska värden viktiga att bevara. Flera nerlagda gruvor har jämnats med marken efter det att verksamheten lades ner men fortfarande finns en hög koncentration med lämningar kvar som tillsammans bildar ett konglomerat av industriruiner som präglar Bergslagslandskapet.

SYFTE OCH MÅL

Jag vill med mitt arbete påvisa hur man kan använda gamla industrimiljöer kopplade till gruvdriften i Bergslagen för att skapa nya attraktionvärden för allmänheten. Nya funktioner förläggs i gamla skal och anläggningarna medvetandegörs tillsammans med andra projekt i regionen. Målet är arbetet ska utgöra ett inspirations- och diskussionsunderlag för kommuner och länsstyrelser i Bergslagen i arbetet med att bevara och utveckla industrihistoriska miljöer.

FRÅGESSTÄLLNINGAR

1. Hur kan gamla industrihistoriska miljöer få nya funktioner för att bättre passa in i dagens samhälle?

2. Hur kan landskapsarkitekturen bidra till att skapa förutsättningar för en upplevelsenäring kopplad till industrihistoriska miljöer?

3. Hur ska man förhålla sig till platserna ur ett bevarandeperspektiv? Hur mycket kan förändras och läggas till samtidigt som det genuina i industrimiljön bibehålls?

MÅLGRUPP

Arbetet är främst inriktat mot kommuner, länsstyrelser och näringliv i Bergslagen. Också till politiker, planerare och aktörer som arbetar med industrihistoriska miljöer.

AVGRÄNSNING

Arbetet behandlar industrihistoriska platser i Bergslagen samt hur dessa kan omdanas till attraktiva målpunkter. De miljöer som innefattas är nerlagda verksamheter som främst är kopplade till bergsbruket som gruvanläggningar, hyttor och stålverk. Merparten av de industrihistoriska platserna i Bergslagen är kopplade till gruvindustrin och därför behandlar gestaltungsförslagen just gruvområdena.

Bergslagen som begrepp har idag ingen definierad geografisk eller administrativ gräns men innefattar grovt områdena norra Värmland, Västmanland, västra Uppland och södra Dalarna.

I mitt arbete som innefattar både gestaltning och planering kommer områdesgränsen löst att dras efter den geografiskt industritäta delen av Mellansverige. Arbetets fokusområde är mellan sträckan Grängesberg och Storå utmed riksväg 50, Bergslagdiagonalen. Där har en översiktlig gestaltning gjorts vid fyra platser, Mossgruvan, Ställberg, Finngruvan och Stråssa. På

grund av Stråssas storlek är gestaltningen där uppdelad i tre egna områden.

Vid samtal med Ekomuseum Bergslagen föreföll det sig mest relevant för mitt arbete att välja fall i närhet till Bergslagsdiagonalen då den är den nord-sydliga huvudleden i regionen. Detta för att få en så stor tillgänglighet till platserna som möjligt och för att öka närheten mellan dem i den regionala skalan.

Litteratur om Bergslagens historia och om dagens situation är nödvändig för att kunna förstå regionen medan inventering, analys och gestaltning baseras på den kunskap och de verktyg som jag ansamlat under min landskapsarkitektutbildning.

Gestaltningen är på en översiktlig nivå och inbegriper inte detaljlösningar, material, artistor, tillgänglighetsanpassning, avrinning och så vidare.

METOD FÖR INVENTERING

För att kunna skapa ett rimligt resultat som passar in på de samtida trender som finns i Bergslagen behövde jag bekanta mig med både regionen och debatten kring gruvepokens arv. Förutom rena faktaskrifter om gruvindustrin läste jag nyhetsartiklar från lokala tidningar som behandlade ämnet. Även debattinlägg på olika forum hjälpte mig att få en uppfattning om allmänhetens syn på ämnet. För att ytterligare nyansera bilden och synen på dessa industrimiljöer och deras potentiella framtid kontaktade jag ekonomhistoriken Jan Jörnmark och it-entreprenören Jakob Ehrensvärd som båda driver egna hemsidor som behandlar ämnet övergivna industrier. Vidare har kontakt haft med både Ekomuseum Bergslagen, Lindesberg museum samt hembygdsföreningen i Ljusnarsberg.

Den litteratur som har använts för att förstå begreppet Bergslagen och dagens situation var främst antologin

Fram träder Bergslagen (Isacsson et al. 2009) som är en ögonblicksbild där forskare med olika infallsvinklar presenterar sina upptäckter om regionen. Max Jakobssons som är en av författarna i antologin har även skrivit en avhandling om upplevelseturismens utveckling i Bergslagen. I sin avhandling *Från industrier till upplevelser* (2009) studerar han den nya branschen djupare. I Eva Vikströms bok *Bruksandan och modernismen* (1998) finns en kort redogörelse över gruvjätten Gränges verksamhet i Stråssa med dess upp- och nedgång.

Vidare gjordes platsbesök vid fyra gruvor; Mossgruvan, Ställberg, Finngruvan och Stråssa. Besöken gjordes under två dagar och dokumenterades grundligt med fotografier. Eftersom miljöerna är så avsidet belägna från mänsklig aktivitet tillämpades inga särskilda inventeringsmetoder utom en förenklad variant av Landscape character assessment (LCA) som endast inbegrep en sensorisk inventering och en områdesbeskrivning.

För att studera vad som har gjorts tidigare inom ämnet återanvändning av gamla industrier läste jag Anna Storms uppsats *Koppardalen – Om historiens plats i omvandlingen av ett industriområde* (2005). Uppsatsen behandlar Koppardalsprojektet i Avesta där författaren beskriver olika förhållningssätt till platsens historia och historiens plats i omvandlingen samt en generell problematik kring gamla industrier som ska tillges nya funktioner.

Utanför Sverige finns ett antal intressanta objekt, det mest framstående inom ämnet återanvändning av gamla industrier är förmodligen Emscherpark i Ruhrområdet. I antologin *Unter freiem himmel* (Auer et al. 2010) presenteras de olika projekten och tankarna och teorierna som utgjorde ramverket för omvandlingen. Det andra internationella referensobjektet, Norges turistvägar studerade jag dels via Statens vegvesens

hemsida samt ett urval av nyhetsartiklar om projektet.

Från dessa tre referensobjekt använde jag mig av delar från strategier och teorier som använts vid projekten, till exempel hur man förhållit sig till platserna, deras historia och dagens situation samt framtida användning. Från dessa delar konstruerade jag ett program anpassat till situationen i Bergslagen.

METOD FÖR GESTALTNING

Eftersom fenomenet med att återanvända gamla industrier för rekreativa värden är relativt nytt har Emscherpark och Koppardalen utgjort det huvudsakliga inspirationsunderlaget. Norges turistvägar har även legat till grund för detta arbete då projektet behandlar satsningar på upplevelseturism i glesbygd.

Vid gestaltningsprocessen tillämpades två metoder *stegvis adaptation* och *dekonstruktion*. Stegvis adaptation används då grundförutsättningarna är liknande en lyckad design som då appliceras till den egna situationen. Genom dekonstruktion delas gestaltningen upp i delproblem som löses individuellt gestaltningsmässigt och återförs till helheten. Detta underlättade arbetet då det behandlar ett omfattande geografiskt område som strävar efter en regional helhet.

Gestaltningens arbetet utfördes delvis parallellt med förstudiefasen i form av idégenerering med skiss på papper. Fram till platsbesöken hade en övergripande idé formats för varje fall som sedan utvecklades vidare genom ytterligare observationer på plats. Samtidigt under gestaltningens arbetet gjordes det huvudsakliga presentationsarbetet. Då arbetet strävar mot att inspirera och presentera idéer och koncept för respektive gruvområde var det viktigt att kunna kommunicera dessa tydligt och enkelt. Därför prioriterades bildmontage och perspektiv baserade på inventeringsfotografierna. Gestaltningen gjordes alltså samtidigt som presentationen i Adobe Photoshop.

Därefter digitaliserades de handritade planskisserna till illustrationsplaner i överrensstämmande med bildmontagen och perspektiven. Gestaltningsförslagen med illustrationsplaner och perspektiv kommer att utgöra det främsta verktyget för att presentera visionen och konceptet.

LÄSANVISNINGAR

Förstudiedelen börjar med ett kapitel om det industriella arvet som beskriver industrins status i det postindustriella samhället och de trender och fenomen som är kopplade till den. Vidare följer en kort presentation av Emscherpark, Nasjonale turistveger och Koppardalen i Avesta som är de huvudsakliga referensobjekten till detta arbete. Sedan presenteras arbetets arbetsområde Bergslagen, begreppet och dess historia samt regionens utveckling under senare delen av 1900-talet. Förstudien tar upp den för Bergslagen nya branschriktningen inom upplevelseturism som är en viktig förutsättning för detta arbete. Delen om Bergslagen avslutas med en översikt av gruvorna i Bergslagen och arbetets fokusområde med de fyra platserna för gestaltning. Förstudien avslutas med programmet där de huvudsakliga strategierna och generella riktlinjerna för den fortsatta gestaltningen presenteras.

Gestaltningens del inleder med mitt förslag på hur en förbindande struktur, Järnstigen, skulle kunna anläggas mellan de fyra gestaltande förslagen. Vidare presenteras de fyra platserna, Mossgruvan, Ställberg, Finngruvan och Stråssa med respektive inventering och analys åtföljt av förslagen i form av illustrationsplaner, bildmontage och perspektiv.

I den sista delen reflekterar jag över arbetet och dess innehåll. Jag för en generell diskussion där gestaltningsförslagen ställs mot ekonomiska faktorer och om vem som ska finansiera projekten. Därefter avslutas arbetet med en kortare diskussion om metoden och arbetets upplägg.

BEGREPPSFÖRKLARINGAR

Anrikningsverk, "anläggning för koncentration av halten av en viss beståndsdel, t.ex. av ett visst ämne i en blandning. Inom mineraltekniken är anrikning en process genom vilken man separerar olika mineral från varandra" (Nationalencyklopedin 2013).

Bergsbruk, "äldre benämning på malmbrytning och verksamheter för framställning av produkter ur mineralriket" (Nationalencyklopedin 2013).

Gruva, "arbetsplats för brytning av malmer ovan eller under jord, ofta kombinerad med ett mineralberedningsverk, där malmen renas till koncentrat (slig, pellets) för vidare transport till smältverk" (Nationalencyklopedin 2013).

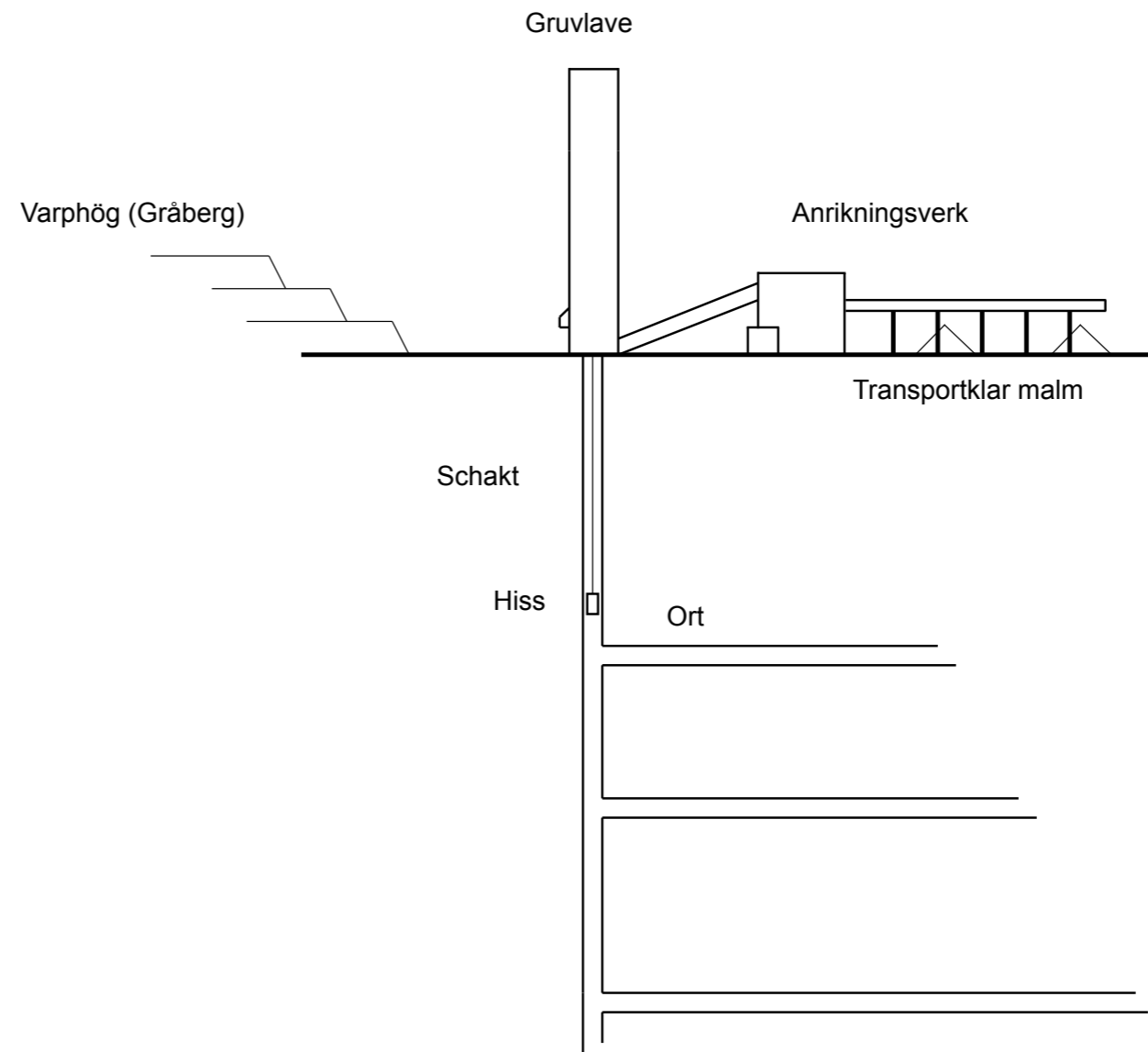
Gruvlave, "hög byggnad över ett gruvschakt, innehållande hissmaskineri, gruvspel, påstigningsplan för hissar samt tömningsfickor för uppförd malm" (Nationalencyklopedin 2013).

Sovringsverk, "anläggning för sovring där större malmstycken särskiljs från det ofyndiga gråberget" (Nationalencyklopedin 2013).

Varphög, gråbergsvarp, ofyndigt berg som avskilts från malm eller industrimineral vid förberedelser för brytning eller genom skrädning eller sovring. Benämningen varp har inom berg- och mineralteknik i allt högre grad ersatts av termen gråberg (Nationalencyklopedin 2013).

Industriell ruin, "lämningar av en förfallen, övergiven byggnad för tillverknings och produktion" (Riksantikvarieämbetet 2013).

PRINCIPSKISS ÖVER ETT GRUVOMRÅDE 1950-

DEL 2 FÖRSTUDIE

DET INDUSTRIELLA ARVET
REFERENSOBJEKT
BERGSLAGEN
NEDLAGDA GRUVOR
FOKUSOMRÅDE
SAMMANFATTNING

DET INDUSTRIELLA ARVET

INDUSTRIER I POSTINDUSTRIALISMEN
Etnologen och forskaren Robert Willim har studerat industrisamhällets avveckling och den nya ruinromantik som efterföljde det. Fenomenet är globalt och började i slutet av 1990-talet, främst inom konsten som utvecklade etiska förhållningssätt gentemot arvet från det som den franske arkitekten Yona Friedman kallar för maskinåldern. Friedman menar att de övergivna fabrikerna, historiens soptunnor, har blivit arenan för kulturell förnyelse vilket mynnar ut i en slags framtidorientering där arvet från 1900-talets industrier återanvänds i förnyelseprocesser. Med de senaste decenniernas industriella omstruktureringar i Europa genereras allt fler "soptunnor" (Willim 2008 s.93).

I sin bok, *Industrial cool - om postindustriella fabriker* kopplar Willim samman dagens industriella intresse med de dokumentationer av landsbygdens liv som gjordes under tidigt 1900-tal. Då växte institutioner och discipliner fram ur kunskapssökandet kring det agrara samhället. På samma sätt har idag nya institutioner och discipliner vuxit fram kring den borttynande industrin via arbetslivsmuseer, industriminnesforskning och teknikhistoriska sällskap. I dag har även privata initiativ fått ett stort genomslag genom ny teknik med otaliga bloggar och hemsidor som behandlar ämnet vilket har skapat ett brett och känsloladdat intresse för industriell och samhällelig förändring (Willim 2008 s.95).

År 2007 gav ekonomhistoriken Jan Jörnmark ut sin bok *Övergivna platser* vilken blev en av de mest uppmärksammade fotoböckerna det året. Boken visar upp det industriella samhällets förfall i Svenska orter. Jörnmark skriver om hur små bruksorter som dominerats av en stor industri med expansion och blomstrande år nu är nerlagda. Kvar blir tomma lokaler som ingen vill investera i. De glesbefolkade bruksorterna står nu och förfaller och nås inte av de förändringsinitiativ som mer befolkningstäta områden som Ruhr och andra urbana områden gör (Willim 2008 s.95).

Jörnmark skriver i sin bok att när han går runt bland gamla industrier är det inte nostalgi han känner utan istället en sort känsla av förändringens oundviklighet. Allt är en ögonblicksbild av en värld och ett samhälle som aldrig stannar upp, när verksamheten försvinner från platsen tar naturens krafter vid och förfallet påbörjas. Tiden av förfall kan jämföras med förmultnande material, spridning av växtlighet och höjden av de träd- och busksnår som börjat dominera platsen. En dag är allt borta (Willim 2008 s.107,108).

URBAN EXPLORATION

Flera av de privata initiativen bakom bloggar och hemsidor som behandlar ämnet och presenterar material från övergivna industrier kopplar sig samman med den verksamhet som går under namnet *Urban Exploration*, urbant utforskande. Verksamheten är en slags alternativ turism med privata upptäcktsexpeditioner, från början i urban miljö men senare även i rurala områden där övergivna institutioner, industrier och miljöer blir föremål för just dessa intressen. Verksamheten kan ses som ett privat initiativ till att utforska olika kulturarv men i de flesta fall finns en uppenbar distansering till vad som en gång bedrevs vid de övergivna platserna. Förfallna byggnader och industriruiner utforskas som jungfrulig mark för de nya besökarna. Spår från mänsklig aktivitet framstår som rester från en annan värld och tid som besökarna, ruinturisterna, nu kan uppleva (Willim 2008 s.103).

I Ruhr bland otaliga industriella lämningar har flera av dem inkorporerats i jätteprojektet Emscherpark. Ett av dem är kolgruvan Zollverein som 2001 fick en plats på UNESCOs världsarvslista. När Zollverein kommersialiserades för den stora allmänhetens nytta förlorade platsen sin attraktionskraft för vissa. Anläggningens nya profil med kulturarvsstämpeln, turismålsmarknadsföringen, presentbutiker och caféer ses inte som något attraktivt för upptäcktsexpeditioner inom alternativ turism (Willim 2008 s.107).

Urbant utforskande lockas av det övergivna, miljöer som har glömts bort eller som har uteslutits från kulturarvsinstitutioner och andra investerare. Willim menar att det finns ett drag av samhällskritik i verksamheten då man värderar det oordnade eller det som inte har kommersialiserats i rationella återvinningsprogram (Willim 2008 s.107).

I lockelsen av det övergivna ligger leken med det mörka, det fränstötande och farliga. Willim skriver om en urban upptäckare som nämner att byggnader som inte längre fyller sin ursprungliga funktion först då blir spännande. Objekt som lämnats kvar blir mer talande än någonsin och förfallet målar över väggar och golv (Willim 2008 s.122).

VARFÖR VIKTIGT ATT BEVARA ARVET

För att man ska kunna förstå hur dagens samhälle har växt fram och de processer det genomgått är det viktigt att bevara, synliggöra och tillgängliggöra industrins miljöer. I nutiden, med dagens samhällsstruktur kommer de flesta människor aldrig i kontakt med de miljöer där industrin verkade och därför är det också angeläget att bidra till förståelse för kopplingen mellan det moderna samhällets utveckling och den industriella produktionens utveckling. Med de senaste decenniernas snabba utveckling har en stor del av industrihistorien raderats ut när centralt belägen mark behövts för andra syften. Ändå finns det fortfarande många miljöer kvar som kan berätta om industrisamhällets utveckling och villkor (Länsstyrelsen u.å.).

John Thoweman driver hemsidan Bergsbruk.se som syftar till att åskådliggöra och lyfta fram de kultur-, teknik- och arbetslivshistoriska värden som finns i arvet efter Bergslagens gruvdrift. I sin reflektion kring ämnet Tankar om arvet skriver han att nu när tiden distanserat oss från den stora vågen av gruvnedläggningar och allt det svåra som medföljde kan vi se hur unika och bevarandevärda dessa miljöer är. Vi måste se gruvhistoriska byggnader

och miljöer med framtidens och våra barnbarns ögon och se till att bygderna får behålla den bergshistoriska delen av sin identitet. Det industriella arvet får inte glömmas och dess teknik- och kulturhistoria får inte heller slarvas bort och förvanskas i en iver att städa, förädla eller göra snyggt och prydligt när väl utmaningen kommer att visa framtiden vad dåtiden uppnått (Thoweman 2004).

Enligt Karl Ganser, f.d chef för IBA (International Building Exhibition) finns det ingen tvekan om att bevaring, modernisering, omdaning och återanvändning av existerande bebyggelse är det bättre alternativet när det handlar om brukandet av resurser. Genom att använda befintliga byggnadssystem slipper man alla kostnader från nya vägar till rördragning av avloppssystem (Dac & Cities u.å).

Gamla fabriker och övergivna platser kan närmast och användas på olika sätt. De kan ses som störande objekt föga känsloladdade eller som lämningar med en stark betydelse för platsens historia. De kan ses som pedagogiska exempel som påvisar hur det gick till förr och den samhälleliga utvecklingens riktning. Rostande konstruktioner kan ses som pittoreska och romantiska. Ruinerna frammanar känslor och berättelser och blir till emotionella skärningspunkter som säger oss något om oss själv och den värld vi lever i (Willim 2008 s.122).

INDUSTRI MILJÖER SOM KULTURMILJÖER
Riksantikvarieämbetets definition av kulturmiljöer är "spår av människans anordningar för produktion och konsumtion som avlagrats över tid, betraktade som helheter och sammanhang i landskapet". Fil. dr Eva Vikström menar att industrimiljöer i allra högsta grad är kulturmiljöer som omfattar hela miljön runt omkring en eller flera industriella anläggningar (Vikström 1994 s.42).

REFERENS OBJEKT

EMSCHERPARK

I förordet till boken *Unter freiem himmel Emscher Landschaftspark* skriver författaren och f.d ordförande för IBA Karl Ganser om den nya Emscherdalen som förändrat Ruhrinvånarnas attityd till livet. Han skriver att de inte längre är de stora förlorarna från industrialismens era som har misslyckats med att förbereda sig för framtiden. Nu är de stolta över deras historiska, ekonomiska och kulturella historia. Den här omställningen bland invånarna i Ruhr började med projektet med Emscherpark 1990 (Ganser 2010 s.9).

Landskapsparken i Emscherdalen var från början en del av ett tioårigt förnyelseprojekt i Ruhr-regionen, Tysklands industriella hjärta. Stålverken och kolgruvorna var en gång i tiden motorerna i Ruhr-regionens ekonomiska maskin. I generalplanen för den nya regionala parken pekades speciellt de nedlagda industrierna ut som en resurs för att förbättra miljön för omkringliggande områden. Att använda existerande infrastruktur var även ett sätt att spara pengar. Området karaktäriserades av social deprivation, avfolkning och ekonomiska problem orsakade av kolgruvornas och stålverkens nedläggning. Utemiljön var i mycket dåligt skick efter årtionden av förorenande verksamheter vilket också påverkade människors hälsa (CABE u.å).

Det omfattande projektet fokuserade på en handfull strategiska teman för att vända på de negativa utvecklingstrenderna och på den negativa synen på regionen. De olika temana handlade om återställning av naturen, utbildning och skapandet av nya typer av arbetstillfällen. Med hjälp av de industriella monumenten skulle man finna nya kreativa användningsområden för det industriella arvet och möjliggöra för folk att leva och arbeta i parken (CABE u.å).

Idag är den järnbaserade verksamheten decimerad till en bråkdel jämfört med under glansdagarna. De industriella lämningarna, muskulösa metallskelett i rodnande rostrött

är idag fyllda med både konst och kultur, kommers, kontor och bostäder. Mellan gruvlavar, smältverk och kyltorn ligger gröna rekreativa parkområden med både vandringsleder och klätterväggar, ofta skulpterade från enorma avfallshögar från kolgruvorna. Via gamla transportsystem på industrijärnvägsspår leder gångar genom gläntor och dungar och länkar samman de olika komponenterna i industrilandskapet. Genom att bevara relikerna från den industriella eran har Ruhrregionen lyckats behålla sin unika identitet och marknadsfört sig som en symbol för industrihistoriskt bevarande. Ur den aspekten är Emscherpark det främsta exemplet på lyckade projekt gällande omvandling och omhändertagande av en forna industriell region (www.dac.dk u.å). Det grundläggande förhållningssättet till de industrihistoriska monumenten har alltid varit att utgå från platsens kontext och förutsättning, allt som härstammar från tidigare industrier är värt att bevara (Ganser 2010 s.9).

Emscherpark, konglomeratet av mindre industri-parker skapat av de industriella ruinerna är unikt. Landskapsarkitekten Henri Bava (2010) menar att landskapsparken Emscherdalen är genuin till skillnad från den tillgjorda och pyntade landskapsarkitekturen som återfinns bland annat inom Engelska landskapsparker. I Emscherpark förmedlas platsens historia genom bevarandet av de industriella lämningarna där byggnader och konstruktioner står mitt bland den övervuxna vegetationen som i sig är ett fingeravtryck av den lokala ståndorten med fauna och flora. Att sammanföra industri och natur tillsammans och att kombinera dessa med konstnärliga element tillåter platserna att fortsätta att transformeras genom tid och rum i enlighet med naturen och dess användare (Bava 2010 s.37).

Det grundläggande förhållandet till naturen i de olika projekten har varit att ge plats för naturliga processer. Naturens arkitektur med sina färger och former är oslagbar och måste få vara ifred för all framtid och den

skall ges plats att ta tillbaka så mycket som den själv blev bestulen på skriver Bava. Vegetationens förmåga att kolonisera och återerövra förorenade platser är ett bevis på dess livskraft och ses som något rättmätigt, segern över det onda. I Emscherpark manifesteras naturen i flera projekt, bland annat i dem gamla kolgruvornas avfallshögar som numera är gröna och tillgängliga för allmänheten (Bava 2010 s.39).

NORGES TURISTVÄGAR

I mitten av 1990-talet bestämde den norska staten att man skulle profilera landet, med sin spektakulära natur och orörda vildmark, som ett turistmål att uppleva. Man påbörjade projektet "Nasjonale turistveger" som ämnar att via buss eller bil erbjuda vackra scenerier längsmed vägarna. År 2006 öppnades Detour Utställningen där 18 av turistvägarna utsmyckades med arkitektur och design på strategiska ställen med höga natur- och kulturvärden. Utställningen är en del av projektet att tillgängliggöra och uppvisa det norska landskapet genom innovativ, nyskapande och funktionell design. Den moderna arkitekturen ska också locka turister till längre vistelse och flera återbesök (Statens vegvesen u.å).

De många attraktionspunkterna är utförda av både nya och väletablerade arkitekter och konstnärer. De består av olika faciliteter som utsiktstorn, rastplatser och gångstigar som alla ska hålla länge och åldras vackert. Bland de punkter som den norska statens vägverk vill erbjuda är "varierade och unika naturvärden, rutten som i sig själva är goda upplevelser och attraktionspunkter längs vägen" (Statens vegvesen u.å).

För att uppfylla turisternas förväntningar på projektet som semestermål är man beroende av samarbete och aktiva insatser från många olika aktörer. Norges turistvägar ska marknadsföras som en samlad turistattraktion från 2012 och innan 2020 ska alla vägdragningar hålla en hög internationell status. Kostnaden för projektet uppgår till 2,5 miljarder norska kronor. Projektet har

mottagit över 20 priser och utmärkelser, bland annat utnämndes Trollstigplatån på Geiranger till Building of the year 2009 av ArchDaily och det tyska arkitekturmagasinet Topos ger pris till den Norska staten för dess roll som pådrivare och brukare av arkitektur i projektet (Statens vegvesen u.å).

Journalisten Gwladys Fouché beundrar utsikten som inramas av de snöbeklädda bergstopparna men menar på att hon skulle ha missat den om det inte vore för den nya rastplatsen, arkitektoniskt utformad i fullständig harmoni med bergslandskapet (The Guardian 2009).

Björn Lindahl på SvD i Oslo skriver, genom att låta några av Norges och världens främsta arkitekter rita dessa rastplatser, moderniserar man bilden av glesbygden i Norge (SvD 2011).

KOPPARDALEN I AVESTA

När den äldre delen av kopparbruket i Avesta, Norra verken avvecklades i mitten av 1980-talet restes genast frågor kring vad som skulle göras med industribyggnaderna. En lång process som började med att Avesta kommun 1987 köpte området i syfte att bevara och utveckla det för tjänster inom näringslivet och kultursektorn. I en utredning från KTH på uppdrag av Avesta kommun föreslog man att satsa på de äldsta byggnaderna i området och presenterade en femårig utvecklingsplan i två etapper. Detta skulle ske genom att ta tillvara, levandegöra, använda och dra nytta av de stora kulturhistoriska värdena, utnyttja kvaliteten med vattenkontakt med Dalälven och göra området användbart och tillgängligt för Avestaborna. Projektet kostade ca 40 miljoner kronor och stod klart år 2000. I en enkätundersökning av den första etappen ställde sig en tydlig majoritet positiva till förändringen av Kopparbruket.

Hyttan i Avesta gick från industri till upplevelsemiljö och kulturchefen Lars Åke Everbrand understryker dess betydelse som en kulturens mötesplats och en hjärtpunkt

för livet i Avesta. Hyttans nya användning som konsthall och upplevelsemiljö är också av generellt intresse då liknande förändringar från industriell till kulturistisk verksamhet återfinns på många håll både i Sverige och utomlands (Storm 2005 s.25-41).

Betoningen i kommunens planer för Koppardalen och dess överlevnad ligger till stor del i den eftersträlvade användningen. Att på olika sätt bevara den existerande miljön är en förutsättning för att den skulle kunna användas för nya verksamheter. Hyttans omvandling från industri till upplevelsemiljö är en fråga om exotism, att främmandegöra. Frammanandet av det annorlunda i platsen är grunden för en upplevelse som också kan omsättas i ekonomiska termer. Platsen och görs till ett främmande land, en annorlunda värld olik den som är nu och är därför spännande och lockande (Storm 2005 s. 50,52).

Klättring på gamla betongfundament vid Duisburg Nord, *Emscherpark*. De gamla malmfickorna har omdanats till platser för aktivitet och äventyr.

Värmevärmare Duisburg Nord, *Emscherpark*. Kontrollerad patina, ev. restaureringar görs i enhetlighet med förfallet, ingenting rivs eller tas bort.

Ovan. Masugnar vid Duisburg Nord, *Emscherpark*. De jättelika stålkonstruktionerna är tillgängliga för allmänheten dygnet runt.

Hyttan i *Koppardalen Avesta*. Restaureringen av exteriören är gjord enligt originalet medan interiören har en ny funktion som kulturell arena.

Ovan. Eggum, *Nasjonale turistveger*. Rastplats och servicefacilitet i ett naturreservat, känt för beskådning av midnattsolen. Foto Snöhetta

Bild 3. Trollstigsplatån, *Nasjonale turistveger*. Platsens främsta kvalitet, utsikten har tillgängliggjorts och förpackats i modern arkitektur. Foto R. Ramstad

Ovan. Gudbrandsjuvet, *Nasjonale turistveger*. Ett av många besöksmål som kombinerar platsspecifika naturvärden med ny arkitektur. Foto J. Wæhler

BERGSLAGEN

BEGREPPET OCH REGIONEN

Begreppet Bergslagen kommer från de lagbildningar under medeltiden som bildades bland jordbrukare för att organisera och strukturera malmbrytningen, lagen vid berget (Vikström 1994 s. 8).

I boken *Industrimiljöer på landsbygden* beskriver Eva Vikström Bergslagen som järnhanterings huvudområde i Sverige. Bergslagen är beläget i mitten av landet och är stort och sammansatt och avgränsas enligt författaren, efter koncentrationen av arbetsställen inom samma industribransch. Området sträcker sig i huvudsak från Klarälven i väster till Gävle i öster med omfattande järngruvor och bruk i Värmland, Närke, Dalarna, Västmanland, Uppland och Gästrikland. Hit räknas också Falun med sitt kopparberg, landets äldsta gruva med brytning före 1100-talet (Vikström 1994 s.23).

GRUVDRIFT OCH BERGSBRUK

Gruvdriften var järn- och metallindustrins kärna som i äldre tid bedrevs av bergslagernas bergsmän. Medeltidens bergsbruk var av liten skala. Bergsmännens gruv- och hytt drift drevs endast under delar av året, främst under vinterhalvåret då bergsmännen ofta i grunden var jordbrukare. Bergsbruket och jordbruket kompletterade varandra. Det huvudsakliga gruvdistriktet sträcker sig från Persberg-Nordmark i Värmland till Dannemora i Uppland samt några mindre gruvor i Roslagen, se kartan till vänster (Vikström 1994 s.23).

Den medeltida gruvan bröts med muskelkraft och tillmakning, eldning på berget, och gruvhålen blev ofta många men små (Thoweman 2004). Gruvdriften blev med tiden mer avancerad och nya tekniska lösningar möjliggjorde brytning i allt djupare schakt. Genom sinnrika uppfinningar som stånggångar, vändbrott och bugare kunde man utnyttja vattnets kraft för driva pumparna som höll gruvorna torra, senare också genom ångkraft och elektricitet. Anordningar för hissar, malmförädling och allt större varphögar gjorde att gruvdriften blev ett

större ingrepp på miljön. Nere i gruvan byttes hammare och hackor mot tryckluft och borrhävar. Ovan jord gjorde tekniken också framsteg och allt högre konstruktioner bemästrade nu uppfordringen av malm, människor och utrustning. Gruvlaven, den för uppfordringen av malm så viktiga tornbyggnaden kom att bli de djupa gruvornas främsta symbol (Thoweman 2004).

Bergsbruket fick sitt stora genombrott under högmedeltiden och järnhanteringen visar på en lång och kontinuerlig process från början med en lågteknisk järnframställning av sjö- och myrmalmer. 1600- och 1700-talen präglades av stora järnbruketableringar och statliga styrningar. Under 1800-talet kom götstålprocessen, avregleringar och bruksdöd, Branschrationiseringar följde under tidigt 1900-tal. Höjdpunkten för gruvnäringen och metallindustrin nåddes mellan 1940- och 1960-talen och kännetecknades av kraftig expansion och rationalisering av produktionen (Vikström 1994 s.24).

När nu bergsbrukets främsta guldålder i Bergslagen ser ut att ha kommit till sin ände och så många gruvor och stålverk har lagts ned, har anläggningarna mött de mest skiftande öden. De äldre träkonstruktionerna har antingen ruttnat bort eller brunnit ner och många av de i råbetong jämnats med marken. Ibland var laven det första som sprängdes ned vid en gruva men i många fall är laven det enda som överhuvudtaget sparats (Thoweman 2004).

KRISERNA OCH AVFOLKNING

Bergslagen är inte lika geografiskt sammanhållet idag som för 50 år sedan då den stod för en stor del av landets sysselsättning. Bergslagets identitet är inte heller den lika självklar, det är lättare idag att identifiera sig som en värmlänning, upplänning eller dalmas (Berger 2009 s.28). Yrkes stolthet för regionen och den egna orten var vanligare under storhetstiden på 1950- och 60-talen. Sedan dess har region påverkats av både

stål- och varvskris samt lågkonjunkturen under 90-talet. Sysselsättningen är decimerad och yrkesstoltheten borta och media använder regionen som fallstudie till att i sina reportage ge kriserna ett ansikte, och nu senast med den globala finanskrisen (Berger 2009, s. 29).

Den för regionen allvarligaste krisen, gruvdöden, var som intensivast under åren 1979-1990 då statliga SSAB lade ner flertalet gruvor i Bergslagen och ca 10000 arbetstillfällen inom järn- och stålindustrin försvann (Berger 2009 s. 26). Bara i Ludvika, en av Bergslagens större orter har kommunens befolkning sedan 1970 minskat från 35 000 till idag 25 000 invånare och i Avesta från ca 28000 1970 till dagens knappa 22000 invånare, det mesta tillskrivet gruvdöden (Ericsson 2011).

Värmlandkommunerna Hällefors, Storfors, Degerfors, Munkfors och Filipstad har tappat 30 % av sin befolkning under de senaste 40 åren (Berger 2009 s.24). Det är främst unga människor som flyttat från regionen vilket har skapat en ojämn åldersfördelning med höga dödstal vilket sammantaget ger en svag bas för den kommunala ekonomin (Berger 2009 s. 26). De i arbetsför ålder får på så vis en tyngre försörjningsbörda att bära och kommunerna dras med vikande serviceunderlag på många orter på grund av försvagat skatteunderlag. Dessa förändringar ger upphov till bilden av Bergslagen som en region som har stagnerat och är introvert (Lundmark 2009 s.37).

I dagens läge finns det ingenting som tyder på att brukskommunerna i Bergslagen på egen hand kommer att kunna vända de negativa tendenser som varit rådande under de senaste decennierna (Berger 2009 s.33).

BERGSLAGEN – BEGREPPET IDAG

Under 1800-talets industrialisering upplöstes den förindustriella sociala organisationen och det regionala nätverk av gårdar, platser, korporationer och lagar som

bergsbruket grundade sig på. Dock dröjde det ända fram till 1970-talets strukturkris innan de regionalt sociala banden helt löstes upp. De företag som tog sig igenom krisen tillhörde globala finansiella nätverk som agerade på annat sätt än föregångarna. Resterna av det medeltida nätverket löstes upp i beståndsdelar och kommuner och orter tvingades söka nya allianser baserat på de nya förutsättningarna. Begreppet Bergslagen lever dock vidare i olika sammanhang då det syftar på en region med ett starkt kulturarv och en identitet förankrad i naturen och kulturen (Isacsson 2009 s.10).

SATSNINGEN PÅ BERGSLAGEN OCH BERGSLAGSSATSNINGEN

Efter att de stora rationaliseringsvågorna hade sköljt över regionen med nedläggningar och avfolkning som följd har regionens arv efter dess långa industritradition slutligen fått en potentiell positiv innebörd. Intresset för det industriella arvet och bruksorterna i regionen har under den senaste tiden ökat och det har skett en mobilisering för att stärka den industrihistoriska bilden av Bergslagen. Både inom lokala och regionala projekt för bevarandet av just det industriella arvet och den historiska bilden av Bergslagen har det under 2000-talet alltmer kommit till att presentera och marknadsföra regionen som en upplevelseregion inom turistnäringen (Jakobsson 2009a s.77).

Ett av dessa regionala samarbeten är projektet som går under namnet Bergslagssatsningen. Bergslagssatsningen är ett samarbete mellan föreningen Bergslaget, berörda länsstyrelser, KTH och Riksantikvarieämbetet. Projektet syftar till att marknadsföra och stärka bilden av Bergslagen som en region för upplevelser. Besökare, inflyttare och företag ska genom en kommersialisering och förpackning av natur- och kulturarv lockas till regionen. Kombinationen kulturarv och naturmiljö blir därmed viktiga produktionsfaktorer för entreprenörskap och tillväxt (Intresseföreningen Bergslaget 2012).

Det kulturarv som står i fokus består av platser eller miljöer, med fysiska lämningar som på olika sätt knyter an till bergsbruket, brukssamhället och järn- och stålindustrin. Upplevelser och aktiviteter för turister främjas i form av bland annat måltidsupplevelser, konstutställningar och teater och äventyrsturer (Intresseföreningen Bergslaget 2012).

I sin avhandling skriver kulturgeografen Max Jakobsson att dessa satsningar, inom branscher som tidigare varit marginella för sysselsättningen som dock antas ha goda framtidsförutsättningar för att kunna växa och därmed ge regionen ökade möjligheter till försörjning, är ett första steg mot ett nytt Bergslagen (Jakobsson 2009b).

Jakobsson menar också att regionens fokus på upplevelser är en del av en global strömning. Upplevelser har under 1990-talet och därefter blivit en av marknadens hetaste varor då konsumtionen av dessa blivit ett alltmer påtagligt fenomen i västvärlden (Jakobsson 2009a s.80).

I Bergslagen har den positiva synen på upplevelseturism som en faktor för regional utveckling tillsammans med det ökande intresset för industrihistoriska miljöer som platser för upplevelseturism och "ruinturism" haft en betydande roll för de satsningar som görs för att stärka bilden av Bergslagen som upplevelseregion (Jakobsson 2009a s.81).

Varför är då upplevelserelaterade verksamheter så attraktiva att förlägga i gamla industriområden och fabrikslokaler? Jakobsson förklarar att industrins arkitektur och estetik blivit trendig inom både musik och underhållning samt inom mode och bildspråk. Vidare är den historiska berättelsen som finns i lokalerna en viktig egenskap för upplevelseindustrin. Jakobsson tillägger också att lokalerna från tillverkningsindustrin ofta är stora och rymliga, byggda under en tid med andra material och tekniker vilket nu efterlämnat sig byggander av högt arkitektoniskt värde (Jakobsson 2009a s.85).

Enligt Jakobsson lämpar sig Bergslagen bra för upplevelseturism genom en unik kombination av mängden övergivna industrier från tidigare verksamheter och en stark berättelse i regionens naturlandskap. Landskapet i sig är redan ett varumärke som marknadsförs som trolskt och vackert. Ås efter ås blånande mot horisonten ligger Bergslagen med sina dunkla skogar och mörka vatten och vita forsar. Tillsammans med industrilandskapet är naturlandskapet en viktig resurs för att utveckla upplevelseindustrin (Jakobsson 2009a s. 85).

Även om Bergslagen besitter en unik kombination av faktorer som gynnar upplevelseturismen belyser Jakobsson svårigheterna med näringen. Då verksamheten baseras på tillresta konsumenter ökar kraven på besöksmålens allsidighet och anpassning där konflikter kan uppstå mellan bevarandet av en autentisk industrimiljö och en väl fungerande turistmiljö. Satsningar inom upplevelseturism är inte någon självklar ekonomisk succé. Det är därför viktigt att ha ett tydligt hållbarhetsperspektiv, där miljö samt sociala och ekonomiska faktorer måste integreras i utvecklingen av upplevelseindustrin i Bergslagen (Jakobsson 2009a s.92).

NEDLAGDA GRUVOR I BERGSLAGEN

STÄLLBERG
HAGGRUVAN
POLHEMSGRUVAN
KAVELTORP
LJUSNARSBERGSFÄLTET
ÖSJÖBERG
STRÅSSA
HÅKANSBODA

FOKUSOMRÅDE S. 19

INVENTERINGEN ÄR
ENDAST BASERAD PÅ
EGNA PLATSBESÖK.

○ ENDAST GRUVHÅL
● BYGGNADER KVAR

FALLSTUDIE

FOKUSOMRÅDE

BERGSLAGSDIAGONALEN

Bergslagsdiagonalen, eller riksväg 50, är vägen som från Söderhamn i norr till Ödeshög i söder löper genom Bergslagen. Vägen utgör huvudleden för transporter av både varor och människor i regionen. Bergslagsdiagonalen är ett samarbete mellan ett antal kommuner som arbetar för att öka kvaliteten på vägen genom vägförbättringar och ombyggnationer. Vägen är lika mycket en symbol som en viktig förutsättning för regional utveckling och mätningar visar att den kommersiella turismomsättningen längs vägen ökade med 65 % mellan åren 2000–2009. Bergslagsdiagonalen är även en av de huvudsakliga tillfartslederna för norra Europas största vintersportområde – Dalafjällen (Bergslagsdiagonalen.com 2012).

STRÄCKAN GRÄNGESBERG-STORÅ

Sträckan mellan Grängesberg och Storå är tät på industrihistoriska miljöer där gruvanläggningarna fortfarande är kvar. Vid Storå ligger den helt intakta anläggningen Stripa och på höjden intill, Stråssa och Håkansboda. Vid Kopparberg finns gruvspelet kvar på gruvbacken och vidare norrut i Ställdalen ligger Polhemsgruvan med dess höga lave i råbetong åtföljt av den mindre Haggruvan. I Ställberg ligger den vita och sakrala gruvlaven från början av 1920-talet tillsammans med anriktningsverk och gruvkontor. Längre österut på andra sidan Bergslagsdiagonalen ligger Mossgruvan och den yngre Sköttgruvan med vardera lavar intakta. Vidare mot Grängesberg ligger Bastkärn och ruinerna från den tidigare mangangruvan. Slutligen i Grängesberg finns mycket kvar från nedläggningen. Här står både gruva och samhälle fortfarande i väntan på högre malpriser och en eventuell satsning på återupptagen gruvdrift.

VAL AV FALLSTUDIER

Dåtätheten på gruvor i anslutning till Bergslagsdiagonalen är relativt hög längsmed sträckan Grängesberg och Storå lämpar sig detta område som plattform för arbetet. Tätheten gör hela området till ett potentiellt besöksmål och Bergslagsdiagonalen står för god kommunikation. Av det stora antal gruvor som finns i området har detta arbete fokuserats på fyra fall, *Mossgruvan*, *Ställberg*, *Finngruvan* och *Stråssa*. De fyra fallen besitter alla olika värden och kvaliteter som gynnar en allmän användning. Mossgruvan har en speciell flora, Ställberg en utmärkande arkitektur, Finngruvan har en vacker utsikt och blått gruvvatten och jättegruvan Stråssa besitter de flesta ovannämnda kvaliteter. Detta arbete är tänkt att utgöra som inspirations- och diskussionsunderlag för kommunerna i Bergslagen, därför har valen av fall också baserats på gruvornas storlek och ålder. Detta för att visa på en bredd bland de potentiella framtida användningsområdena för de olika typerna.

STORLEK	
STÄLLBERG (1920-1977)	STRÅSSA (1959-1983)
TID	
FINNGRUVAN (~1629-1864)	MOSSGRUVAN (1948-1972)

Årtal och storlek avser den senaste verksamheten på respektive plats.

SAMMANFATTNING

Intresset för det industriella samhället där institutioner och sällskap verkar kring den borttynande industrin. Den gamla industrin är nu en het trendvara som influerar modern popkultur.

Dagens gamla industriplatser används av flera subkulturer bland andra urban exploration, urbant utforskande som nästan blivit lite av en folkrörelse.

Stora, idag hittills outnyttjade resurser finns i Bergslagens industriella arv. Övergivna anläggningar, gruvor och andra industrier står till ingens nytta och förfaller.

Bergslagen har halkat efter i samhällsutvecklingen på grund av bristande ekonomi och uteblivna satsningar på arbetstillfällen. Resultatet har lett till att regionen lider av en negativ utvecklingstrend med avfolkning och svåra framtidsförhållanden för de unga som väljer att flytta därifrån.

Förändringen i Bergslagen är att regionen har gått från att vara en stark näring till en region med ett starkt kulturarv.

De senaste åren har ny mark börjat brytas. Om än med små medel satsar man alltmer på upplevelseindustrin som ett steg på vägen att bryta den negativa utvecklingen i regionen.

I Ruhrregionen, vars förutsättningar liknade de som finns i dagens Bergslagen, använde man med stor framgång industriruiner som medel för att vända på negativa utvecklingstrender.

I Norge visar man med turistvägarna att stora satsningar på turism inom natur och kultur inte nödvändigtvis behöver vara i tätbebyggda områden för att lyckas.

Tiden är mogen för Bergslagen att förändra och göra anspråk på de industrihistoriska lämningarna då det största vemodet och nederlaget som dessa miljöer är förknippade med har lagt sig. Samt för att utnyttja den rådande trenden som idealiserar industrin.

Anläggningarna står inte för evigt, om inget görs finns inget kvar åt eftervärlden och Bergslagen går miste om både unika platser och förståelsen för dess industriella och samhälleliga historia.

Sträckan mellan Grängesberg-Storå utmed riksväg 50 är rikt på ruiner från gruvnäringen. Området är valt för att utgöra grunden för ett förnyelseprojekt där fyra gruvor ska omdanas för att främja upplevelseturism och gynna de boende i Bergslagen. Industriparken i Bergslagen.

DEL 3

INDUSTRIPARKEN I BERGSLAGEN

PROGRAM
TECKENFÖRKLARING
JÄRNSTIGEN
MOSSGRUVAN
STÄLLBERG
FINNGRUVAN
STRÅSSA - INDUSTRIOMRÅDET
- GRÅBERGET
- DAGBROTTET

PROGRAM

GENIUS LOCI

Platsen, en totalitet av konkreta ting med materiell substans, innehar en lokal miljökaraktär med en atmosfär uppstånden från platsens olika komponenter (Norberg-Schultz 1976).

Arkitekten Kevin Lynch hävdar att en orienterbar plats som ger en tydlig bild av omgivningen är viktigt för känslan av emotionell trygghet (Lynch 1960). Till det hör att känslan av trygghet är det mest grundläggande mänskliga behovet förutom luft, mat och vatten (Carmona et al. 2010). En trygg plats är den som besökaren upplever sig kunna läsa och förstå. En tydlig läsbarhet är därför viktig avgörande för om platsen kommer att upplevas positivt eller negativt. Faktorer som påverkar platsens läsbarhet är dess färg, form och arrangemang (Lynch 1960). Här vill jag tillägga att tidigare erfarenheter och kunskaper kan vara hjälpmedel för att läsa och förstå en plats.

Vid närmandet av en industrihistorisk miljö kan det vid en första anblick vara svårt att förstå och uppfatta platsens sammanhang. Det är ofta många processer som format platserna till det utseende de har idag. Först och främst har arkitekturen specifikt anpassats till verksamhetens ändamål vilket ibland kräver en industriteknisk förståelse.

En annan faktor är tiden från det att verksamheten lades ner och om platsen lämnades öde eller tillgavs en ny funktion. Övergivna platser är ofta helt utelämnade till både människa och natur där väder, vind och vandalism drastiskt kan påverka en plats. Skogen dränker de brutalaste betongkonstruktioner och platsens orientering förloras i busk och sly och varken trä, stål eller betong är motståndskraftiga nog mot klimatets eroderande effekt.

Förståelsen av platserna idag är beroende av att den historiska spårbarheten skyddas i utvecklingen av de industrihistoriska miljöerna. Det är genom att kunna läsa historien i den fysiska miljön som vi kan berätta

om och förklara det dagliga livet i bruket och industrins utveckling.

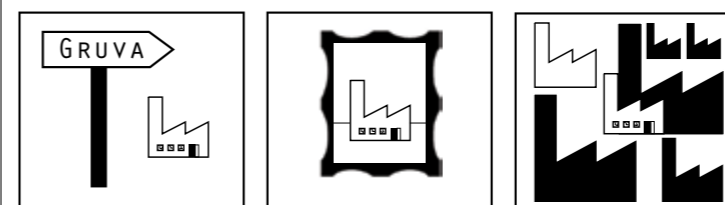
Platsernas överlevnad och framtid ligger till stor del i den nya användningen som eftersträvas. Att på olika sätt bevara den existerande miljön är en förutsättning för att den ska kunna användas för nya verksamheter. Omdaning från industriell ruin till upplevelsemiljö är en fråga om exotism, där upplevelsen ligger i fascinationen över det övergivna och spänningen att utforska det. Platsen görs till ett främmande land där allt är annorlunda mot var det är nu och blir därför intressant och lockande.

Denna attraktion är naturligtvis något som de kommande förslagen kommer att ta tillvara på och utveckla för att tilltala och för att möjliggöra att mer människor kan ta del av de industrihistoriska miljöer som finns i Bergslagen. Efter decennier av vila, kommer några av gruvorna i Bergslagen att väckas ur sin Törnrosasömn. Den här gången är det inte för att uppbringa malm till järnverk eller för att husera whiskeytunnor i de gamla ortsystemen utan för att själva i sin enkelhet beundras och besökas av människor från både när och fjärran. De ska tillgängliggöras ur ett allmännyttigt perspektiv med rekreativa värden genom landskapsarkitektoniska ingrepp, konstnärliga tillägg och nya funktioner i gamla skal.

Med kulturvärden som grund ska de industrihistoriska platserna främja sysselsättning i regionen och på så vis kan kommunerna knyta de kulturhistoriska perspektiven till frågor om sysselsättning och ekonomisk utveckling.

HUVUDSTRATEGIER VID GESTALTNING

De utvalda gruvorna, Mossgruvan, Ställberg, Finngruvan och Stråssa behandlas utifrån tre huvudstrategier; *tillgängliggöra, förädla och förstärka*.

TILLGÄNGLIGGÖRA

FÖRÄDLA

FÖRSTÄRKA

Att tillgängliggöra platserna är en förutsättning för att folk ska kunna ta del av och uppleva platserna. Platserna ska kunna nås både till fots, med cykel, bil och kollektivtrafik. Mellan gruvorna ska särskilda leder för gående och cyklande dras genom områden med höga natur- och upplevelsevärden. Inom gruvområdena ska det i den mån det är rimligt vara full framkomlighet för människor med olika funktionsnedsättningar.

Genom att förädla platserna framhävs befintliga värden som förstärker deras karaktär. Störande intryck tonas ner eller tas bort varpå intrycket från önskade egenskaper förstärks. Platserna förstärks även genom tillägg som på flera sätt förhöjer upplevelsen. Tilläggen anpassar även platserna till allmänhetens krav på både användning service. Tilläggen kan även kontrastera mot omgivande miljö för att förstärka den samt vara en ren utsmyckning.

RIKTLINJER FÖR GESTALTNING

Vid utformning av de industrihistoriska platserna ska stor omsorg ges åt den arkitektoniska utformningen samt respekt för byggnadernas ursprungliga karaktär.

Byggnader och konstruktioner ska tillgängliggöras i den mån de inte utsätter besökaren för uppenbara risker.

Aktiviteter och tillägg ska nyttjas för lämpliga ändamål som inte undanskymmer byggnadens ursprung och funktion.

Allt som härstammar från tidigare industrier är värt att bevara för ett samlat estetisk uttryck

Platsernas befintliga skick i olika stadier av förfall är en del av det estetiska uttrycket.

Gestaltningen ska utgå från naturens platsspecifika egenskaper

Det grundläggande förhållandet till naturen är att ge plats och utrymme för naturliga processer.

Tillägg och nya funktioner ska syfta till att stärka identiteten, intrycket och användningen av platsen.

Platsernas upplevda mystik, det mörka och farliga i miljön ska finnas kvar och förstärkas medan besökaren själv väljer hur mycket han/hon vill delta, interaktivitet är en betydelsefull faktor.

Förbindande stråk mellan platserna ska erbjuda varierade och höga naturvärden, rutter som i sig själva är goda upplevelser och attraktionspunkter längs vägen.

TECKENFÖRKLARING

VÄRDESYMBOLER

Dessa symboler uppmärksammar olika värden och kvaliteter som tillgängliggjorts, förädlats eller förstärkts på respektive plats. Varje symbol står för en kvalitet vars egenskap har en betydande roll på platsen.

AKTIVITET

Ytor och leder med förberedda anordningar och arrangemang för olika aktiviteter.

BLOMPRAKT

Tilltagna blomsterarrangemang, inbegriper olika karaktärer.

CAFÉ

Servering med möjlighet att fika och äta.

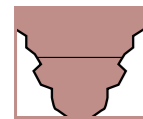
DAGBROTT

Större hål ner i berget. Tillgängligt fysiskt eller visuellt.

GRILLPLATS

Förberedda anordningar för matlagning över öppen eld.

GRUVHÅL

Gruvhål. Tillgängligt fysiskt eller visuellt.

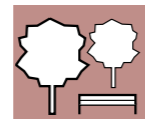
INDUSTRIRUIN

Byggd lämning från gruvan.

NATURSKÖNT

Omgivning med ett estetiskt vackert landskap och höga naturvärden.

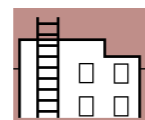
PARKMILJÖ

Parkmiljö med stigar, planteringar och enklare bekvämligheter.

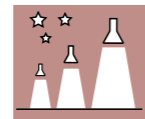
SKOG

Betydande inslag av skogsmark.

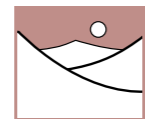
TILLTRÄDE

Möjlighet att beträda industriell lämning.

UPPLYST

Anläggning eller plats upplyst kvällstid.

UTSIKT

Vacker utsikt från en eller flera punkter på området.

VISUAL COOL

Objekt eller element med stark visuell effekt. (Visual cool - visuellt häftigt)

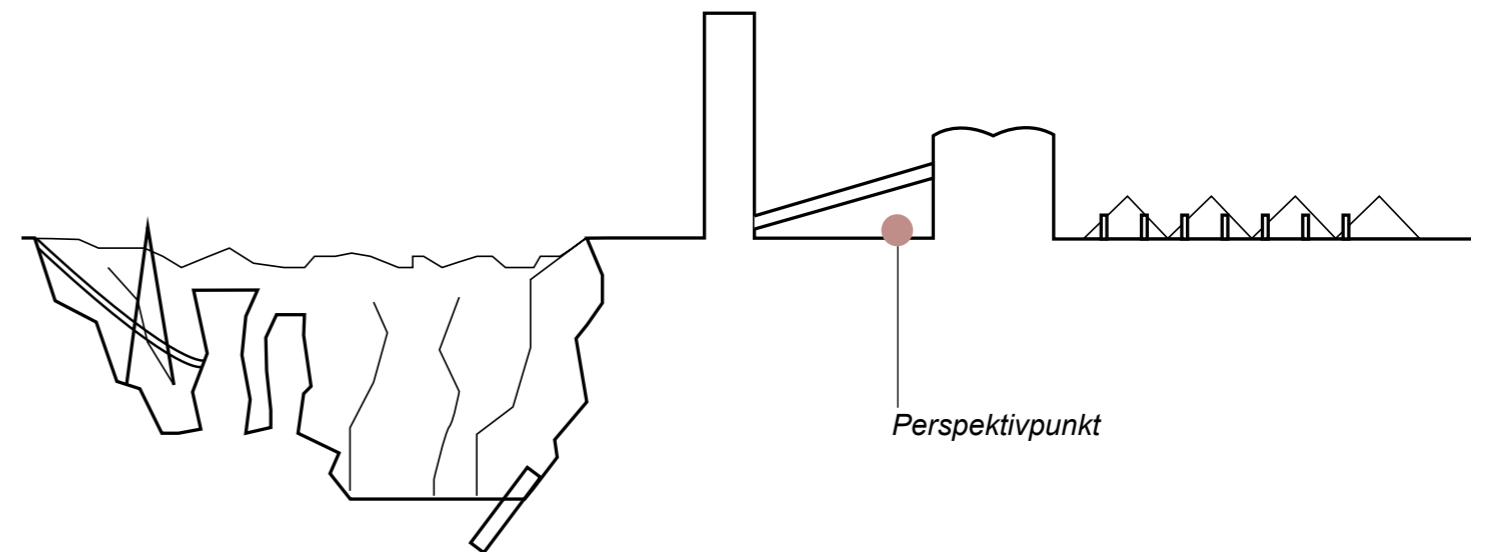

ÄVENTYR

Möjlighet till att vidare uppleva platsen utanför tillrättalagda leder.

PRINCIPSKISSER

För underlätta förståelsen av olika platser har jag på vissa ställen illustrerat platsens huvuddrag i en principskiss som i exemplet nedan. Den färgade punkten markerar var tillhörande perspektiv är sett från.

Symbol för perspektivpunkt i plan.

JÄRNSTIGEN

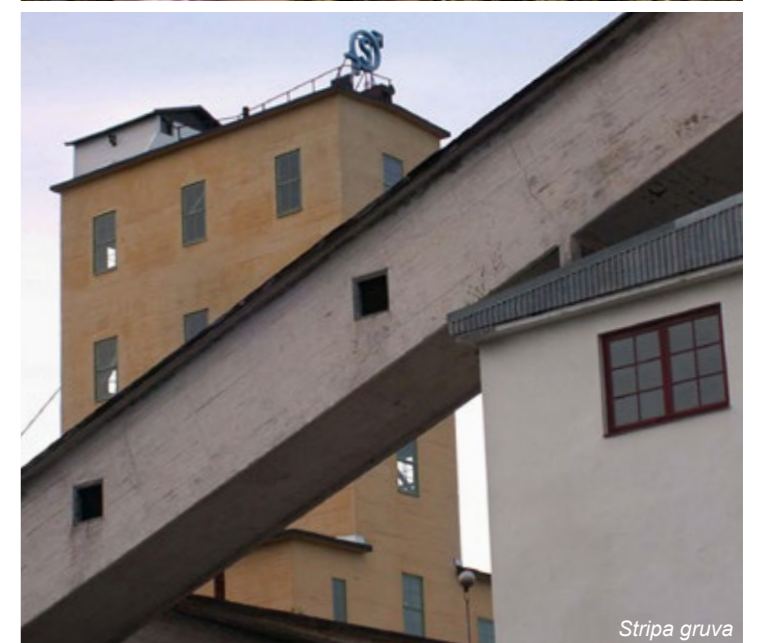
INDUSTRIRUINER

GESTALTNINGSFÖRLAG JÄRNSTIGEN

De utvalda fallen ligger relativt nära varandra och med närhet till Bergslagsdiagonalen. Via denna förbinds platserna för den bilburne som snabbt och lätt kan ta sig ända fram till gruvorna. Kollektivtrafiken förbinder även de olika platserna med regionens större orter. Gruvorna förbinds även med den upplevelseberikade gång- och cykelleden Järnstigen som erbjuder besökaren höga natur- och kulturvärden.

Järnstigen är bitvis lagd på gamla banvallar som tidigare användes för malmtåg till och från gruvorna. Förutom banvallar har grusvägar och stigar med små ingrepp i skog och mark, sammankopplats till ett stråk som att leder besökaren till olika industrimiljöer, natursköna områden och Bergslagsorter. Vid de senare finns fik och restauranger och annan service som ökar bekvämligheten men som också visar upp bruksortens vara. Leden ger besökaren möjlighet att uppleva både naturen i Bergslagen samt dess långa tradition inom bergsbruket. På ett par ställen korsar leden Bergslagsdiagonalen och därifrån kan man ta sig vidare med buss till större städer.

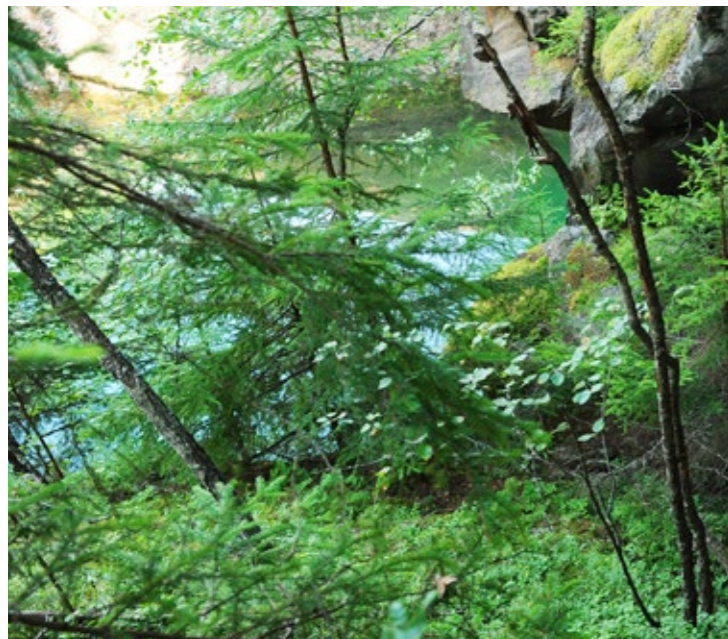
Bilderna till höger visar olika målpunkter i form av gruvor på Järnstigen mellan Grängesberg och Storå. De är av olika storlekar och karaktär men erbjuder alla besökaren en unik kombination av upplevelser och aktiviteter tillsammans med exotiska industrimiljöer och storslagen natur. Förutom ett urval av fallstudierna visas längst ner till höger den nyrestaurerade gruvan vid Stripa.

..... Järnstigen - sträcka på befintlig väg

..... Järnstigen - sträcka på gammal banvall

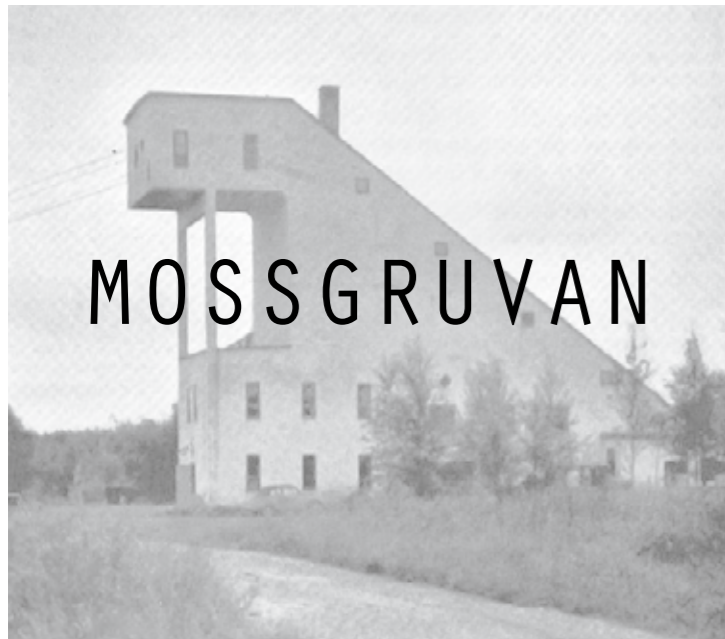
————— Bergslagsdiagonalen

 Järnstigen - sträcka på befintlig väg

 Järnstigen - sträcka på gammal banvall

 Bergslagsdiagonalen

Beläget på en höjd ovanför Högfors bruk mellan Grängesberg och Kopparberg ligger Mossgruvan. Fyndigheterna här upptäcktes 1882 vilka inkluderar Lilla Mossgruvan och Bäckgruvan. Järnmalmen bestod främst av en s.k. skarnförande kalkig svartmalm som på djupet övergick till mullmalm. Mullmalm bildas av söndervittrad svartmalm och är i vissa fall lös som lera vilket kräver andra brytningsmetoder än de traditionella. Mossgruvan ägdes till en början av det närliggande Högfors bruk men tillsammans med Sköttgruvan som låg alldeles bredvid övertogs de 1942 av AB Svenska Kullagerfabriken (SKF). Den nya ägaren gjorde stora infrastrukturella investeringar vid Mossgruvan 1948 med en ny gruvlave i betong. Den lutande malmlinsen resulterade i ett donlägigt schakt som också gav upphov till den mycket speciella utformningen av gruvlaven. Liksom på många andra ställen där det satsades på gruvindustrin byggdes ett mindre arbetarsamhälle upp kring gruvan. Med samma namn som gruvan tillkom en bygd av både flerfamiljshus och egna hem med enklare service. Gruvan och samhällets guldår på 1950-talet blev dock inte långvariga då Mossgruvan var en relativt lite gruva. Produktionen upphörde under vissa perioder men det definitiva slutet kom 1972 efter att man under 20 års tid uppfordrat ca 1 600 000 ton järnmalm ur det 347 meter djupa schaktet (Nordic Iron Ore 2008).

Den sankna marken gör att många orkidéer trivs just här, bland andra återfinns Jungfru Marie nycklar, tvåblad och Johannesnycklar samt pyrola och tätört (Joffer 2007).

Bilderna visar närområdet kring Mossgruvan och dess lave.

Nedan presenteras idén för Mossgruvan med inventering och analys följt av en planskiss och perspektiv.

INVENTERING OCH ANALYS

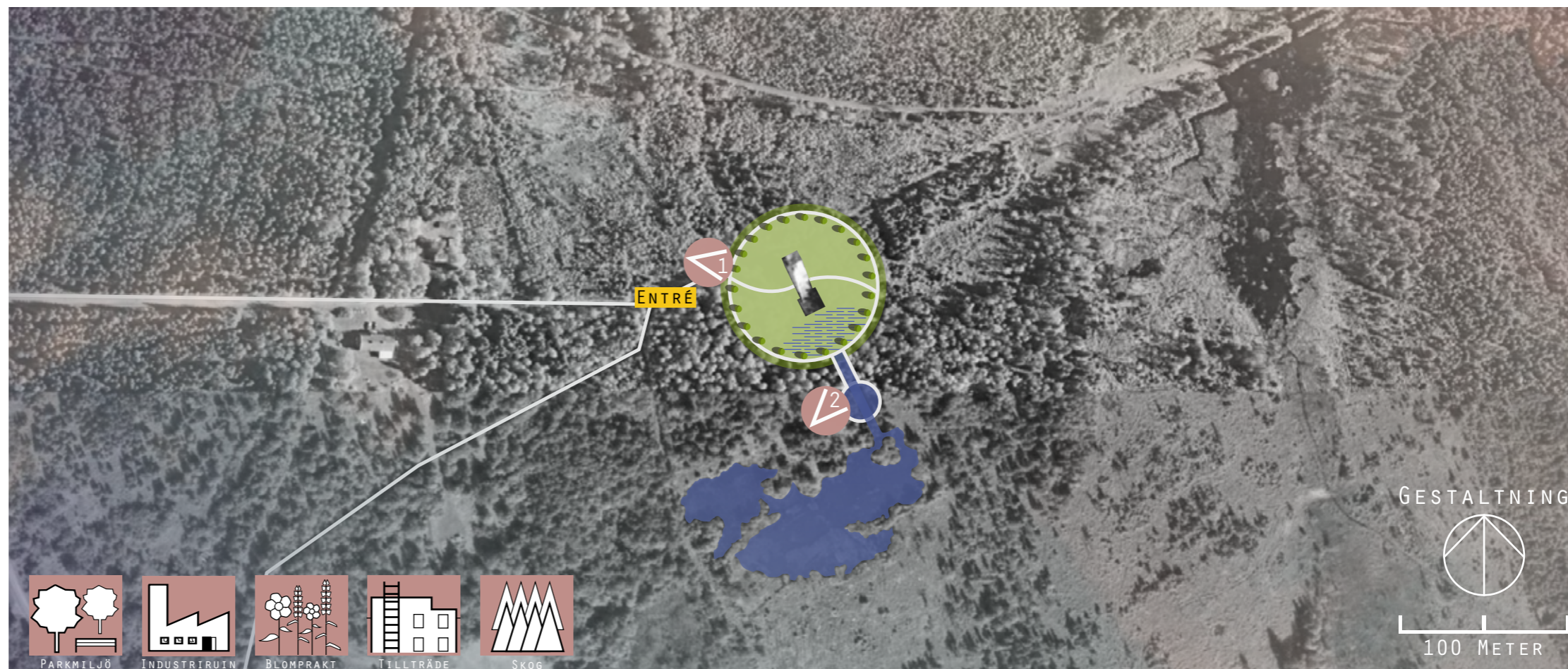
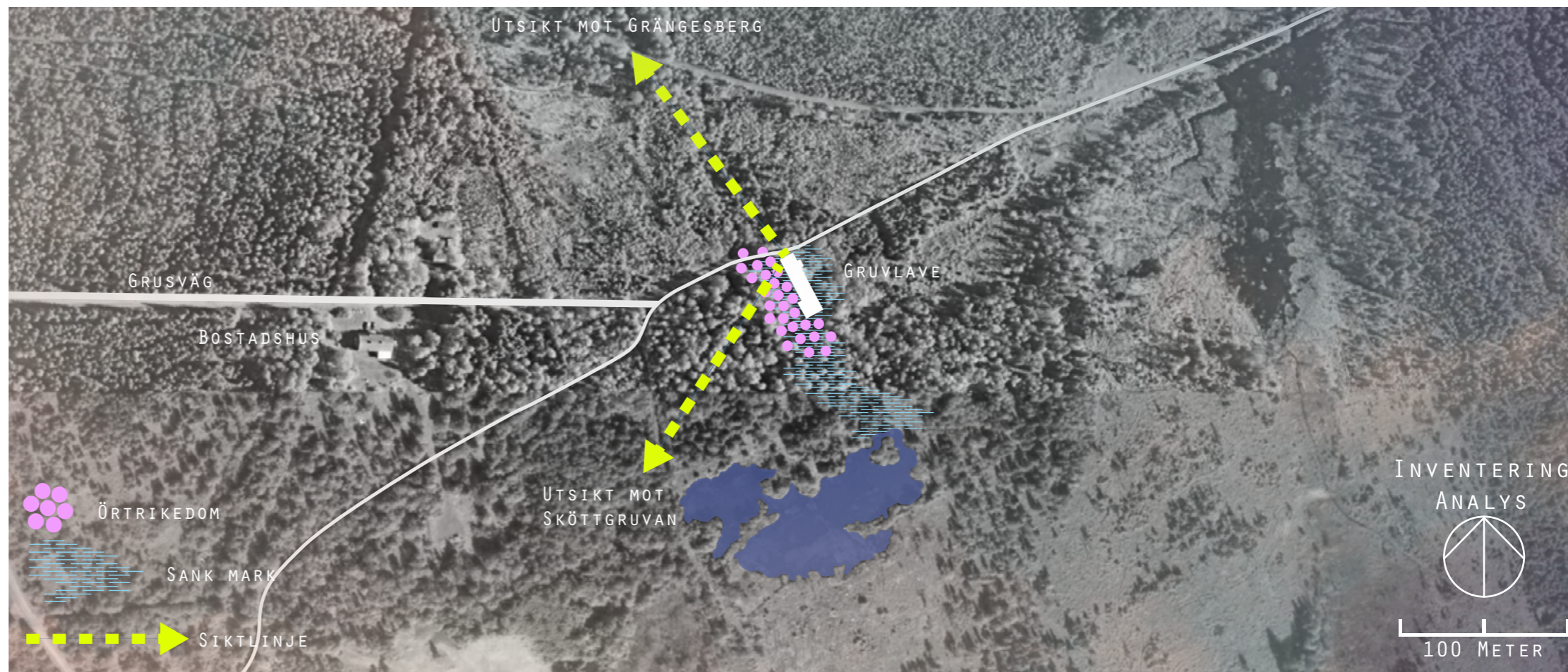
Beläget på en höjd ovanför Högfors bruk mellan Grängesberg och Kopparberg ligger Mossgruvan. I sank mark bland tät vegetation står den säregna vita gruvlaven full av mystik, ensam mitt i skogen. Gruvlaven är i ett långt gångt stadium av förfall med ruttnande snickerier och flagnande färg men konstruktionen i råbetong visar inga tecken på att rasa ihop. Gruvlaven är relativt fri från vandalisering och på det stora hela är människans frånvaro från platsen påtaglig. Strax söder om gruvan ligger ett litet träsk som gör marken i anslutning till laven mycket våt och under våren står byggnaden flera decimeter under vatten medan sommartid endast ett par centimetrar. Detta gör det besvärligt att röra sig runt om gruvlaven. Flertalet örter och orkidéer frodas i den fuktiga marken intill gruvlaven. Trädbeståndet utgörs främst av gran, björk och sälg men det finns även gott om klibbal.

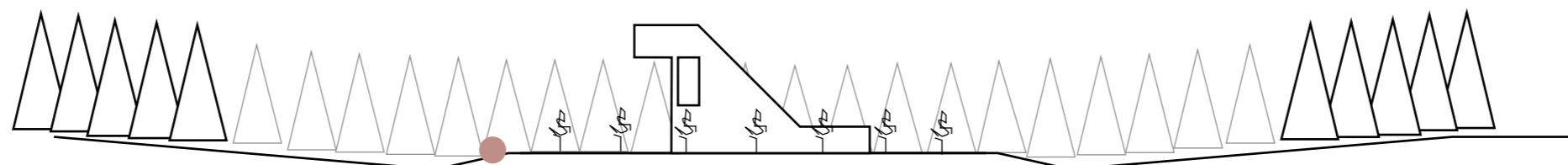
PROGRAM

Mossgruvans gruvlave bör ges mer pondus med en yta runt omkring den som skapar platskänsla och tillges funktioner användarvänliga och attraktiva för alla åldrar. Den säregna arkitekturen och de slitna fasaderna bör framhävas utan att restaureras, förfallet blir så en del av det estetiska uttrycket. Vattnet måste på ett medvetet sätt omhändertas med upphöjda gångbanor och diken så att framkomligheten underlättas utan att påverka faunan och florin. Den lokala flora som finns idag bör främjas med kompletterande planteringar av de orkidéer som återfinns vid Mossgruvan.

GESTALTNING

Det huvudsakliga förhållningssättet har varit att tillgängliggöra, förädla och förstärka de kvaliteter som Mossgruvan har. I anslutning till gruvlaven har en cirkulär form öppnats i skogen. Vattnet från närliggande träsk utnyttjas och omhändertas vid gruvlaven där det skapar fuktig markbädd som gynnar den nya orkidéängen. I anslutning till gruvlaven breder sig orkidégången ut med örter, gräs och de lokala orkidésorterna Jungfru Marie nycklar, tvåblad och Johannesnycklar. Platsen tillgängliggörs med en upphöjd väg, dragen i en cirkel runt gruvlaven vilket ställer byggnaden i fokus. En enkelsidig allé av klibbal längsmed vägen ramar in platsen. I anslutning mot skogen har rad av granar planterats som en sista utpost mot den vilda vegetationens kaosartade karaktär. Från gruvlavens baksida leder en liten kanal mot träskmarken med upphöjda träbryggor på varsin sida. Mellan gruvlaven och träsket ligger en liten skogstjärn i ett cirkelformat rum där vattnet ligger öppet och ostört bland näckrosor och skraddare. Mossgruvan är en plats som överraskar besökaren med sin elegans och flora i kombination med den säregna arkitekturen mitt i ingenstans. Den tidigare gruvan i träsket är nu den eleganta orkidéjuvelen i skogen.

FLORAN UTGÖR GRUNDEN I PLATSENS KONCEPT OCH HAR RENODLATS TILL NÄSTAN DRÖMLIKA PROPORTIONER. DEN VITA LAVEN STÅR I EN ALTERNATIV VERKLIGHET BLAND BLOMSTERÄNGAR OCH VÄLANSÅDE GRÄSMATTOR MEDAN OMGIVANDE SKOG REPRESENTERAR RAMEN DÄR VERKLIGHETEN TAR VID.

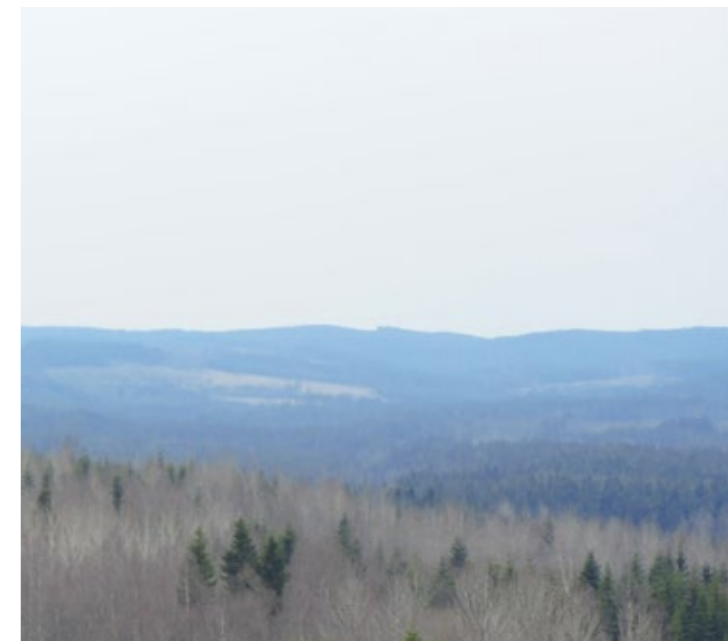
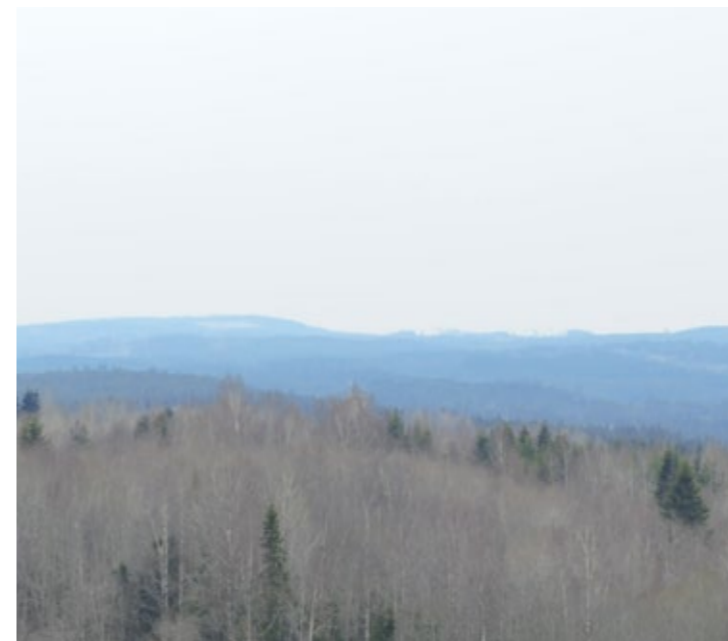
I ANSLUTNING TILL GRUVAN KAN BESÖKAREN FÖLJA VATTNET LÄNGS EN ÖPPNING I SKOGEN MOT DEN SANKA MARKEN ALLDELES SÖDER OM. VID ETT LITET RUM I SKOGEN LIGGER EN TJÄRN MED TUVULL OCH VITA NÄCKROSOR, PRECIS SOM VID GRUVLAVEN ÄR IDÉN ENKEL, PLATSSPECIFIKA ARTER KONCENTRERAS FÖR ATT FÖRSTÄRKA GRUVOMRÅDETS SPECIELLA FLORA. .

Beläget i dalgången strax norr om Ställberg, mellan två järnvägsspår ligger gruvan med samma namn. Gruvdriften påbörjades i mitten av 1800-talet och pågick fram till 1977 då dess ägare Ställbergbolaget som ägde flertalet gruvor i Bergslagen lade ner verksamheten. Malmen var både mangan- och järnhaltig och brytning pågick långt under jord. Ställbergsgruvan var under en stor del av 1900-talet Sveriges djupaste gruva då Klingspor's schakt 1947 nådde ner till dryga 750 meter och några år senare nästan till 1000 meters djup. Tillsammans med den mindre närliggande Haggruvan uppnåddes en årlig produktion på 260 000 ton malm. I Ställberg var man även först med att införa tryckluftsbörning. Gruvanläggningen som står idag byggdes mellan åren 1920-22 och är ritad av P. Härdéns konstruktionsfirma i Stockholm. Den sakrala gruvlaven var en av de första att byggas i betong och målades till en början i vitt. Under ett kort period under andra världskriget kamouflagemålades den och dess toppiga tak kapades för att ge plats åt luftvärnskanoner men när kriget var över fick laven tillbaka sin vita färg igen. Gruvans glansdagar under 1960-talet medförde ett välmående samhälle med en stor inflyttning i nybyggda radhus och egnahem men bara ett decennium senare lade verksamheten ner. De båda närliggande gruvorna Haggruvan och Polhemsgruvan hade sedan länge avvecklats och med Ställbergsgruvan försvann gruvdriften helt från orten (Ehrensverd 2005).

Bilderna visar utsikten från taket på gruvlaven samt det gula anrikningsverket och dess närhet till järnvägen.

Nedan presenteras idén för Ställbergs gruva med inventering och analys tillsammans med en planskiss och perspektiv.

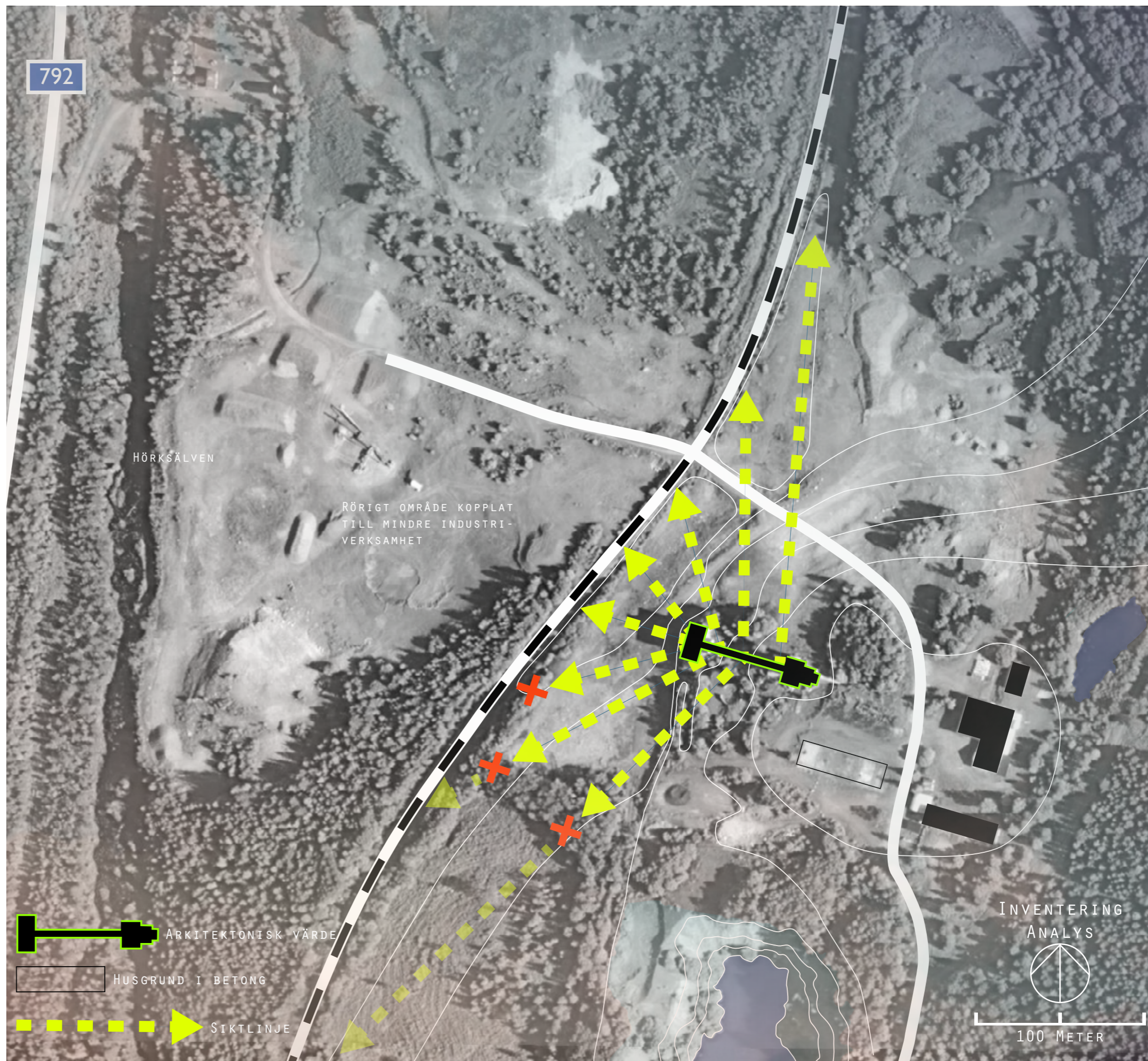

INVENTERING OCH ANALYS

Belägen på en liten sluttning alldeles intill ett järnvägsspår ligger den vita gruvlaven tillsammans med det senapsgula anrikningsverket. Norr om anläggningarna ligger ett öppet område, resterna av gruvans varphög medan stora massor av gråberg fortfarande ligger kvar intill gruvan. Varphögen minskas av dels pågående återanvändning av massorna dels av återerövrade vegetation. Gruvområdet är relativt öppet, marken norr om anläggningen är bar och kalhuggen med undantag för några enstaka träd närmast byggnaderna. Den uppkomna slyvegetationen består främst av sälg, björk och asp som bitvis bildar frodiga dungar. Den omgivande naturen kring gruvområdet har en stark skogskaraktär där höjderna och den intilliggande Hörksälven är självklara element i Bergslagslandskapets identitet. Alldeles intill gruvan går Bergslagsbanan som främst trafikeras av persontrafik. Järnvägen skär genom gruvområdet och ligger öppen i terrängen vilket gör den visuella kontakten mellan resenärerna och gruvan mycket stark. Gruvanläggningen är nästan intakt med undantag för några mindre byggnader som har rivits. Lavens och anrikningsverkets arkitektur är mycket karaktäristisk. Troligen stoltserade de tidiga betongkonstruktionerna med ett nytt och slitstarkt material medan teorierna kring husbyggnation fortfarande var hämtade från träkonstruktioner. Resultatet är en gruvlave med en kyrklik huvudbyggnad med flera påbyggnader utskjutandes, alla med sadeltak. Anrikningsverket har ett mer industriellt uttryck men följer samma formspråk med påbyggnadsarkitekturen och sadeltaken. Skicket på anläggningen är bitvis mycket dåligt, krackelerad betong och sönderrostad armering vittnar om att förfallet nått ett långt gångstadium. I nära anslutning till gruvan ligger ett dagbrott med en ljusblå vattenspiegel men det bedöms vara utan större kvaliteter.

PROGRAM

Ställbergs gruva är en unik anläggning som bör tillgängliggöras både visuellt och fysiskt. Dess karaktäristiska arkitektur tillsammans med dess patina skapar ett estetiskt uttryck som bör förstärkas. Ställberg är med sitt läge alldeles intill en persontrafikerad järnväg en perfekt "reklamskylt" för både projektet i Ställberg men också för hela regionen. För att uppmärksamma och tillgängliggöra gruvan från det förbipasserande tåget måste intrycket intensifieras och gruvområdets utformning bör "vinklas" mot järnvägen. Vid gruvområdet bör skymmande vegetation mellan järnvägen och gruva tas bort. Befintliga skogsdungar intill gruvan bör sparas men gallras för att skapa en parklik känsla med rum och promenadstråk för besökare. Gruvans stadium av förfall med dess estetiska intryck är viktigt att bevara för att främmandegöra platsen och öka dess exotiska värde. Restaurering bör endast göras invändigt i samband med åtgärder som tillgängliggör anläggningen medan byggnadernas yttre lämnas.

GESTALTNING

Det huvudsakliga förhållningssättet har varit att låta Ställberg vara en annonsör för både platsen och det regionala projektet. Närheten till rälsen utnyttjas och Ställberg blir den främsta kontakten, skyltfönstret mot allmänheten och gemene man. Det gestaltande förslaget är helt fokuserat på utemiljön kring gruvlaven och anriktningsverket och lämnar de senare helt i befintligt skick med undantag för några invändes åtgärder som möjliggör ett säkert tillträde. Genom att tillgängliggöra, förädla och förstärka gruvområdets kvaliteter har ett exotiskt och unikt besöksmål attraktivt för alla åldrar skapats. Gruvanläggningens patina bevaras där förfallet med vittrande fasader och löst bråte blir en del av det estetiska uttrycket. Den ruffiga karaktären på byggnaderna kontrasteras däremot av en städad omgivning. Runt om anläggningen hålls marken öppen och via en terrassering positioneras gruvlaven på en höjd väl synlig från järnvägen. Terrasserna är modellerade av material från intilliggande varphög och är vinklade mot järnvägen. Terrassernas utformning och färg gör att tågpassagerarens blick i båda riktningarna leds mot gruvanläggningen. Med fem olika nivåer med två meters höjdskillnad skapas ett rum mot järnvägen med gruvan i bakgrunden. Marken på terrasserna är täckt av gräs och på slänterna uppvisas under sommar en i ögonfallande blomsterprakt. Gruvans anmärkningsvärda djup på över 1000 meter visas genom en installation av en hopnystad hissvajer från det djupa schaktet. Installationen placeras vid platsen för äldre husgrund framför gruvlaven och omgärdas av en parklik miljö med öppna gräsytor och omslutande vegetation. Ett promenadstråk förbinder gruvanläggningen med närliggande kvaliteter och naturvärden där bland annat dagbrottet åskådliggörs. En ny dragning har gjorts av vägen som går från gruvområdet över järnvägen för att inte avbryta det enhetliga uttrycket från terrassernas linjering.

Förbipasserande tåg framför terrasserna vid Ställbergs gruva.

FRAMFÖR DEN SAKRALA BETONGLAVEN PÅ EN GAMMAL HUSGRUND LIGGER HISSVAJRARNA FRÅN KLINGSPORS SCHAKT, DE PÅMINNER OM DJUPET PÅ GRUVAN SOM LÄNGE VAR SVERIGES STÖRSTA. RUNT ANLÄGGNINGEN PÅ UPPBYGGDA TERRASSER VÄXER OLIKA GRÄS OCH ANDRA PIONJÄRVÄXTER SOM KLARAR AV ATT TÄCKA DEN KARGA GRUVBACKENS VARP. STÄLLBERG ERBJUDER FÖRUTOM SIN FÖRFÖRISKA ARKITEKTUR ÄVEN ANDRA KULTUREVENEMANG UNDER ÅRET.

I BLICKFÅNGET PÅ HÖJDEN STÅR ANLÄGGNINGEN FRÅN TIDIGT 1920-TAL VÄL SYNLIG ÅRET OM FRÅN BERGSLAGSBANAN. PROJEKTET MED ATT ÅTERANVÄNDA BERGSLAGENS GRUVOR FÅR HÄR SITT FRÄMSTA SKYLTFÖNSTER MOT ALLMÄNHETEN SOM TILL VARDAGS SUSAR FÖRBI DENNA PLATS. MED BLOMSTERPRAKT MOT GRUVLAVEN KAN PASSAGERARNA FRÅN TÅGFÖNSTREN INTE MISSA DET NYA STÄLLBERG OCH I UNDRAN SÖKA SVAR PÅ VAD DE JUST SÅG.

TILLSAMMANS MED VITTRANDE BETONG OCH ROSTANDE ARMERING LIGGER ARTRIKA PERENN-
PLANTERINGAR OCH VÄLSKÖTTA GRÄSMATTOR. ETT PROMENADSTRÅK RUNT ANLÄGGNINGEN GÖR ATT
BESÖKAREN LÄTT KAN FÅ EN NÄRA BLICK AV INDUSTRIKOMPLEXET OCH OMGIVANDE LANDSKAP.
GRUVLAVENS INRE ÄR LÄMNAD I BEFINTLIGT SKICK SEDAN VERKSAMHETEN LADES NER, ETT BESÖK
I SPÅREN AV DET FÖRFLUTNA.

FINNGRUVAN

Beläget en halvmil norr om Kopparberg på en liten platå med utsikt mot Ställdalen ligger Finngruvefältet som består av Finngruvorna och Fallgruvorna. Vid Finngruvefältet bröt man i första hand koppar men även mindre mängder av bly och zink. År 1629 omnämns Finngruvan i ett protokoll från Domkapitlet i Västerås men gruvan tros vara ända från medeltiden i samtid med den första hyttan i Östra Born (Ställdalen). Gruvan bröts till och från men i slutet av 1600-talet gjorde en bergsmannahustru vid namn Elisabet Eriskdotter en upptäckt av nya fyndigheter varpå hennes hushåll började bearbeta fyndigheten. Inom kort var åtta gruvlag à fyra personer i varje sysselsatta vid gruvan. För sin upptäckt belönades Elisabet med ett kontantbelopp om 70 daler och en silverskål värd 30 daler. Största delen av Ljusnarsbergs kopparproduktion var under början av 1700-talet förlagd vid Finngruvan varav totalt 100 ton av totalt 145 ton kom från Finngruvan. Trots att åtta hästar arbetade dygnet om med att driva pumparna medförde gruvans ökande djup problem med länshållningen. Vid mitten av 1700-talet tillkom flera tekniska lösningar bl.a hjul, hjulhus och konstarm som underlättade länshållningen och kring 1770 började man använda krut jämsides med tillmakning. Mellan åren 1845 och 1853 utvanns 1700 ton kopparmalm där kopparhalten var ca 12%. År 1864 avslutades all verksamhet vid Finngruvan och kvar lämnades varphögar och håligheter i berget där det djupaste vid Krongruvan mäter 54 m. Jämsides med Finngruvan bröts även koppar i Fallgruvorna som ligger ca 50 m norrut men hör till Finngruvefältet. Driften där upptogs i början av 1700-talet och liknar tillvägagångsmässigt den vid Finngruvan och lades ner 1861 (Ljusnarsbergs hembygdsförening 2013).

Bilderna visar gruvhålerna med deras klarblå vatten och utsikten från Finngruvan över Ställdalen med den närbelägna Polhemsgruvans betonglave.

Nedan presenteras idén för Finngruvan med inventering och analys följt av en planskiss och perspektiv.

INVENTERING OCH ANALYS

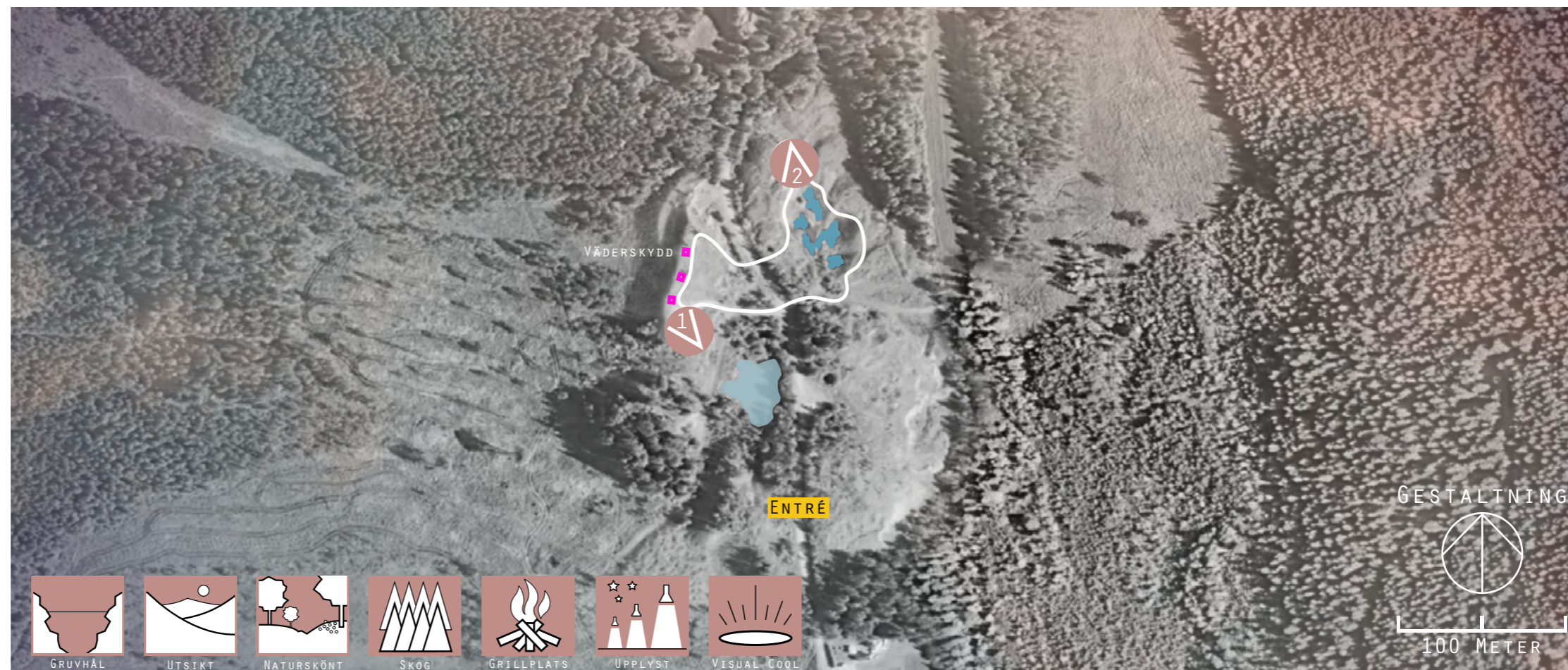
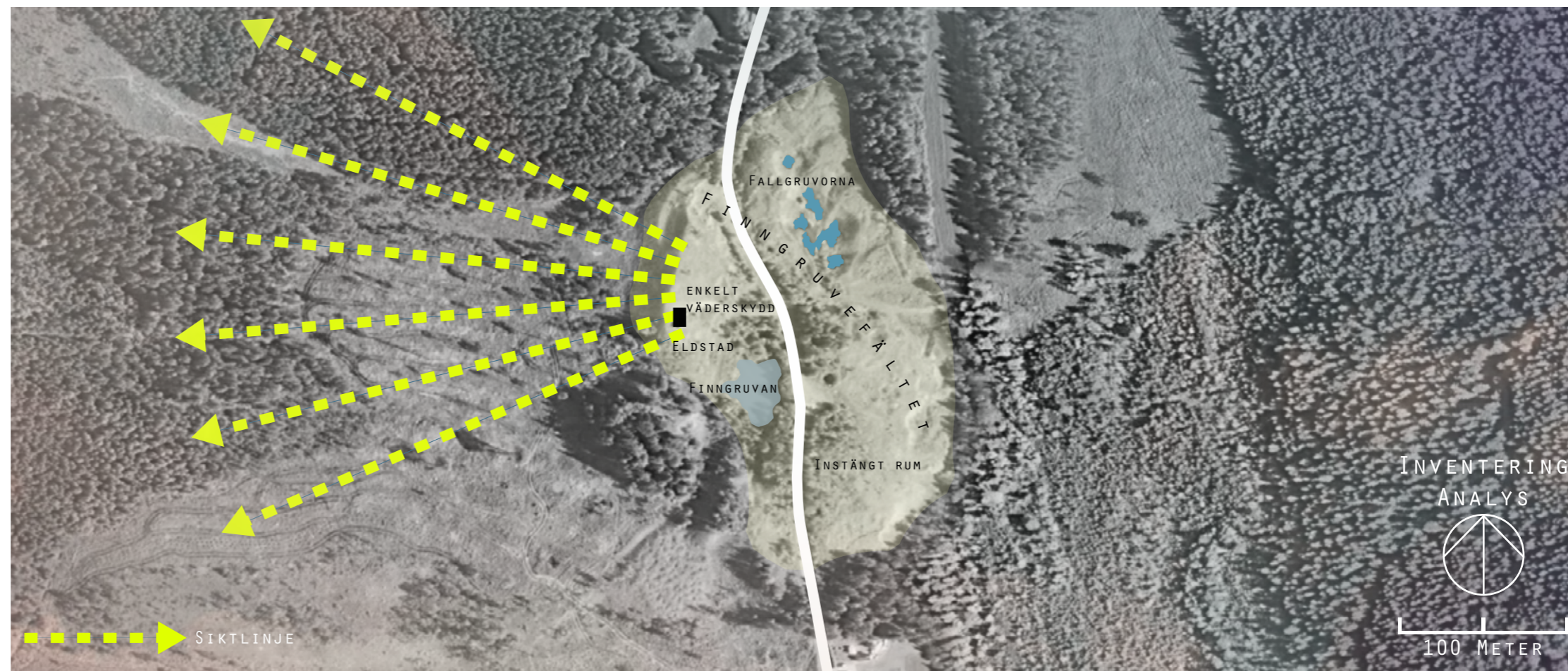
Över ett område motsvarande ca tre hektar ligger sten och varp från gruvdriften vid Finngruvefältet. Gruvområdet är beläget vid kanten av en bergsknalle på en höjd. Utsikten från gruvan är milslång och med skogen i ryggen ges platsen en riktning ut mot utsikten och dalen. Trots gruvområdets karga stenlandskap finns här vegetation i form av magra tallar där den högsta inte överstiger fem meter. De svåra växtförhållandena på varphögen har begränsat naturens återerövring av den gamla platsen som utmärker sig i den täta Bergslagskogen som en naken yta av sten och gråberg. Skogen både vid och nedanför gruvan i dalen är mestadels barrskog med inslag av löv och platsen är "grön" även under vinterhalvåret. Vid de så kallade fallgruvorna är vattnet klart men i en färgstark ljusblå nyans vilket tillsammans med de gråa varphögarna ger gruvområdet ett starkt visuellt uttryck. Gruvområdet ligger ca en kilometer från Bergslagsdiagonalen och nås via en liten grusväg som också förbinder gruvan med Kopparberg. Idag finns en enkel grillplats med bord och bänkar vid kanten och alla gruvhålen är vattenfyllda och inhägnade.

PROGRAM

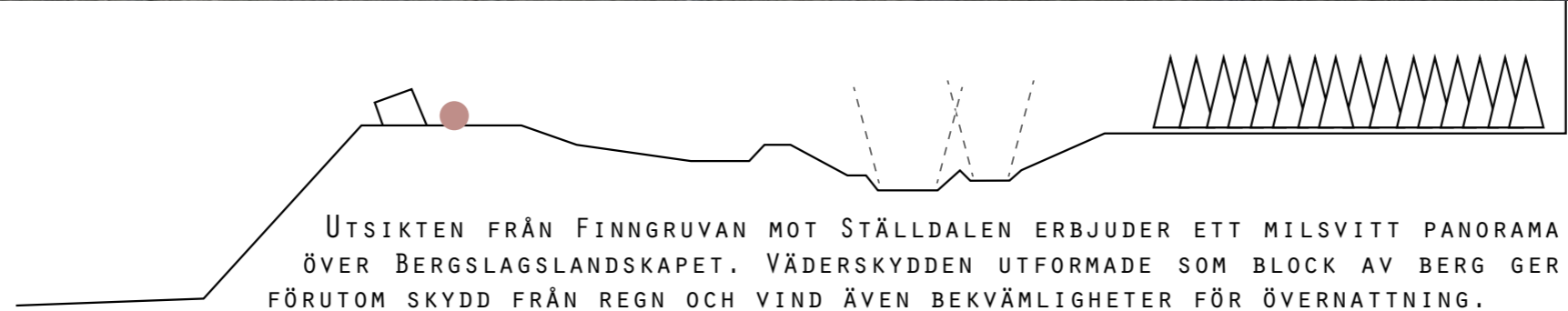
Finngruvans läge med utsikten över Ställdalen bör utnyttjas på ett mer medvetet sätt som gör att folk kan uppehålla sig längre på platsen oberoende av väderlek. Eventuella tillägg som underlättar vistelse måste även ha ett högt estetiskt värde men som anspelar på platsens historia samtidigt som dess funktionalitet inte kompromissas. Då utsikten är en stor kvalitet bör eventuella tillägg förläggas i anslutning till kanten. Avspärningar och stängsel bör tas bort och eventuella problem med fallrisk etc. bör hanteras med naturliga hinder. En informativ led, tillgänglig för alla, ska genom sin dragning informera och presentera området och dess sevärdheter. De karaktäristiska blåa vattenspeglarna vid Fallgruvorna är effektfulla och deras uttryck bör förstärkas och tillgängliggöras både fysiskt och visuellt. Utsikten från gruvan är i västlig riktning vilket gör platsen utmärkt till att beskåda solnedgången. Vid mörker bör gruvan på ett effektfullt sätt belysas vilket underlättar fortsatt vistelse kvällstid.

GESTALTNING

Gruvan har kompletterats med tillägg i form av väderskydd, spånggång och belysning. Utsikten över Ställdalen har kompletterats med väderskydd och grillplatser. Väderskydden i betong, utformade som förenklade stenblock, är placerade om tre vid bergkanten vinklade mot utsikten. Här kan besökaren sitta skyddad från väder och vind med eldstäder både innanför och utanför taket och njuta av natur och kultur. Från utsiktsplatsen leder en trögång besökaren till gruvområdet och alla gruvhålen. Nattetid är slingan upplyst underifrån liksom gruvhålen vid Fallgruvorna vilkas blåa vatten förstärks genom

lampor i djupet. Strömmen kommer ifrån solceller på ovasidan av de tre väderskydden och aktiveras genom rörelsesensorer.

UTSIKTEN FRÅN FINNGRUVAN MOT STÄLLDALEN ERBJUDER ETT MILSVITT PANORAMA ÖVER BERGSLAGSLANDSKAPET. VÄDERSKYDDEN UTFORMADE SOM BLOCK AV BERG GER FÖRUTOM SKYDD FRÅN REGN OCH VIND ÄVEN BEKVÄMLIGHETER FÖR ÖVERNATTNING.

MYSTISKT, DET TROLLBINDANDE SKENET NERIFRÅN DE VATTENFYLLDA HÅLEN FÖR TANKARNA TILL EN SAGOVÄRLD I UNDERJORDEN. EFTER MÖRKRETS INBROTT LEDER EN UPPLYST SPÅNGGÅNG BESÖKAREN RUNT GRUVOMRÅDET OCH VÄDERSKYDDEN. BELYSNINGEN DRIVS MED SOLCELLER FRÅN VÄDERSKYDDENS TAK OCH AKTIVERAS VID BESÖK.

Beläget på en höjd mellan Kopparberg och Lindsberg ligger Stråssa. Namnet kommer från strossa som betyder att utvidga en ort eller annat utrymme under jord. Malmfyndigheten i Stråssa har räknats som den näst största i Mellansverige och gruvdrift har skett här sedan medeltiden. Merparten av malmen är dock fattig på järn och blev brytvärd först när tekniken att skilja malm från gråberg utvecklades. Brytning kom igång på allvar vid 1900-talets början men redan 1923 lades verksamheten ner. Det dröjde till 1955 då styrelsen i Gränges beslutade att utvidga malmproduktionen i mellersta Sverige. Den 29 oktober 1959 invigdes Stråssa gruva under stor uppmärksamhet från näringsliv och media. Den tidigare utdömda gruvan väcktes från sin Törnrosasömn och återöppnades för att bli landets modernaste gruva. Den enorma satsningen finansierades av ägaren Grängesbolagets försäljning av Kirunagruvan till Staten. Med ett nyförvärvat järnverk i Oxelösund kunde råvaran från Stråssa nu förädlas i egna verk med metoder som avancerat betydligt sedan 1923. Då lyckades man uppfodra totalt ca 5 miljoner ton berg och malm ur Stråssa medan man efter återöppnandet tog upp drygt 30 miljoner ton. Gruvan stängdes definitivt den 31 mars 1983, vid det laget var större delen av fyndigheten utbruten dock beräknas det ekonomiska utfallet till plus minus noll. De nya byggnaderna på området: uppfodringschakt, gruvlave, kulsinter-, sovrings- och anrikningsverk blev enligt tidskriften "Malm" en vacker och välplanerad grupp betongkolosser (Vikström 1998).

Bilderna visar Stråssas industribyggnader, det stora dagbrottet och den enorma varphögen.

Nedan presenteras idén för Stråssa Industripark med inventering och analys följt av en planskiss och perspektiv.

STRÅSSA INDUSTRIPARK

STRÅSSA INDUSTRIPARK BESTÅR AV TRE OLIKA HUVUDOMRÅDEN *INDUSTRIOMRÅDET*, *GRÅBERGET* OCH *DAGBROTTET*. DE OLIKA DELARNA ÄR RESULTAT FRÅN GRUVDRIFTEN OCH HÖR TILL GRUVOMRÅDET MEN ÄR INDELADE EFTER OLIKA KVALITETER OCH KARAKTÄRER. KVALITETERNA I GRUVOMRÅDET, KOMBINATIONEN MELLAN MÄNNISKANS PÅVERKAN OCH LANDSKAPETS URSPRUNGLIGA KARAKTÄR ÄR GRUNDEN I STRÅSSA INDUSTRIPARK. GENOM ETT FUNKTIONELLT NYTTJANDE AV OMRÅDET ÄR STRÅSSA INDUSTRIPARK EN FRILUFTSPARK AV HÖGT REKREATIVT VÄRDE OCH ERBJUDER BESÖKAREN EN MÄNGD OLIKA AKTIVITETER ÅRET OM.

INDUSTRIOMRÅDET

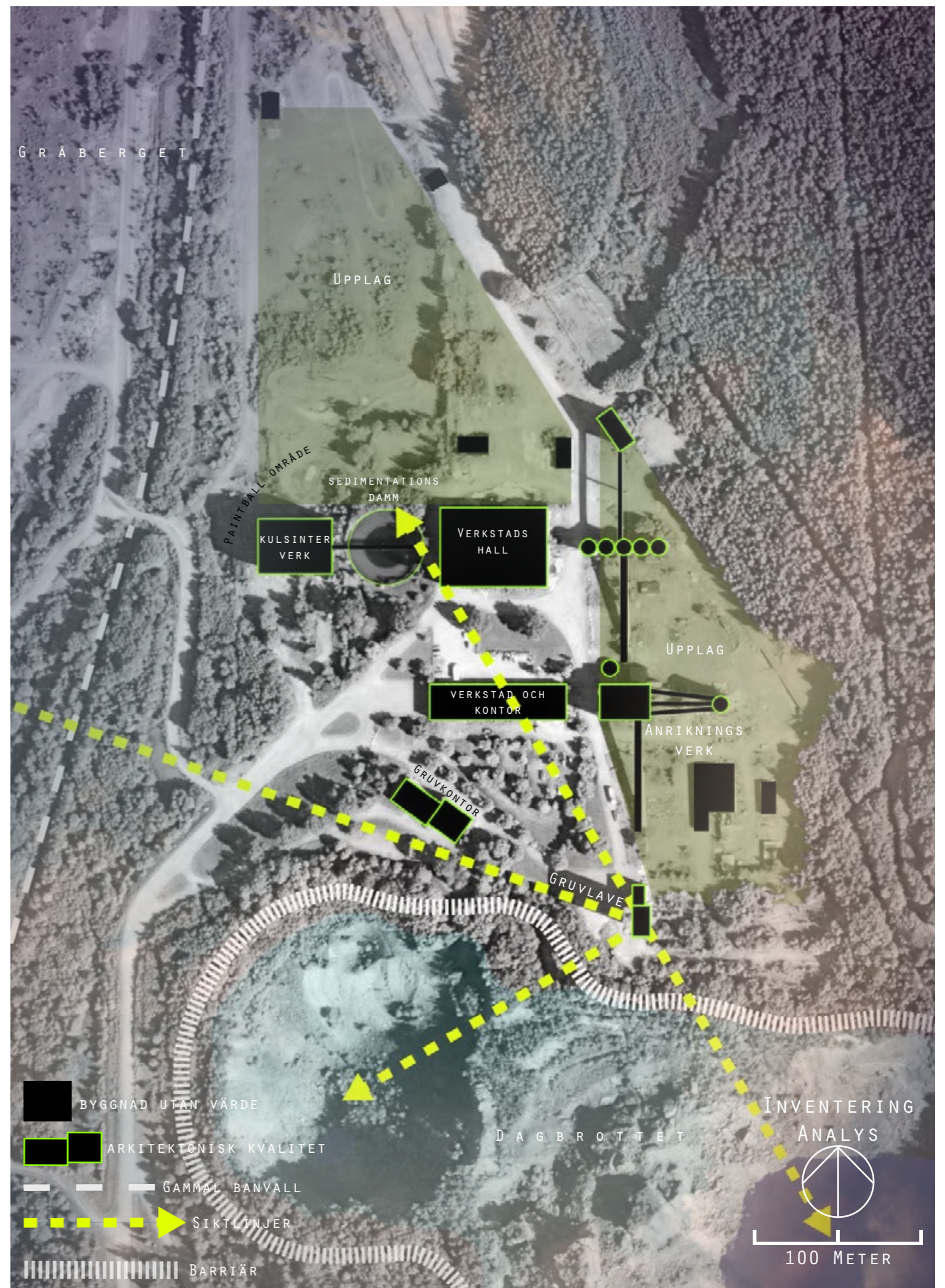
från dessa platser gör att anläggningarnas estetik och funktion förminskas i upplevelsen av industriområdet. Tillträdet till och in i anläggningarna sker idag utan lov och på egen risk. Byggnaderna är intakta och stabila men konstruktionernas funktionalitet är förlorad i decennier av uteblivet underhåll. Runt omkring i industriområdet håller naturen på att återerövra platsen, både ovan och i mark. Busk och sly växer direkt på varpen och hustaken, det senare en förvarning om ett accelererande förfall med rötter och vatten som tränger sig in i betongkonstruktionen där den snabbt bryts ned. Äldre vegetation från gruvans verksamma dagar står kvar om än lite skymd av den nya. Än går det att urskilja satta rader av poppel och lönn samt en och annan korallpil. Den uppkomna slyvegetationen består till mestadels av sälg, björk och asp och på de allra magraste plasterna långsamväxande tall.

INVENTERING OCH ANALYS

Till industriområdet räknas den del av gruvområdet där malmen uppfördes från marken och processades i olika anläggningar för att sedan transporteras vidare för smältning. Bland de kvarvarande anläggningarna i Stråssa kopplade till den verksamheten finns uppfodringschakt, gruvlave, kulsinter- och anrikningsverk, sedimentationsdamm, lager samt pålastningsanordningar och gruvkontor. Idag är området förfallet men verksamhet i form av paintball-event och mindre verkstadsindustri pågår i vissa delar av komplexet. Gruvområdet har efter nedläggningen varit utsatt för vandalism och flertalet kopparstöder. Därav figurerar ett stort antal nytillkomna "Tillträde förbjudet" skyltar kring byggnaderna. Området präglas starkt av en övergiven karaktär med förvuxen vegetation och slitna byggnader. Rost och betong avlöser varandra i både föremål och konstruktioner. Arkitekturen i Stråssa är delvis brutalistisk, gruvlaven och utfraktningsbyggnaden i står i strikta former i råbetong medan anrikningsverk, lagerbyggnader och gruvkontor är betydligt mer ornamentala och formmässigt mer komplicerade. De senare, utstrålar inte heller enbart funktionalitet utan vittnar genom sina uttryck om en stolthet i dåtidens nysatsning i gruvan. Byggnadernas funktion och syfte gör att de har ett säregnet intryck utanför den mänskliga skalan som skiljer sig från vanlig husarkitektur med ovanliga proportioner, robusta betongelement och mekaniska konstruktioner. På vägen upp mot Stråssa möts man först av det gamla gruvkontorets röda tegelbyggnad. Byggnaden är relativt välbehållen förutom krossade rutor och ett sönderslaget innanmäte. Mitt emot gruvkontoret ligger en lägre betongbyggnad i relativt gott skick, vilken tillsammans med lagerbyggnaden och kulsinterverket är de enda lokaler som används idag. I områdets norra del finns en stor öppen yta bestående av krossat gråberg, restprodukter från gruvverksamheten och diverse skrot. Mellan byggnaderna har de större överblivna ytorna blivit plats för upplag av krossat gråberg, skrot och annan bråte. Det stökiga intrycket

PROGRAM

Industriområdet är navet för hela gruvområdet då både dagbrottet och gråberget är miljöer som bildats av verksamheten från anläggningarna i Stråssa. Gruvans historia och dess arbetstradition bör förmedlas genom informativa och berättande miljöer som både aktiverar och engagerar/inspirerar besökare. Industriområdets stökiga karaktär bör tonas ner genom rensning och uppstädning kring anläggningarna där skrot och bråte koncentreras till andra delar av området. Detta för att ge anläggningarnas arkitektur ett större utrymme och för att ge ett mer enhetligt intryck av industriområdet. För att skrotansamlingarna ska uppfattas som en kvalitativ del av utemiljön måste de ha ett estetiskt värde samt tydligt koppla an till gruvverksamheten. För att kunna förmedla platsens historia genom utemiljön bör den tillgängliggöras fullt ut där tillträde till anläggningarna är en förutsättning för att förstå den. Detta medför att den verksamhet som finns på området idag bör flyttas till annan ort med undantag från vissa paintball-event som både marknadsför och tillför liv och rörelse till platsen. Vegetationen på området bör bevaras med undantag för platser där den utgör ett direkt hot mot anläggningarnas hållbarhet. Kompletterande vegetation bör vara av ett enkelt uttryck som inte tar fokus från byggnaderna utan förstärker deras visuella intryck.

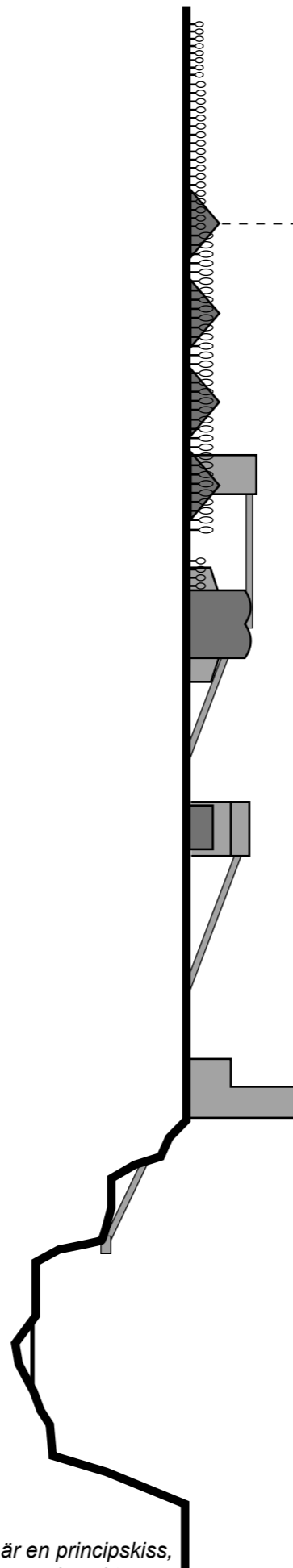

GESTALTNING

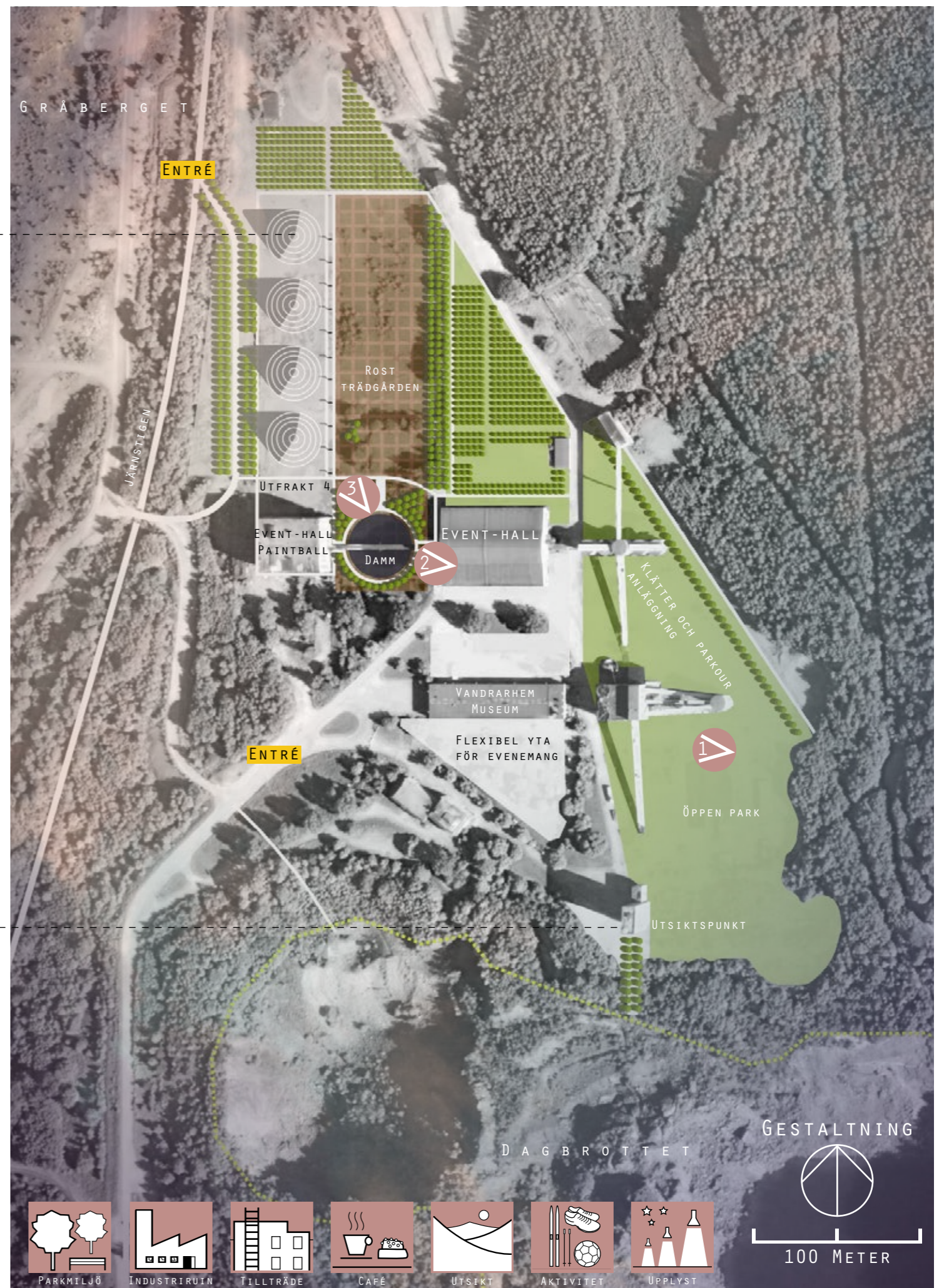
De kvaliteter som finns här, både estetiska och funktionella har behandlats utifrån konceptet att synliggöra och förmedla platsens historia ur ett landskapsarkitektoniskt perspektiv. I Industriområdet berättas en historia om Stråssa gruva genom en lekfull och informativ landskapsarkitektur.

Det huvudsakliga ingreppet i Industriområdet är en strukturering av utemiljön genom fördelning, koncentrerad och upprensning av fysiska element. I Industriområdet står den industriella arkitekturen i direkt anslutning till gröna gräsmattor och frodiga trädgångar. De stökiga och röriga upplagen har omdanats till stora parkytor och byggnaderna är fullt tillgängliga. Från toppen av gruvlaven ges besökaren en översikt över hela gruvområdet samt över det blånande landskapet i Bergslagen. Mellan byggnaderna kopplar flera luftgångar samman industrikomplexet och gör det till en äventyrlig rundvandring upp för stegar, ut på tak och ner i schakt. Några trappsteg under mark i gruvlaven ges besökaren en uppfattning om den enorma volymen i den mer än 600 meter djupa gruvan som här är upplyst till en bit ner. Variationen i Industriområdet är stor både estetiskt och aktivitetsmässigt. Intill kulsinterverket har delar av det gamla upplaget blivit scen för uttjänade maskiner och skrot från gruvans verksamma dagar. Här på ett golv av kortenplattor rostas järn och stål tillsammans under bar himmel i en av Industriområdets konceptuellt starka utemiljöer, Rostträdgården. Alldeles intill Rostträdgården ligger Utfrakt 4, en industriell monter där fundamenten från det gamla transportbandet står kvar. Längsmed fundamenten står fyra högar i strikt konisk form och gestaltar platsens tidigare funktion som utfraktzon av gråberg. Stråssa gruva omgärdas av vegetation i form av Bergslagens djupa löv- och barrskogar. För att det strikta industriella formspråket ska möta blandskogens organiska kaos har monokulturer av främst björk och asp planterats för att skapa en gradient mellan de två kontrasterande karaktärstyper.

OMRÅDESSEKTION

Illustrationen är en principskiss, proportionerna är ej exakta.

Bland frodiga träddungar och gröna gräsmattor står gruvanläggningarna framhävda i en renodlad parkmiljö. Industrikomplexet inhyser ett vandrarhem och ett komplett serviceutbud för alla friluftaktiviteter på området. Den informativa och berättande utemiljön kompletteras med ett museum om gruvan och Bergslagens industrihistoria. Industriområdet är scenen för flera olika event, allt från loppmarknader, paintball-event och ruinturism till enkla familjepicknickar.

MELLAN INDUSTRIKOMPLEXEN HAR DEN GAMLA GRUVMILJÖN OMDANATS TILL EN STÄDAD PARKMILJÖ MED PROMENADSTRÅK OCH NYA TRÄD- OCH BUSKPLANTERINGAR. HÄR VID KULSINTERVERKET HAR DEN GAMLA SEDIMENTATIONS DAMMEN BLIVIT PARKENS VATTENSPEGEL FYLLED MED RÖDA OCH VITA NÄCKROSOR. KOMBINATIONEN FINPARK OCH INDUSTRIKOMPLEX DÄR HELA OMRÅDET MED BYGGNADER STÅR TILL ALLMÄNHETENS FÖRFOGANDE ÄR EN LEKFULL OCH SPÄNNANDE MILJÖ FÖR ALLA ÅLDRAR.

ROSTTRÄDGÅRDEN OCH UTFRAKT4, TVÅ AV INDUSTRIOMRÅDETS EXTREMER SOM MED EN BRUTAL OCH NAKEN UTFORMNING VITTNAR OM DEN FORNA VERKSAMHETEN VID STRÅSSA. I DEN MONUMENTALA ROSTTRÄDGÅRDEN ÄR DET SMÖRJOLJA OCH DIESEL SOM ÄR DOFTBÄRARE TILLSAMMANS MED EN BLOMSTERPRAKT I ROST. HÄR STÅR GRUVANS GAMLA TROTJÄNARE TILLSAMMANS UNDER BAR HIMMEL FÖR ATT LÅNGSAMT BRYTAS NED TILL DE ENKLA BESTÅNDSDELAR SOM BÅDE DE OCH GRUVAN EN GÅNG BAR UPP FRÅN DJUPET. INTILL ROSTTRÄDGÅRDEN LIGGER UTFRAKT 4, SOM ÄR EN STILISERAD ÖGONBLICKSBILD ÖVER VERKSAMHETEN DÄR ANRIKAD MALM LÅG I VÄNTAN FÖR VIDARE TRANSPORT. MATERIALET TILL HÖGARNA ÄR TAGET FRÅN VARPHÖGEN INTILL INDUSTRIOMRÅDET.

GRÅBERGET

med ett system av promenadstråk, stigar och leder i material som underlättar för både gång, löpning och cykling. De huvudsakliga stråken för bör förläggas längsmed kanterna på varphögen som hålls öppna men med flertalet avtagsvägar och skogsstigar som korsar varphögen. Varphögens enorma volym, där gruvans intensiva brytning bäst demonstreras, bör förtydligas genom tillägg, ingrepp och markmodellering som åskådliggör platån. Vegetationens långsamma erövring av varphögen bör främjas genom jordförbättring och gallring. Vegetationen bör delvis nyetableras med kompletterande plantering av tall och björk för att med tiden bilda ett skogsbestånd med siktlinjer, axlar och öppningar som påvisar varphögens massivhet.

OMRÅDESSEKTION GRÅBERGET IDAG

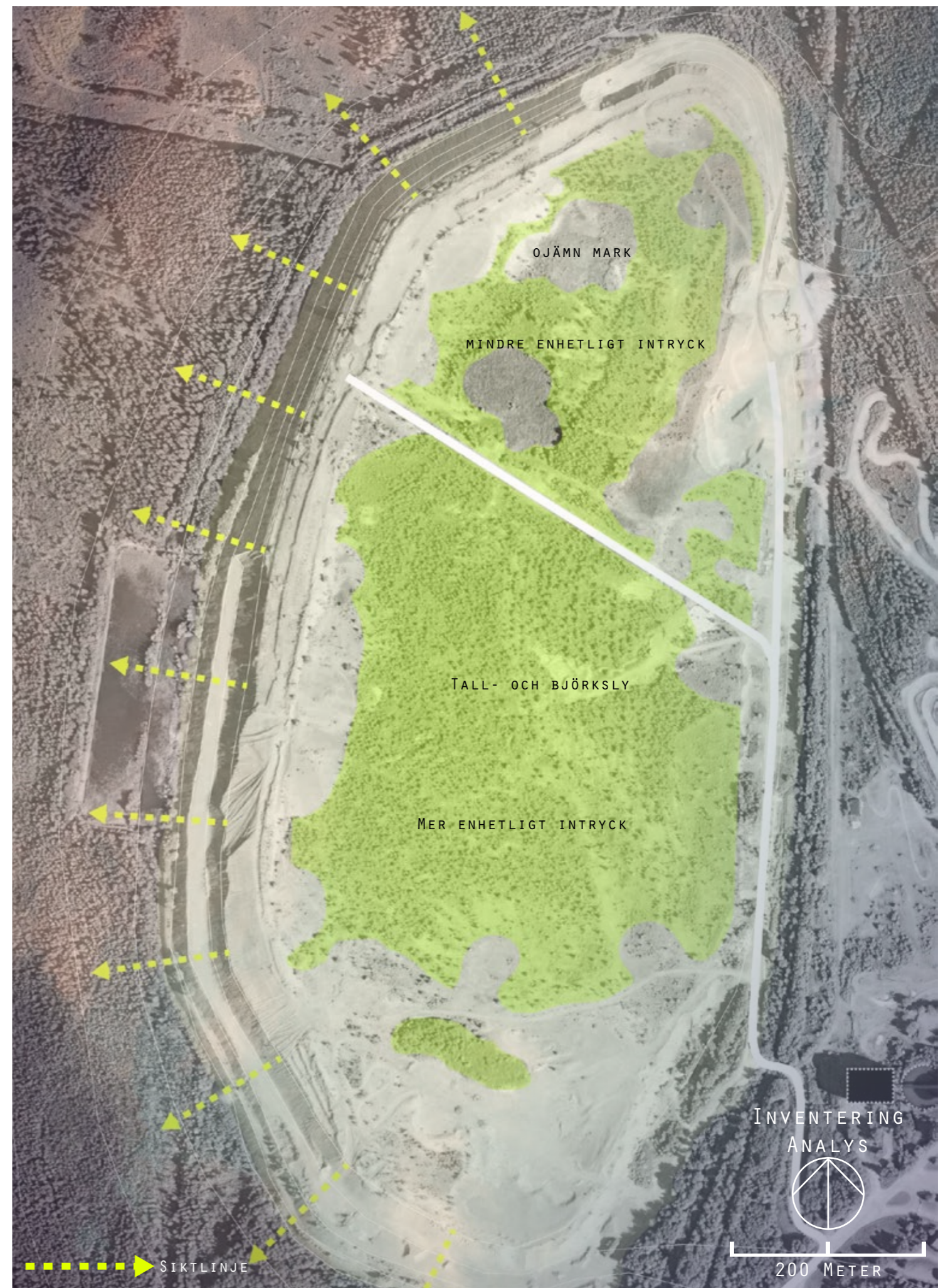
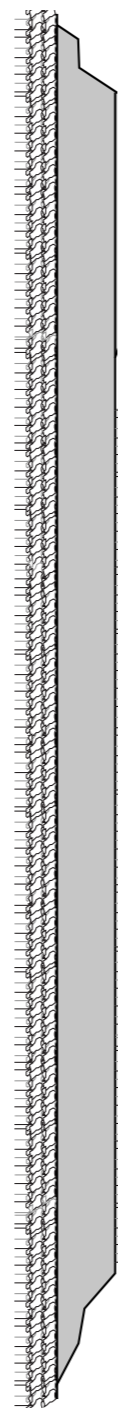
INVENTERING OCH ANALYS

Under de 24 år som gruvan var verksam växte avfallshögen, varpen till en stor platå uppe på sluttningen till dalgången. Den låga halten malm i berget gjorde att enorma mängder gråberg, icke användbart material separerades och lades på deponi. Idag mäter varphögen ca 1,3 km på längden och över 500 meter på bredden och formen är svagt elliptisk i en nord-sydlig riktning. Varphögen som mestadels består av knytnävsstora bitar krossat gråberg ligger plant i en sluttning där höjdskillnaden mot dalen uppgår till ca 30 meter. Över stora delar av varphögen har sly från björk och tall långsamt täckt markytan även om den magra jordmånen av krossat berg gör processen långsam. I dagsläget är vegetationen fläckvis utbredd, höjden är 4-5m bland de högsta träden och sikten bland snåren är mycket begränsad. Varphögen är nästintill helt plan och tillsammans med den begränsade sikten är den enorma storleken på platån svår att uppfatta. Vid kanten, i branten är varphögen som mest blottad, här ges en storslagen utsikt ut över dalgången och det skogsbeklädda landskapet. Från Bergslagsdiagonalen syns varphögen ända från Kopparberg och är ett landmärke och välkänd markör för gruvan. Varphögens koppling till, och kontakt med Industriområdet minskar då vegetation på ett okontrollerat sätt döljer allt från gamla vägstrukturer och siktlinjer till varphögen själv. I områdets östra del pågår verksamhet i mindre skala med framställning av makadam och på vissa andra ställen "naggas" varphögen i kanterna för liknande verksamhet.

PROGRAM

Varphögens främsta kvaliteter, dess storlek, material och läge gör den till det främsta verktyget för att marknadsföra gruvan. Dess prominenta uttryck bör förstärkas genom markmodellering för ett tydligare uttryck i landskapet. Med en välkänd siluett blir varphögen varumärket och symbolen som saluför Stråssa Industripark. Tillgängligheten och framkomligheten bör främjas

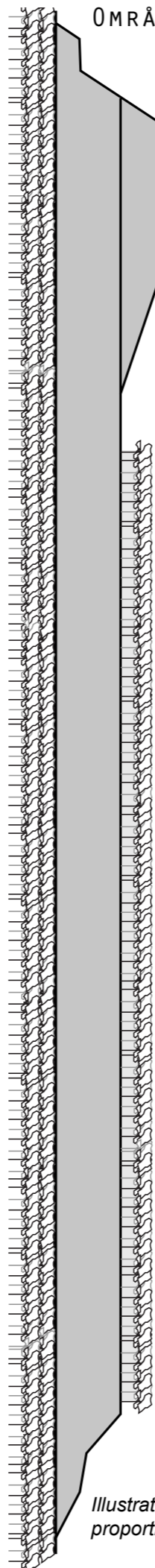
Illustrationen är en principskiss, proportionerna är ej exakta.

GESTALTNING

Gråberget, varphögens nya utformning är Stråssa Industriparks största område för friluftsliv och motion. Genom sin nya utformning är siluetten av Gråberget markören för Stråssa Industripark och symbolen och varumärket för utvecklingen av Bergslagens industrihistoriska miljöer. Förhållningsättet till Gråberget har precis som i Dagbrottet och Industriområdet varit att tillgängliggöra, förädla och förstärka de befintliga kvaliteter som både människan och naturen tillfört platsen. Gråbergets främsta egenskap, dess enorma storlek har behandlats utifrån konceptet att synliggöra och förmedla platsens historia ur ett landskapsarkitektoniskt perspektiv. De unga skogsbestånden kompletteras med nya plantor för att på sikt bilda massiva block av täta pelarsalar med starka vertikala uttryck. Gråbergets stora yta tas tillvara genom stora planteringar av monokulturer av tall och björk som i etableringsstadiet bildar frodiga fält med en öppen karaktär och utsikt över både Gråberget och dalgången. Med tiden blir trädplanteringarna till skogar i enhetliga uttryck, en påminnelse över platsens konstgjorda tillkomst. Gråberget är nu en skogsbeklädd platå med trädkronorna bland de lågt insvepande molnen där man i pelarsalens vistelse ser ut över både skog och berg. Stigar och gångar under trädkronorna leder till små gömslen med gruvminnen, lekfulla installationer och grillplatser. På den norra delen av Gråberget reser sig en drygt 40 m hög ramp upp i luften. Den branta norrsidan rinner ut i skogen med en fallhöjd på nästan 100 m medan den flacka söderslutningen med sina sittplatser i solen långsamt sänker sig ned i stenlandskapet. Markmodelleringen är gjord av material från varphögen, taget från en större yta runt om rampen som nu lämnats öppen och exponerad utan vegetation, precis som när gruvan var verksam. Högst upp på höjden, från en platå i betong ges besökaren ett panorama över Bergslagslandskapet, Gråberget och Industriområdet och via en "tematisk" kikare förmedlas information om bland annat gruvor, geografi och astronomi. Gråberget har tre olika leder för friluftsliv och motion med varierande längd och karaktär och är dragna så att Gråbergets olika kvaliteter kan upplevas av både den motionerande och den prominerande besökaren. Lederna är separerade från varandra och går både uppe på och nedanför varphögen men korsar varandra i ett spännande tunnelsystem under rampen som på ett stilistiskt sätt demonstrerar miljön nere i gruvan.

OMRÅDESEKTION

Illustrationen är en principskiss, proportionerna är ej exakta.

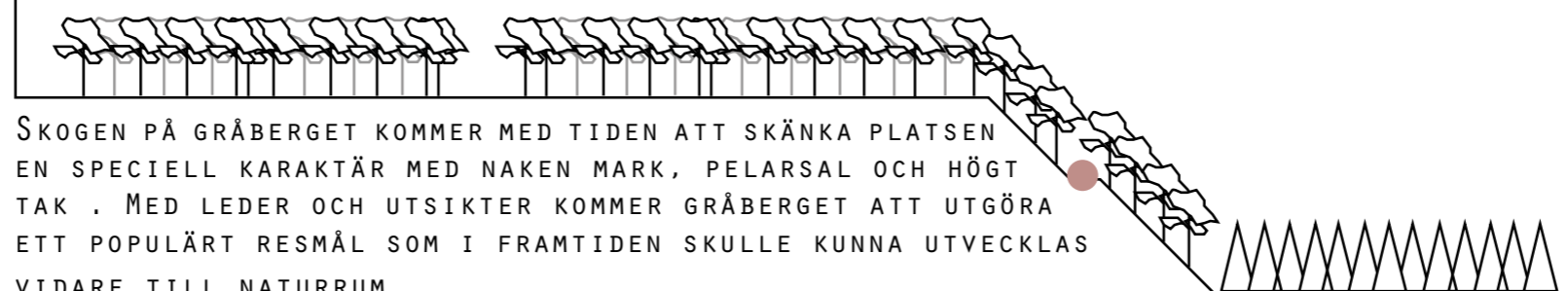

DET HUVUDSAKLIGA PROMENADSTRÅKET UTMED KANTEN ERBJUDER BESÖKAREN DET BLÅNANDE BERGSLAGSLANDSKAPET I VÅRENS FRISKA VINDAR, I SOMMARENS KVÄLLSSOL OCH I HÖSTENS DIMSLÖJOR. VINTERTID OMDANAS STRÅKET TILL SKIDSPÅR OCH UTBUDET AV FRILUFTSAKTIVITETER MED GRILLPLATSER, VANDRINGSLEDER OCH PULKABACKE GÖR GRÅBERGET TILL ETT BESÖKSMÅL FÖR ALLA ÅLDRAR. MED TIDEN STÅR DEN TÄTA TALLSKOGENS PELARSAL TILL BESÖKARENS FÖRFOGANDE ATT VANDRA OCH FÖRVILLA SIG I. KANSKE TILL EN AV DE GRILLPLATSER MED UTSIKT ÖVER DALEN.

ETT NYTT LANDMÄRKE OCH EN NY SILUETT HAR RESTS ÖVER LANDSKAPET. VÄL SYNLIG FÖR FÖRBIPASSERANDE PÅ BERGSLAGSDIAGONALEN ÄR DEN DRYGT 40 METER HÖGA RAMPEN DEN NYA SYMBOLEN OCH MARKÖREN FÖR STRÅSSA INDUSTRIPARK.

SKOGEN PÅ GRÅBERGET KOMMER MED TIDEN ATT SKÄNKA PLATSEN
 EN SPECIELL KARAKTÄR MED NAKEN MARK, PELARSAL OCH HÖGT
 TAK . MED LEDER OCH UTSIKTER KOMMER GRÅBERGET ATT UTGÖRA
 ETT POPULÄRT RESMÅL SOM I FRAMTIDEN SKULLE KUNNA UTVECKLAS
 VIDARE TILL NATURRUM.

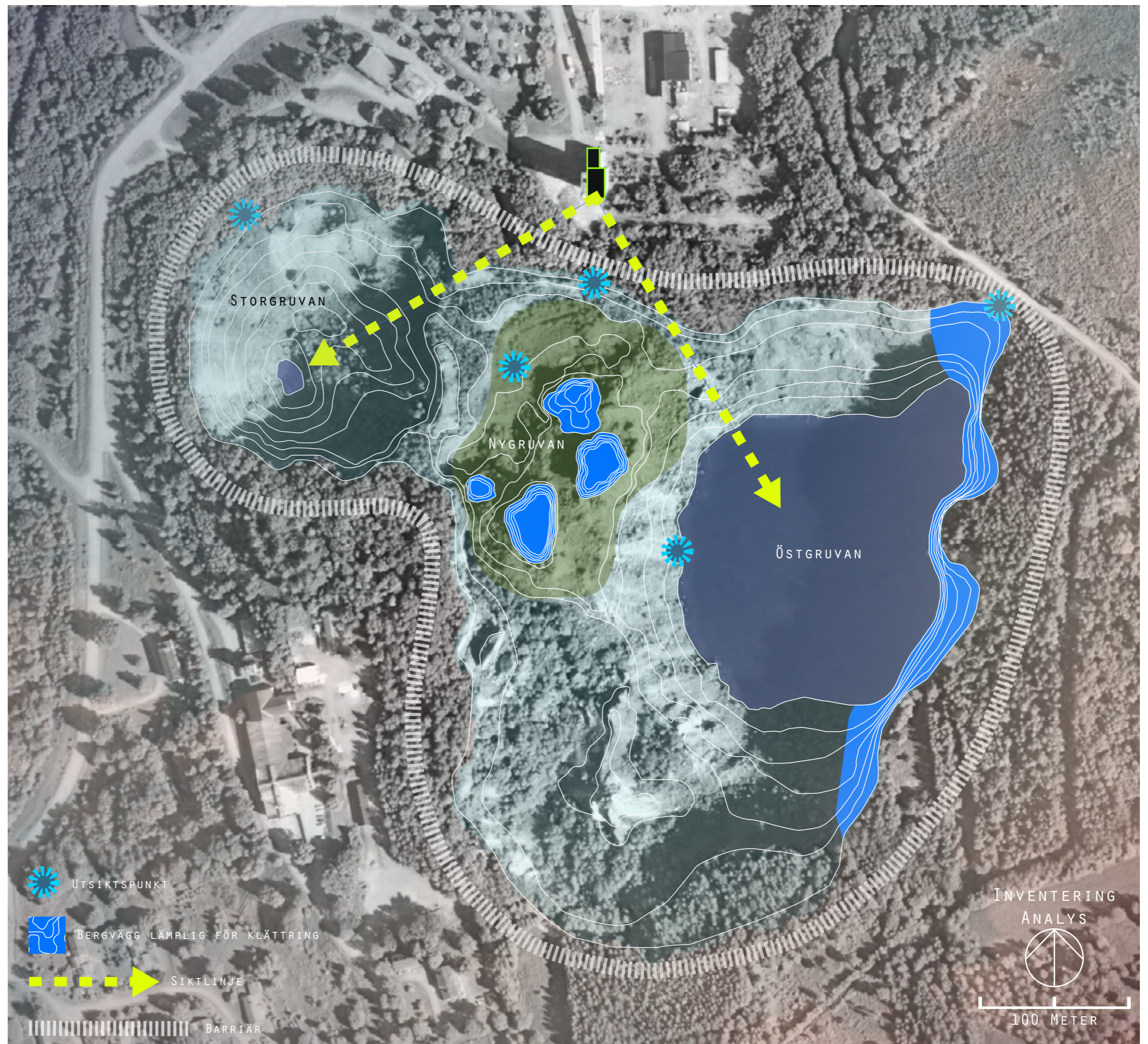
DAGBROTTET

INVENTERING OCH ANALYS

Dagbrottet är från den tidigaste malmbrytningen i området vid Stråssa och består av tre delvis kollapsade brytningar från Östgruvan, Nygruvan och Storgruvan. Dagbrottet mäter drygt 500 m över det längsta spännet och sänker sig tiotals meter under marknivå. Två stora "gropar" avskärmas i mitten av en halvt raserad bergvägg. Groparna utgör de huvudsakliga rummen i dagbrottet även om det på flera andra ställen finns många mindre tydliga rum. På grund av att delar av dagbrottet har rasat in har dramatiska sprickbildningar bildats i berget, vassa kanter och spetsiga klippor skjuter ut från de vertikala bergväggarna. Dagbrottet har ett starkt uttryck och berget tillför platsen en hög estetisk kvalitet där tankarna förs till J.R.R Tolkiens Mordor. Naturen återtar långsamt platsen i sin besittning, den magra jordmånen ger träd och busk en chans att gro men än så länge är dagbrottet ett öppet sår av berg, block och sten. Förutom urberg och mager vegetation finns här en stor vattenspegel i en av dagbrottets gropar, utfällningar från berget ger vattnet en klar smaragdgrön färg som stärker det visuella intrycket av platsen. Dagbrottet omgärdas av tät vegetation som döljer det från gruvområdet och omkringliggande vägar, lika dolt bland snår och sten är dagbrottet svårt att nå. Väl i dagbrottet är blocken vassa och väggarna branta och tillsammans med den svåra terrängen är det mycket svårt att röra sig i området. Lösa stenar och hala ytor gör en tur ner i dagbrottet idag till ett riskfyllt moment som kräver god fysik och försiktighet.

PROGRAM

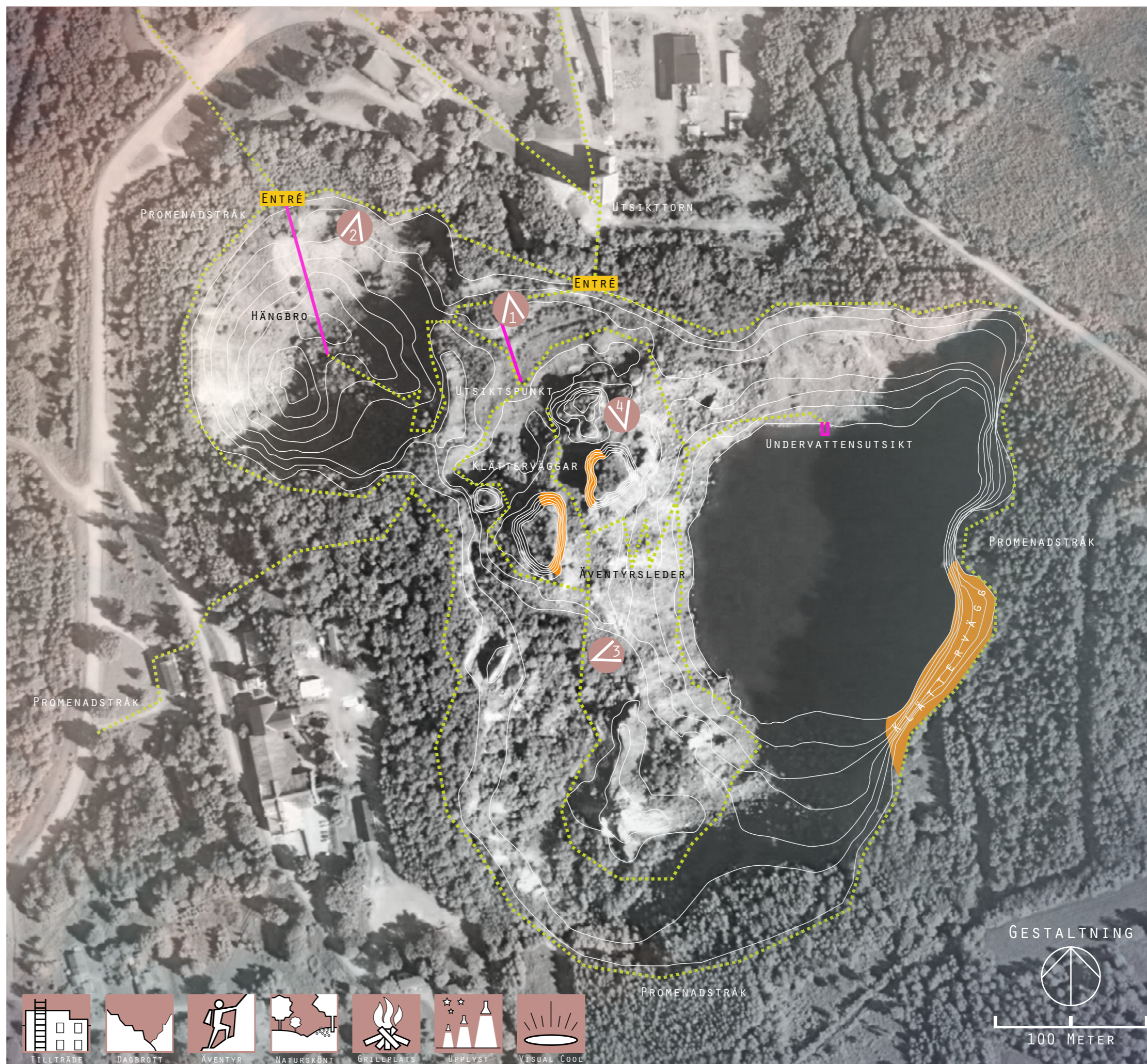
Dagbrottets huvudsakliga problem är tillgängligheten och framkomligheten i det. Ett nätverk av gångstigar och leder behövs för att tillgängliggöra och förmedla dagbrottets mäktiga skönhet. Utsiktspunkter bör skapas på strategiska platser både i och vid kanten på dagbrottet för att erbjuda olika upplevelser och intryck. Eventuella tillägg som görs på platsen bör ha ett medvetet utmärkande uttryck med kontrastverkan för att framhäva dagbrottets

visuella kvaliteter. Tilläggens funktion ska verka för att förstärka upplevelsen och användningen av dagbrottet. Dagbrottets dramatiska och svårtillgängliga terräng är också bra egenskaper för äventyr och lek, vilka innehar kvaliteter lämpliga för flertalet olika aktiviteter som bör främjas och investeras i. De brantaste bergväggarna bör utnyttjas som klätterväggar med förmonterade öglor och banor i olika svårighetsgrader. Vid ställen där vatten sipprar ut ur bergväggen bör förberedelser för isklättring göras. Nätverket av stigar och leder bör vara utformat för att kunna nyttjas både som promenadstråk och motions slinga.

GESTALTNING

De kvaliteter som finns här, både estetiska och funktionella, naturliga och konstgjorda har behandlats utifrån konceptet att synliggöra och förmedla platsens historia ur ett landskapsarkitektoniskt perspektiv. Det huvudsakliga ingreppet i dagbrottet är tillägg som tillgängliggör platsen och ger besökaren tillträde till allt från utsiktspunkter och klätterväggar till avgrundshål och vattenspeglar. Dagbrottet har tre huvudsakliga tillägg. Det första är ett nätverk av stigar och leder gjorda i material från dagbrottet vilka smälter väl in i miljön och tar ett visuellt litet anspråk. Detta för att behålla det vilda och otämjda stenlandskapets karaktär. Det andra tillägget är konstruktioner, broar, utsiktspplatser och trappor i uttrycksfull och modern arkitektur. Dessa ligger i anslutning till dagbrottets entréer där de både uppmärksammar och välkomnar besökaren. Det tredje tillägget är undervattensutsikten som är en konstruktion i industriarkitektonisk anda. Som ett gigantiskt sugrör skjuter det ner i Östgruvans smaragdgröna vatten och erbjuder besökaren en blick ner i gruvans djup. I dagbrottet finns förutom upplevelsen att röra sig både runtom och i dagbrottet, klätterväggar för både vanlig- och isklättring, äventyrsbanor, bad och undervattensutsikt. Precis som hela Stråssa Industripark är dagbrottet tillgängligt dygnet runt och under kvällstid ordentligt upplyst för att främja till längre vistelse. Dagbrottet är lika mycket en plats att aktivera sig på som att koppla av på. Sittplatser längs promenadstråk, grillplatser och utsiktspunkter gör platsen till ett besöksmål som passar alla åldrar. Här erbjuds spänningen och utmaningen över att beträda och vistas i det främmande stenlandskapet samtidigt som en berättelse via korta texter och installationer ges över bergets egenskaper och människans strävan att bruka det. Tilläggen har olika uttryck men är alla ett medel för att tillgängliggöra, förädla, förstärka platsens kvaliteter.

LEDER OCH PROMENADSTRÅK I BÅDE PLAN OCH BRANT TERRÄNG FÖRBINDER OLIKA PLATSER I DAGBROTTET OCH ERBJUDER BESÖKAREN EN VARIERAD UPPLEVELSE AV DET DRAMATISKA LANDSKAPET. ATT BETRÄDA DAGBROTTET VIA STIGARNA OCH LEDERNA ÄR ETT RISKFRITT MOMENT MEN UTANFÖR DESSA FORTSÄTTER ETT ÄVENTYR BLAND BERG, BLOCK OCH STEN.

Med utmärkande och vass arkitektur inspirerad av bergets skarpa former leder bron besökaren över Storgruvan ner i Dagbrottet medan omgivande bergväggar omsluter sig. Kontrasten mellan brokonstruktionens djärva form och Dagbrottets tidlösa lugn möts i deras gemensamt aggressiva uttryck.

ÖSTGRUVAN MED DEN SMARAGDGRÖNA VATTENSPEGLN. HÄR
FINNS EN BADPLATS OCH EN UNIK UNDERVATTENSUTSIKT
SOM GER BESÖKAREN MÖJLIGHET ATT KLIVA
NER UNDER VATTENYTAN FÖR EN BLICK
NER I DJUPET.

VY FRÅN EN KLÄTTERVÄGG MOT GRUVLAVEN OCH DAGBROTTETS HUVUDENTRÉ. KONTAKTEN MELLAN GRUVOMRÅDET OCH DAGBROTTET HAR FÖRSTÄRKT MED EN ÖPPNING I VEGETATIONEN DÄR GRUVLAVEN FUNGERAR SOM EN ENTRÉMARKÖR. BERGVÄGGAR FÖRBEREDDA MED ÖGLOR OCH INFÄSTNINGAR OCH DEN FÖRBÄTTRADE TILLGÄNGLIGHETEN GÖR DAGBROTTET TILL ETT ÄVENTYRSLANDSKAP SOM ERBJUDER SPÄNNING OCH UTMANING FÖR ALLA ÅLDRAR.

DEL 4

DISKUSSION

ALLMÄN DISKUSSION
DISKUSSION METOD
DISKUSSION RESULTAT

ALLMÄN DISKUSSION

INTRESSET FÖR INDUSTRIHISTORIA

Med det unika arvet efter bergsbruket har man i Bergslagen, enligt min mening, ett verktyg för att bygga upp ett starkt varumärke och därmed en möjlighet att kunna vända på regionens negativa utvecklingstrender. Gestaltungsförslagen vid de fyra gruvorna är ett resultat av vad jag anser vara det bästa för de enskilda platserna och för Bergslagen ur ett bevarande och nyttjandesyfte.

Det ligger rätt i tiden. Intresset för industrihistoriska miljöer ökar, Bergslagssatsningen vill stärka regionens varumärke inom upplevelseturism och i Norge och i Tyskland är man i färd med att färdigställa två gigantiska projekt som på olika sätt kopplar an till detta arbete. Med det framgångsrika turistvägsprojektet visar Norge att stora satsningar i områden med glesbygd kan locka turister och saluföra stora regioner som får uppmärksamhet på en internationell nivå. Emscherpark demonstrerar hur industriella ruiner kan generera nya arbetstillfällen med samhällsinvesteringar och förbättrade levnadsvillkor som följd.

KOMMUNERNAS TVEKSAMHET

I boken *Under the Open Sky*, hyllar Karl Ganser småstäderna i Ruhr för det mod som krävdes för att investera både resurser och tid i pilotprojektet med att omdana det gamla smältverket/järnverket Duisburg Nord till en landskapspark. Regionen befann sig i en redan ansträngd ekonomisk situation där de statliga medlen borde ha haft många andra prioriterade ändamål än att satsa på rostiga balkar och bygga klätterväggar bland det övergivna och förorenade. Två decennier senare, hyllad, prisbelönad och delvis världsarvslistad står Emscherpark nästan färdig även om dess framgångssaga sedan länge ekat ut i omvärlden. Regionens negativa utvecklingstrender har avstannat och folk känner stolthet inför sin hemvist och framför allt ser de ljuset på framtiden i och med att jobben blir fler. Enligt min mening befinner sig Bergslagen i en liknande situation som Ruhr gjorde i början av 1990-talet. Jag är väl medveten om, att trots liknande förutsättningar

med negativa utvecklingstrender med avfolkning och minskande arbetstillfällen, skiljer sig Bergslagen när det kommer till befolkningsunderlag.

Jag drog tidigt slutsatsen att Bergslagen inte själv kan pånyttföda sig i projektet utan en nödvändig tillströmning av turister utifrån. Resultatet i mitt arbete syftar till att vidare saluföra och stärka varumärket Bergslagen som en upplevelseregion. Det kan diskuteras hur stor risken är för att den långväga turisten väljer det storskaliga projektet i Emscherpark på bekostnad av Bergslagen. Jag kan se en direkt fara med att om man inte lyckas förmedla Bergslagets identitet i projektet kan det hela uppfattas som ett urvattnat koncept som förlorar sin attraktion. Vidare anser jag att lokalbefolkningens roll både nu och i framtiden måste vara att medverka som beslutsfattare, utförare och brukare, detta för att skapa en levande region.

Vid samtal med berörda kommuner får jag uppfattningen att intresset för dessa miljöer är relativt stort men att kapital saknas. Utan att till fullo ha satt mig in i debatten måste jag här tillägga att den sista verksamma gruvan i Bergslagen stängdes 1989 varpå mycket lite har hänt med dessa platser. Initiativförmågan och idéerna hos beslutsfattarna vid berörda kommuner verkar ha avstannat i takt med att mossan vuxit över anläggningarna. Det sorgliga är att snart är det för sent även om viljan och kapital skulle finnas då många av anläggningarna är i ett så sent stadium av förfall att de inte går att rädda på grund av både fysiska och ekonomiska faktorer. Sannolikheten att ett projekt av detta arbetes kaliber skulle påbörjas ser jag som ytterst liten. Ändå utgår jag från att en enad vision hos berörda kommuner fastställs för att skapa en enhetlig upplevelseregion och inte punktvisa insatser som försvinner i mängden av mindre turistsatsningar. Emscherpark och projektet med Norges turistvägar har varit möjliga att genomföra tack vare stora ekonomiska och framför allt gemensamma satsningar som bottnar i en framsynthet gällande regionens välmående. Det handlar om långsiktliga tidplaner med tydliga riktlinjer och en enad vilja om att befästa och synliggöra områdets

kvaliteter samt att skapa en stark identitet baserat på Bergslagets traditioner, kultur, historia.

ETAPPTÄNK

Projektet med att omdana Bergslagets industrihistoriska platser till attraktiva besöksmål inom upplevelseturismen måste bland annat ur ett ekonomiskt perspektiv delas upp i etapper. Samtidigt som riskerna med projektet är många krävs det en väl tilltagen satsning i startskedet som dels visar på en tro och vilja i projektet men också för att skapa något unikt som kommer att locka dit människor. Detta arbete med fyra gestaltande förslag och stråket mellan dessa ser jag som den första etappen av flera att följa. Förslagen för de olika platserna är ekonomiskt tunga och medel för att finansiera projektet skulle säkerligen behöva hämtas från både staten, intresseorganisationer och EU.

ANTAGANDEN

För att bevara och marknadsföra det industriella landskapet i Bergslagen behövs kraftfulla insatser vilket kräver finansiella medel för både investeringar och drift. Att finansiera ett bevarande och restaurerande samt att bekosta de satsningar på nödvändiga tillägg och konstnärliga ingrepp som det hela projektet skulle innebära är inget som de ekonomiskt svaga kommunerna i regionen ensamma kan belastas med. Det krävs både medel och förpliktiganden utifrån gentemot det industriella arvet i regionen. En plats på UNESCO:s världsarvslista skulle kunna vara ett sätt att säkra framtiden för dessa miljöer. Den gamla kolgruvan Zollverein i Emscherpark tilldelades 2001 världsarvsstatus och är nu omdanad till museum och landskapspark. I Bergslagen ligger den intakta bruksmiljön vid Engelsbergs bruk med utnämnd världsarvsstatus sedan 1993. Både Kolgruvan i Zollverein och Engelsbergs bruk uppfyller kriterier som Bergslagen som kulturlandskap skulle uppfylla. Eftersom jag inte ansåg att gestaltungsförslagen skulle påverkas av att arbeta under premissen som världsarvsstatus utlämnade jag ämnet till diskussionen.

Jag anser att delar av Bergslagen uppfyller UNESCO:s kriterier för ett kulturlandskap. UNESCO definierar kulturlandskap som det kombinerade resultatet av naturens och människans påverkan på landskapet. I definitionen kulturlandskap innefattas många aspekter i mötet mellan människa och omgivning. Det första är att kulturlandskapet visar människans utveckling inom samhällsbildning influerad av sociala, ekonomiska och kulturella faktorer. Kulturlandskapet återspeglar människans markanvändning och specifika tekniker som använts vid nyttjande av naturresurser samt att det även visar på traditioner mellan människa och natur (UNESCO 2013).

Enligt min mening faller industrilandskapet i Bergslagen under vad kommittén kallar för den andra kategorin av kulturlandskap nämligen det organiskt uppsprungna landskapet som är ett resultat av sociala och ekonomiska faktorer som har utvecklats och formats av den omgivande naturen. Av de tio kriterier där minst ett måste uppfyllas för att få klassas som världsarv anser jag att industrilandskapet, i Eva Vikströms definition av Bergslagen, uppfyller fyra av dem enligt följande:

- ii – Visa på viktiga förändringar inom arkitektur, stadsplanering, teknologi, monumental konst eller landskapsdesign.
- iii – Bära på ett unikt eller ojämförligt vittnesbörd om en tradition eller civilisation (levande eller utdöd).
- iv – Vara en enastående representant för ett eller flera viktiga steg i människans utveckling.
- v – Vara ett enastående exempel på mänsklig bosättning eller användning av land/vatten (UNESCO 2013).

ALLMÄN DISKUSSION

REFERENSOBJEKT

De tre referensobjekt som jag har presenterat i detta arbete har alla varit viktiga inspirationskällor för idén om att återanvända och omdana gamla industrianläggningar till platser användbara för allmänheten.

Emscherpark är för mig inte bara ”man har gjort det bästa av situationen” utan ett föredömligt exempel på hur landskapsarkitektur är ett medel för att skapa helt nya platser av befintligt struktur. Med hjälp av landskapsarkitektur satte man platserna i en helt ny kontext vilket har skapade helt nya platser för världen. Såklart har projektets enorma framgångar varit en drivkraft och anledningen till att jag ens valde att göra detta arbete.

I det mindre projektet med Koppardalen i Avesta var det inte omvandlingen eller den nya funktionen i sig som jag fann intressant, utan den teoretiska delen kring hur man som exploatör förhåller sig till en industrihistorisk plats. När jag nu som landskapsarkitekt i rollen som en exploatör ställdes inför flera beslut, ska jag satsa på att skapa en ny cool plats eller fokusera på att bevara den historiska spårbarheten. Även om det uppstod flera motsägelser som att ”främja naturliga processer” och ”bevara allt från industrin” kompletterade Emscherpark och Koppardalen i Avesta varandra och utgjorde ett svarsunderlag till de frågor som uppstod.

De fyra gruvorna står i stark relation till det omgivande landskapet, särskilt när naturen som med tiden har kommit alldeles in på husknuten. En grundläggande skillnad mellan Norges turistvägar och mina förslag är att enligt min mening har man i Norge både tillgängliggjort och distanserat landskapet och naturen. Syftet med turistvägarna är att åka och uppleva naturen men egentligen handlar det mer om att titta på den. Från bilfönstret eller från de vackra utsiktsplatserna blir naturen en monter att beskåda, att se men inte röra. Som landskapsarkitekt är det min uppgift att identifiera

och värdera kvaliteter på platser ur både användar- och upplevelseperspektiv. I mina förslag är kontakten och interaktionen med naturen en del av upplevelsen av gruvmiljöerna. De fyra gruvmiljöerna valdes utifrån deras storlek, ålder, lämning ovan jord och plats i landskapet där alla faktorer skiljer sig från plats till plats. Valet av Stråssa föll just på gruvans omgivande natur men kanske ligger den anläggningsmässigt likvärdiga gruvan i Grängesberg mer fördelaktigt ekonomiskt och logistiskt mitt bland bebyggelse och trafik.

Kombinationen av Bergslagslandskapet och industri-ruinerna är världsunik och är den punkt som kommer vara viktig i konkurrensen med bland annat Emscherpark och Norges turistvägar. Bergslagen och dess natur är redan ett varumärke marknadsfört, av allt från LOKA till John Bauer, som täta urskogar fulla av väsen och mystik. Ett varumärke som tillsammans med projektet i detta arbete skulle kunna marknadsföras som ett turistmål precis som Norges turistvägar.

DISKUSSION METOD

ÖVERSIKTLIG NIVÅ

Eftersom arbetet syftade till att fungera som ett inspirations- och diskussionsunderlag för kommunerna i Bergslagen ville jag kunna visa alternativa utformningar vid flera gruvområden. Tonvikten i arbetet har därför legat på idé, gestaltning och presentation och mindre på studier om både Bergslagen och de specifika platserna i sig. Jag ansåg att på den översiktliga nivån som arbetet behandlar de olika gruvområdena skulle det räcka med en överskådlig presentation av de senare. Jag reserverar mig därför för eventuella missbedömningar på platserna angående ekonomiska aspekter, lagar vid markförorenade platser och annan pågående verksamhet.

Problematiken kring den översiktliga behandlingen av gruvområdena har varit just att medvetet bortse från sådana faktorer som vid en fortsatt utredning skulle ha en stor och kanske avgörande betydelse för det färdiga resultatet. Ursprungligen planerade jag för en kontinuerlig dialog med några av kommunerna i Bergslagen. Detta för att ytterligare kunna bidra med ett förankrat arbete där beslutsfattare dels skulle bli insatta i arbetet och att jag skulle kunna sätta mig in i den lokala diskussionen och bejaka eventuella trender som framkom. Det var svårt att hitta personer som var intresserade på kommunerna och dialogen uteblev. Hur det påverkade resultatet kan bara spekuleras i. Gestaltungsförslagen har troligen därför blivit mer visionära. Vid de få samtal som jag hade med personer kunniga på ämnet gruvmiljöer belyste dessa svårigheterna och kostnaderna för eventuella ingrepp på sådana platser. Detta lät jag inte påverka min gestaltning som helhet men valde att välja mina fallstudier så att åtminstone ett fall (Finngruvan) inte skulle inbegripa allt för stora ekonomiska satsningar.

Emscherpark har haft stor framgång och popularitet och Bergslagen har liknande grundförutsättningar, därför föreföll stegvis adaptation som en bra metod att använda då delar av strategierna från Emscherpark applicerades i program och gestaltning. Stegvis adaptation har i mitt fall mer varit ett tillvägagångssätt än en regelrätt metod,

att titta på ett framgångsrikt koncept och översätta det till situationen i Bergslagen. Liksom metoden dekonstruktion var den mer ett tillvägagångssätt att hålla isär alla gruvmiljöerna under gestaltningen för att sedan återföra dem i en helhet där de kompletterade varandra snarare än att upprepa sig.

LITTERATUR

Eftersom Bergslagen är ett stort odefinierat område som är så mycket mer än bara nedlagda gruvor och upplevelseturism har arbetet strävat till att ge en kortfattad och avgränsad presentation av Bergslagen anpassad att vara relevant för arbetet. Antologin Fram träder Bergslagen har bidragit med en färsk nulägesbild av regionen ur flera aspekter och kom att bli huvudlitteratur för förstudien. Det kan diskuteras huruvida den bild detta arbete ger av Bergslagen till fullo stämmer överrens med verkligheten då informationen i förstudien baseras på några få litteraturkällor.

INVENTERING

Innan detta arbete påbörjades hade jag besökt de fyra gruvområdena i privat regi. Från de besöken hade jag en klar uppfattning om respektive plats vilket möjliggjorde att jag tidigt i arbetets skede kunde formulera idéer och tankar kring utformningen. Vid platsbesöken då detta arbete påbörjats kom jag till platserna med idéer som jag på plats tillsammans med ytterligare observationer kunde utveckla och omforma. Bristen på underlag och kartmaterial över platserna gjorde inventeringsarbetet mer till ett dokumentärt arbete där byggnader och omgivande miljö grundligt fotograferades. Fotografierna blev således grundunderlagen för det fortsatta gestaltungsarbetet och öppnade för en för mig ny gestaltungs metod.

GESTALTNING OCH PRESENTATION

Gestaltungsarbetet gjordes både för hand med papper och penna och direkt i Adobe Photoshop. Med fotografier från inventeringen skapades bildmontage och perspektiv vilka utgjorde en lika kreativ grund för

DISKUSSION RESULTAT

gestaltningen som skisserna. Att gestalta översiktligt och visionärt handlar om att mina idéer föder nya idéer hos betraktaren. Frågorna som det översiktliga och visionära svarar på är vad, vart och varför och inte hur och när. Som i en skiss där pennans linjeföring är snabb och undersökande fann jag att gestaltning direkt i bildmontage och perspektiv gav snabba och förvånansvärt tydliga svar. Metoden passade ändamålet bra dels då den fungerade för den översiktliga nivån dels för att bildmontagen och perspektiven skulle utgöra det huvudsakliga presentationsmedlet när arbetet kommunicerades till gemene man.

RUIN TURISM

Eftersom jag själv i privat regi och av egenintresse har besökt många av Bergslagen övergivna industrier har det varit viktigt att reda ut mitt förhållningssätt till platserna samt att peka på vad som fascinerar mig hos dem. Det som ständigt är återkommande är en beundran av det exotiska i det övergivna och spänningen från det äventyrliga att besöka dem.

Arbetets frågeställning hur jag via landskapsarkitektur kan omdana gamla industrimiljöer kopplade till bergsbruket blev således en fråga där mina egna intressen kom i konflikt med det mitt arbete syftade till. Frågan över vad som kan få människor att resa långväga till Bergslagen besvaras av mina egna nöjesresor inom begreppet ruinturism. Bergslagen är unikt vad det gäller tillgängligheten på dessa platser, just övergivna och i olika stadium av förfall. Det unika ligger i att ingen har lyft ett finger vid dessa platser sedan de lades ner, och att naturen på ett tillsynes slumpartat sätt skapat helt nya platser. Med det i åtanke reflekterar jag över hur det exotiska och övergivna riskerar att försvinna när väl de industrihistoriska platserna tilldelas parkeringsplatser, perennplanteringar och allmänhetens närvaro.

Vid samtal med personer med både kunskap och intresse i ekonomisk- och industriell historia förklarade de att situationen i Bergslagen är en ögonblicksbild där många av platserna som idag står i härlig patina, bara om några år kan vara borta. När väl en plats har övergivits påbörjas förfallet och accelererar fort med tiden tills den är utom räddning. Om ingen gör något blir det ju ingenting kvar påpekade de. I min problematik kring förhållningssättet till dessa platser blev de orden ett mantra under arbetets gång och även motiveringen till att ta dessa platser i anspråk och delvis beröva dem deras unika egenskaper som övergivna.

MOSSGRUVAN GESTALTNING

Mossgruvans gestaltning bygger på en exotism i kombinationen mellan fyndet av en underlig byggnad

mitt i skogen och den örtrika floran på plats. I idén till Mossgruvan var tanken att främst visa gruvlaven i en annorlunda miljö men risken med det gestaltande förslaget är att det kan bli det omvända, där gruvlaven står som det exotiska tillägget likt pantheon byggnaden i den engelska landskapsparken Stourhead. Vidare kan det diskuteras huruvida Mossgruvan, "juvelen" i skogen och dess förfinade natur kommer att bestå utan en väl tilltagen och kostsam skötsel. En så nedgången byggnad som Mossgruvans lave kan lätt skänka hela platsen en ruffig karaktär om den omgivande miljön inte kontrasterar med en ren och välskött utemiljö.

Frågor som inte kan besvaras i detta arbete men som behöver utredas vidare är om det gestaltade förslaget vid Mossgruvan skulle få besökare att återvända till den här platsen. Är det här en lämplig plats att börja det regionala projektet med? Väger fördelarna med det påkostade gestaltningsförslaget upp mot att behålla situationen i dagsläget då laven en dag kommer att falla ihop av sig själv och området växa igen?

STÄLLBERG GESTALTNING

I början av gestaltningsfasen behandlades Ställberg endast som något estetiskt som förbipasserande tågresenärer skulle lägga märke till och ta reda på mer om. Men med pågående kulturella initiativ på området (www.driftkonst.se) kändes det mer relevant och intressant att utveckla och inbegripa gruvan som ett som ett besöksmål med en utemiljö som främjar vistelse och aktivitet. Dock är markmodelleringen, det vill säga, de terrasser där färg och form möts i en blomsterprakt vänd mot tågrälsen, den huvudsakliga idén. Att räkna på kostnader för skötsel och bevakning har inte varit intressant då det endast rör sig om en översiktlig gestaltning men det kan diskuteras hur realistiskt det skulle vara. Vilka arter som skulle vara torktåliga och därmed intressanta ur ett ekonomiskt perspektiv måste vidare utredas. Det kan också diskuteras huruvida gruvlavens- och anrikningsverkets förfall är en del av det estetiska uttrycket, kan de restaureras och om inte när går det över till att bli för riskfyllt för att beträda dem.

FINNGRUVAN GESTALTNING

Gestaltningsförslaget vid Finngruvan är det ingrepp som har varit det minsta både fysiskt och ekonomiskt. Platsen har en underbar utsikt som de tre väderskydden skulle främja då de tillåter längre vistelser med deras bekvämlighet. Att göra en utflykt upp till Finngruvorna, grilla eller picknicken och njuta av platsen ser jag som ett högst trovärdigt scenario som skulle locka människor att besöka och att göra återbesök till platsen. Det som jag kan se svårigheter med i gestaltningsförslaget men som jag anser är väldigt viktigt för upplevelsen av platsen är att inhägnaden runt gruvhål tas bort. Kontakten med det blå vattnet och den klara sikten ner i hålen är kvaliteter som gestaltningsförslaget utnyttjar samtidigt som det öppnar för risker. De "naturliga" hinder som nämns i gestaltningsförslaget och som skulle ersätta stängslet på de ställen där det finns en direkt fara eller fallrisk, måste utredas mer. Samtidigt finns en positiv effekt av inhägnaden som har undanlåt människor att röra sig innanför stängslet. Det har bidragit till att slänterna av lös sten runt gruvhålen inte har blivit nertrampade eller "omrörda" vilket skänker platsen estetiska kvaliteter.

Frågor som detta arbete inte kan besvara men som behöver utredas vidare om gestaltningen skulle bli aktuell, är hur säkerhetsfrågan och det egna ansvaret på platsen kan utformas? Hur mycket slitage tål platsen?

STRÅSSA GESTALTNING

Gestaltningsförslaget för Stråssa Industripark är det tyngsta projektet av de fyra både ekonomiskt och administrativt. Det är också det viktigaste projektet enligt min mening i funktionen som en nationell och internationell markör för det nya Bergslagen. Som tidigare nämnt skulle en utveckling och omdaning av Bergslagens industriella arv ske i etapper. Den första etappen ska då kunna locka människor och turister så pass mycket att den motiverar en vidare utveckling med en andra och tredje etapp och så vidare. Stråssa Industripark är så pass mångsidig att den via sitt innehåll med aktiviteter året om troligen kommer att

tilltala största antalet turister. Att ett projekt liknande Stråssa Industripark är med i uppstartningskedet av en utveckling av Bergslagens industrier ser jag som ett måste då konkurrensen från både mer natursköna områden och stadsnära bekvämligheter är stor.

De tre olika delarna Industriområdet, Gråberget, och Dagbrottet anser jag svarar mot det generella förhållningssätt och de riktlinjer som sattes upp i programmet. De av människan gjorda, stora förändringarna i landskapet har utnyttjats och tillgivits nya funktioner som passar väl med samtida trender och intressen i samhället. Aktiviteter som klättring, skidåkning, vandring och bad med flera ger Stråssa Industripark ytterligare en dimension inom vilka brukarna är. Precis som med de övriga gestaltningsförslagen väcks frågan över säkerheten och det egna ansvaret men i detta arbete lämnas den frågan till vidare utredning.

Eget ansvar i utsiktstornet vid Stollbergs gruvor.

Gestaltningsförslaget Gråberget som behandlar den enorma varphögen skiljer sig från Dagbrottet och Industriområdet i det att färdigställandet ligger minst 50

år fram i tiden, först då har tallskogsbeståndet blivit den önskvärda pelarsalsskogen som presenteras i arbetet. Fram till dess kommer skogsbeståndet att utgöras av den mindre charmiga karaktären i rader av ungskog. Förutom det långa tidsperspektivet finns kostnaden för att bygga och schakta de miljontals kubikmeter gråberg för att bygga rampen som ska bli det nya landmärket. På Industriområdet ämnade gestaltningen att låta besökaren röra sig obehindrat bland betongklossarna i en parkmiljö som är lika främjande för vistelse som i en vanlig stadspark. Frågor som kan diskuteras är huruvida den mänskliga intensiteten på området är tillräcklig för att man som besökare också ska känna sig lika delaktig som i en stadspark och inte ensam och otrygg. Då arbetet endast behandlade platsen översiktligt låter jag den frågan vara till vidare utredning.

Gestaltningsförslaget Dagbrottet är egentligen ett schema för hur man kan tillgängliggöra den mäktiga miljön bland bergväggar och stenblock. Tilläggen med broar och undervattensutsikter är extrakrydda och kan möjligen ha fått lite för stort utrymme i presentationen. Det viktiga i gestaltningsförslaget är att öppna inhägnaden och göra det möjligt för människor och turister att kunna vandra och klättra och njuta av miljön nere i dagbrottet.

BESVARADES MIN FRÅGESTÄLLNING?

Syftet med arbetet är att påvisa hur man kan använda gamla industrimiljöer kopplade till gruvdriften i Bergslagen för att skapa nya attraktionvärden för allmänheten. Jag anser att arbetet svarar mot syftet då det visar på en bredd bland fallen där grundförutsättningarna skiljer markant. Gestaltningsförslagen bygger på ett förankrat program som är inspirerat av tidigare kunskaper och erfarenheter inom ämnet samt relevanta referensobjekt. Arbetet argumenterar för vinsten av att bevara och återanvända de industriella platserna framför en eventuell rivning. Forskningsfrågan hur man kan koppla upplevelsenäringen till de industrihistoriska platserna besvaras i mina gestaltningsförslag där flera rimliga lösningar föreslås.

Den fråga som arbetet haft svårast att besvara är den som handlar om hur mycket man kan förändra och lägga till samtidigt som det genuina i industrimiljön bibehålls. I efterhand ser jag att det genuina inte är så enkelt som jag trodde. Frågan är svår att svara på då den menar på att det finns något äkta i industrimiljön och därmed en gräns för när miljön förlorar sin äkthet. I förtexten till programmet görs endast ett kortfattat försök, att med egna ord belysa hur de industrihistoriska platserna idag är ett resultat av påverkan från människan, naturen och tiden och hur alla har lika stor betydelse för hur platsen uppfattas och upplevs idag. Det genuina blir således ramverket för platsens intryck och påverkan på besökaren och därmed något subjektivt som är svårt att mäta. För den arbetaren som tidigare hade sin arbetsplats där, ses platsen med nu tillkommet klotter, trasiga rutor och uppkommen slyvegetation som vandaliserad och ovärdad, men för den nye besökaren kan platsen i kännas äkta som en "industriruin" i skogen. Detta arbete med dess gestaltningsförslag är byggda på den senare uppfattningen.

SLUTORD

Det finns något vackert i alltings förändlighet. Fel kan bli rätt, fult kan bli fint och misstag förlåts. Samtidigt faller mycket i glömska och kunskap går förlorad. Jag ser inte detta arbete som en del av en irrationell bevarandeiver, för det handlar inte om, som i många andra fall när slott och stormansgårdar står nymålade och städade, om bevarande utan användare. De förslag som presenteras i detta arbete är en vision om att dessa platser kan användas för att främst gynna och främja de boende i Bergslagen. Detta är bara en skiss, men ger förhoppningsvis inspiration till en början på ett storskaligt förändringsprojekt som skulle innebära att Bergslagen och människorna som bor där äntligen kan börja dra fördelar av arvet från regionens långa tradition inom bergsbruket. Det är hög tid för förändring.

REFERENSER

BILDER OCH BILDMONTAGE

Bilder, bildmontage och illustrationer av och © författaren om inget annat anges.

Undantag, sid. 12

Heckscher E. (1936) *Bergskollegiets definition av Bergslagen*. Återfinns i antologin *Fram träder Bergslagen* sid 9.

Undantag, sid. 15 - bild 1.

Eggum *Norsk form*. Foto Snöhetta (elektronisk) Tillgänglig: <http://norskform.no/en/Press-Images/Exhibits/Exhibits-2010/Detour-Vandreutstilling/Eggum-Lofoten/>

Undantag, sid. 15 - bild 2.

Gudbrandsjuvet *Norsk form*. Foto Wæhler J.(elektronisk) Tillgänglig: <http://norskform.no/en/Press-Images/Exhibits/Exhibits-2010/Detour-Vandreutstilling/Gudbrandsjuvet/>

Undantag, sid. 15 - bild 3.

Trollstigsplatån *Norsk form*. Foto Ramstad R. (elektronisk) Tillgänglig: <http://norskform.no/en/Press-Images/Exhibits/Exhibits-2010/Detour-Vandreutstilling/Trollstigen/>

Undantag, sid. 26

Mossgruvan gamla laven 1950-tal. Steckzén B. 1957: *Hofors brukshistoria* (elektronisk) Tillgänglig: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mossgruvan,_gamla_laven,_1950-tal.jpg

Undantag, sid. 30

Moderna gruvbyggnader vid Ställberg s. 139 I: *Svenska industrien vid kvartsekskiftet* Sverige industriförbund Stockholm 1926 (elektronisk)Tillgänglig: <http://runeberg.org/svind25/0147.html>

Undantag, sid. 36

Kopparberg Finngruvan 1935. *Bilder över Lindesberg* (elektronisk) Tillgänglig: http://www.lindebilder.se/details.php?image_id=3015&sessionid=33056p7b52s2f913fdbdct2qt1

Undantag, sid. 40

Stråssa gruva flygfoto. *Bilder över lindesberg* (elektronisk)Tillgänglig: http://www.lindebilder.se/details.php?image_id=8664&sessionid=t5hb9haeespccsvp7qtbc8vcp1

TRYCK

Auer, S. (2010). Der Emscher Landschaftspark. Auer, S. Lavier, A. *Unter freiem Himmel Emscher Landschaftspark*. Basel: Birkhäuser GmbH S. 14-19

Berger, S. (2009). Vem tror på bruksorten? I: Isacsson, M. Lundmark, M. (2009) *Fram träder Bergslagen - Nytt ljus över gammal region*. Gävle offset 2009

Bava, H. (2010). Territorien der Bewegung. I: Auer, S. Lavier, A. (2010) *Unter freiem Himmel Emscher Landschaftspark*. Basel: Birkhäuser GmbH S. 36-43

Carmona, M. Tiesdell, S Heath, T Oc, T (2010). *Public places - Urban spaces*. Italy: Architectural press

Ganser, K. (2010). Emscher Landschaftspark Vorwort. I: Auer, S. Lavier, A. (2010) *Unter freiem Himmel Emscher Landschaftspark*. Basel: Birkhäuser GmbH S. 8

Isacsson, M. (2009). Finns Bergslagen? I: Isacsson, M. Lundmark, M. (2009) *Fram träder Bergslagen - Nytt ljus över gammal region*. Gävle: offset 2009

Jakobsson, M. (2009a). Upplevelseregionen Bergslagen. I: Isacsson, M. Lundmark, M. (2009) *Fram träder Bergslagen - Nytt ljus över gammal region*. Gävle: offset 2009

Lundmark, M. (2009). Vart tar Bergslagens ungdommar vägen? I: Isacsson, M. Lundmark, M. (2009) *Fram träder Bergslagen - Nytt ljus över gammal region*. Gävle: offset 2009

Lynch, K. (1960) *The image og the city*. The MIT Press USA

Norberg.Schultz, C. (1976). Fenomenet plats. I: Beck, I. (1999) *Arkitekturteorier*. Stockholm: AB Realtryck

Vikström, E. (1994). *Industrimiljöer på landsbygden Översikt över kunskapsläget*. Helsingborg: Gyllene snittet AB

Vikström, E. (1998). *Bruksandan och modernismen*. Lund: BTJ Tryck AB.

Willim, R. (2008). *Industrial cool - om postindustriella fabriker*. Humanistiska fakulteten, Lunds universitet

REFERENSER

WEBB

Bergslagsdiagonalen.com (elektronisk). Tillgänglig: www.bergslagsdiagonalen.com [2013-03-15]

Cabe *Large scale urban designs* (elektronisk). Tillgänglig: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110118095356/http://www.cabe.org.uk/strud/examples/emscher> [2013-03-10]

Dac & Cities. *Emscherpark: From dereliction to scenic landscapes* (elektronisk). Tillgänglig <http://www.dac.dk/en/dac-cities/sustainable-cities-2/all-cases/green-city/emscher-park-from-dereliction-to-scenic-landscapes/> [2013-02-04]

Ehrensverd, J. 2005 *Abandoned mines: Ställberg* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.pbase.com/jakobestallberg> [2013-04-27]

Ericsson, B. (2011). *Gruvdöden i Bergslagen och den nya epoken*. (elektronisk) Tillgänglig: <http://www.dalademokraten.se/Ludvika/2011/10/19/Gruvdoden-i-Bergslagen--och-den-nya-epoken/> [2012-11-12]

Jakobsson, M. (2009b). *Från industrier till upplevelser*. (elektronisk) Tillgänglig: www.diva-portal.org/smash/get/diva2:235021/COVER01 [2013-02-20]

Intresseföreningen Bergslaget (2012). *Bergslagssatsningen -Kultur och turism* (elektronisk) <http://www.bergslaget.se/default.asp?PageId=1115> [2013-03-14]

Joffer, B. (2007). *Söder om Grängesberg nedlagda gruvor överallt* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.dt.se/nyheter/ludvika/1.3423492-soder-om-grangesberg-nedlagda-gruvor-overallt> [2013-04-06]

Länstyrelsen södermanland u.å (elektronisk) Tillgänglig <http://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/industrihistoria/Pages/index.aspx> [2013-02-10]

Mossberg H. (2013) *Finngruvorna* Ljusnarsbergs hembygdsförening mejlkontakt.

Nationalencyklopedin. *Varphög* (elektronisk). Tillgänglig: http://www.ne.se/varp/339495?i_h_word=varph%C3%B6g [2013-05-22]

Nationalencyklopedin. *Sovringsverk* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/sovringsverk> [2013-05-22]

Nationalencyklopedin. *Gruvlave* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/gruylave> [2013-05-22]

Nationalencyklopedin. *Anrikningsverk* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/anrikning/115362> [2013-05-22]

Nationalencyklopedin. *Gruva* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/gruva> [2013-05-22]

Nationalencyklopedin. *Bergslagen* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/bergslagen> [2013-05-24]

Nordic Iron Ore. *Exploration license Rundberget nr 3* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.nordicironore.se/sv/sidor/projekt/tillstand/rundberget.html> [2013-04-04]

Riksantikvarieämbetet. *Industriell verksamhet*. (elektronisk). Tillgänglig: http://www.fmis.raa.se/help/WebHelp/industriell_verksamhet_och_skogsbruk.htm [2013-05-22]

Statens vegvesen *Nasjonale Turistveger* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.vegvesen.no/Vegprosjekter/Om+vegprosjekter/Turistveger> [2013-03-14]

Statens vegvesen *Nasjonale Turistveger* (elektronisk). Tillgänglig: <http://www.vegvesen.no/Vegprosjekter/Om+vegprosjekter/Turistveger/Historikk> [2013-05-22]

Storm, A. (2005). *Koppardalen -om historiens plats i omvandlingen av ett industriområde* Stockholm, Universitetservice. (elektronisk) Tillgänglig: <http://kth.diva-portal.org/smash/get/diva2:8050/FULLTEXT01> [2013-02-10]

SvD (2011). *Vägval med goda utsikter*. Lindahl, B (elektronisk). Tillgänglig: http://www.vegvesen.no/_attachment/223579/binary/423376 [2013-03-14]

The Guardian (2009). *Art meets nature in Norway*. Fouché, G (elektronisk). Tillgänglig: http://www.vegvesen.no/_attachment/160969/binary/299575?fast_title=2009-06-29+The+Guardian+Norway-architectur.pdf © Guardian News and Media Limited 2009 [2013-03-14]

Thoweman, J. (2004). *Tankar om arvet* (elektronisk) Tillgänglig: www.bergsbruk.se [2013-03-12]

UNESCO (2013) *Cultural landscape* (elektronisk) Tillgänglig: <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/> [2013-03-12]